

RTS

Revista de Treball Social

número 207 - abril 2016

Drets socials i justícia social

Social rights and social justice

“Els principis de la justícia social,
els drets humans, la responsabilitat col·lectiva

i el respecte a la diversitat són fonamentals per al treball social”

Proposta de definició Global de Treball Social de la FITS

COL·LEGI OFICIAL
DE TREBALL SOCIAL
DE CATALUNYA

Directora: Rosa M. Ferrer Valls

Sotsdirectora: Pepita Vergara Beltrán

Equip de redacció: Carlos Alarcón Zwirnmann
Teresa Aragonès i Viñes
Rosa M. Carrasco Coria
Rosa Garriga Blasco
Josep M. Mesquida González

Suport tècnic: Laura Saula Tañá

Comitè assessor: **Montserrat Bacardit i Busquet:** Treballadora social. Directora RTS de 2006 a 2014. **Laura Caravaca Morilla:** Treballadora social. Coordinadora responsable del Servei de Centre de dia i SAD a la Fundació Privada President Torres Falguera, Llar Fundació. **Teresa Crespo i Julià:** Presidenta d'Entitats Catalanes d'Acció Social (ECAS). Presidenta del Consell assessor de Polítiques Socials i familiars. **Montserrat Cusó Torelló:** Treballadora social. Presidenta de Save the Children a Espanya. **Jose Fernández Barrera:** Treballadora Social, llicenciada en dret i Dra. en sociologia. Universitat de Barcelona. **Carme Fernández Ges:** Treballadora social i llicenciada en ciències de l'educació. Universitat Ramon Llull (Fundació Pere Tarrés). **Jose Antonio Langarita Adiego:** Treballador social i Dr. en antropologia social. Universitat de Girona. **Montserrat Mestres Anglà:** Treballadora social i llicenciada en antropologia social. Cap de Servei dels Serveis Socials, Sanitat i Programes a l'Ajuntament de Manresa. **Xavier Pelegrí Viaña:** Treballador social i Dr. en antropologia. Universitat de Lleida. **Carmina Puig i Cruells:** Treballadora social, psicòloga i Doctora en Antropologia social. Universitat Rovira i Virgili (Tarragona). **Cristina Rimbau Andreu:** Treballadora social. Experta en polítiques socials europees. **Pepita Rodríguez i Molinet:** Treballadora social. Referent de L'àrea de treball social de l'Institut Català de la Salut àmbit Barcelona. **Antoni Vilà Mancebo:** Llicenciat en Dret i Dr. en Pedagogia. Investigador de l'IGOP-UAB. **Cristina Villalba Quesada:** Treballadora social. Professora titular del Departament de Treball Social i Serveis Socials. Universitat Pablo de Olavide (Sevilla). **Teresa Zamanillo Peral:** Treballadora social i doctora en ciències polítiques i sociologia. Catedràtica jubilada de la facultat de Treball social de la Universitat Complutense de Madrid.

Disseny de les cobertes: Jordina Tió

Disseny interior: Ester Lozano Vivó

Correcció d'estil i traducció: Laia Soler Aragonès

Traducció i correcció anglès: Urgell Poch Planas

Impremta i maquetació: I.G. Santa Eulàlia. Sta. Eulàlia de Ronçana

Dipòsit legal: B-19535/1968

ISSN: 0212-7210

ISSNe: 2339-6385

Tiratge: 600 exemplars en edició impresa

Versió en línia consultable a www.tscat.cat

Edita: Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya

Portaferrissa 18, 1r 1a - 08002 Barcelona

Tel. 93 318 55 93 - Fax 93 412 24 08

Adreça electrònica: rts@tscat.cat

Subscripcions: www.tscat.cat

Junta de Govern del Col·legi

Degana: Núria Carrera i Comes

Vicedegana 1a: Marga García Canela

Secretari: Juan Manuel Rivera Puerto

Tresorera: Lucía Guerrero Ruiz

Vicesecretària: Mercè Ginesta Rey

Vicedegana 2a: Mª Pilar Martínez Bertholet

Vicedegana 3a: Anna M. Galobardes Gelada

Vicedegana 4a: Marta Frontiñán García

Vicedegana 5a: Gemma Solanas Bacardit

Vicedegana 6a: Glòria Martín Lleixa

Vocals: David Nadal Miquel

Arantza Rodríguez Juano

L'equip de redacció no s'identifica necessàriament amb el contingut dels articles publicats.

Sumari

■ Editorial	5
■ A fons	
Els drets socials: un panorama general <i>Ricardo García Manrique</i>	9
Un relat sobre la vinculació entre el treball social i els drets socials <i>Carmen Verde Diego</i>	21
La posició dels professionals davant la vulnerabilitat dels subjectes i dels drets socials <i>José Leal Rubio</i>	40
La constitucionalització dels drets socials: una proposta del Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya <i>Mervè Ginesta</i>	53
Les persones vulnerables centren la tasca del Síndic <i>Rafael Ribó</i>	62
El futur del tercer sector i l'economia social en l'àmbit dels serveis públics: aliances i canvis d'una societat en transformació <i>Oriol Illa</i>	71
La pobresa limita la llibertat de persones i famílies. El COTSC aposta pel dret a la Renda Garantida de Ciutadania <i>Clara Santamaria, Núria Garrido, Míriam de la Torre i Cristina López</i>	82
La irregularitat administrativa dels immigrants. Una empenta a la desafiliació <i>Càndid Palacín Bartrolí</i>	96
Drets socials en l'àmbit de la discapacitat <i>Isabel Macarulla Mercadé</i>	112
La promoció de l'autonomia personal i l'atenció a la dependència. De la creació d'un dret social al seu desmantellament <i>Montserrat Pérez, Encarna Torres, Núria Barjola, Lidia Obama, Maria González i Vanesa González</i>	119

La recerca en el treball social per identificar la vulneració de drets socials	
<i>Teresa Bermúdez, Mercè Darnell i Marta Plujà</i>	129
Definició Global del Treball Social a Melbourne (2014)	
<i>Ana Isabel Lima Fernández</i>	143
■ Altres temes d'interès	
La Convenció sobre els Drets de les Persones amb Discapacitat: impacte de l'article 12 en la capacitat jurídica i les figures de protecció en vista d'una possible reforma legislativa	
<i>Ferran Blanco Ros</i>	155
Tracte o Mal-Tracte en la nostra pràctica professional	
<i>Paqui Gómez Pozuelo</i>	163
■ Miscel·lània	
La pobresa aïllada. A propòsit de <i>Techo y comida</i>, pel·lícula de Juan Miguel del Castillo	
<i>Antonio Soler Aguado</i>	173
■ Prestatge dels llibres	
La supervisión en la acción social. Una oportunidad para el bienestar de los profesionales	179
Trabajo social con comunidades	183
■ La Revista	
Publicacions	187
Normes per a la presentació d'articles a la <i>Revista de Treball Social</i>	188
Fe d'errates	190
Butlleta de subscripció	191

Editorial

Un cop més hem de parlar de la crisi perquè la circumstància no remet, sinó que avança i ens fa a tots més vulnerables. Ja hem tractat en números anteriors com la situació de precarietat econòmica i social que estem patint afecta la nostra tasca professional en els diferents àmbits d'actuació. Però ens sembla adient seguir aprofundint en el context de crisi que no amaina i ens obliga a seguir qüestionant el nostre dia a dia.

Aquesta vegada hem volgut posar la mirada en els Drets Socials. Si bé és cert que patim la pèrdua de tota mena de drets, també és cert que els drets socials no gaudeixen de la mateixa protecció que els drets civils i polítics, sent aquests primers més febles i, per tant, mereixedors d'una atenció especial per part nostra, i hem de vetllar per garantir-los.

En un moment en què s'està treballant per posar les bases d'una constitucionalització dels drets socials, en la qual el nostre col·legi ha estat partícip molt activament, ens plantejem què fem els professionals davant la pèrdua i violació dels drets de les persones.

Sovint parlem de persones vulnerables però, com diu un dels autors, hauríem de parlar de persones vulnerades, persones que ja han estat desposseïdes dels seus drets.

Aturem-nos a reflexionar quin és el paper que el nostre sistema de Benestar Social ens ha atorgat. Sovint ha estat de gestió i de control social.

La disminució de drets, d'una banda, i l'augment de la necessitat, de l'altra, sovint ens col·loca als treballadors/es socials en una situació de malestar i patiment que ens desborda per tanta necessitat com hi ha i tan pocs mitjans per combatre-la, convertint-nos en gestors de recursos i serveis insuficients per a atendre les necessitats de les persones.

Treballar des de la perspectiva dels drets suposa, primer, implicar-nos en la lluita per una societat més justa, prendre partit davant les injustícies i la vulneració de drets i, segon, estar atents a la defensa dels valors i vetllar per la dignitat de les persones.

Vivim en una realitat en la qual cada dia veiem amenaçats els nostres drets. Els treballadors/es socials som actors clau, hem de prendre posicionament personal ètic com a professionals i també com a ciutadans/es. La manera com ens posicionem configura allò que som com a societat. La nostra pràctica no es pot concebre sense compromís polític.

Once again we are compelled to speak about the crisis because it is not diminishing but growing and making us all more vulnerable. We have already discussed in previous magazines topics such as the precarious economic and social situation we are experiencing and how it affects our professional work in different fields. Nevertheless, we consider appropriate to go in depth in this crisis that forces us to continue questioning our days.

In this occasion we aim to look at social rights. While we suffer the loss of all kinds of rights, it is also true that social rights do not enjoy the same level of protection as civil and political rights, the former being the weakest and therefore deserving special attention. We must work to guarantee them.

At the time, there is a lot of work being done to lay the foundations of social rights in a constitution, and our school has actively participated in it asking ourselves what we professionals can do about the loss of rights and its violation.

We often speak of vulnerable people but we should speak of harmed people who have been deprived of their rights, as one of the authors suggests.

If we take time to think about the role that our welfare system has given us, we realize that often been associated to social control and management.

Decreasing rights, on one hand, and the increased of need on the other, often places social workers in a situation of distress and suffering that overwhelms us because there is too much need and very few resources to combat it, turning us into managers of resources and services that are insufficient to meet people needs.

To work from the perspective of rights means getting involved in the fight for a fairer society, taking sides against injustice and the violation of rights and, secondly, being alert to defend values and ensure the dignity of the people.

We live in a reality in which we see our rights being threatened every day. Social workers are key actors. We must take personal ethical position both as professionals and as citizens. The way we position ourselves makes what we are as a society. Our practice is inconceivable without political commitment.

A fons

Els drets socials: un panorama general

Un relat sobre la vinculació entre el treball social i els drets socials

La posició dels professionals davant la vulnerabilitat dels subjectes i dels drets socials

La constitucionalització dels drets socials: una proposta del Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya

Les persones vulnerables centren la tasca del Síndic

El futur del tercer sector i l'economia social en l'àmbit dels serveis públics

La pobresa limita la llibertat de persones i famílies. El COTSC aposta pel dret a la Renda Garantida de Ciutadania

La irregularitat administrativa dels immigrants. Una empenta a la desafiliació

Drets socials en l'àmbit de la discapacitat

La promoció de l'autonomia personal i l'atenció a la dependència

La recerca en el treball social per identificar la vulneració de drets socials

Definició Global de Treball Social a Melbourne (2014)

Els drets socials: un panorama general

Social rights, an overview

Ricardo García Manrique¹

Resum

Els drets socials són un grup de drets fonamentals que ha trobat i segueix trobant especials dificultats per al seu reconeixement i garantia. La presència dels drets socials en la història política i constitucional europea és tan antiga com la dels drets civils i polítics. No obstant això, el triomf de l'economia capitalista i de la filosofia liberal ha endarrerit la seva consolidació jurídica i social. Per això, la defensa dels drets socials demana, en l'àmbit de les idees, renunciar a alguns dels pressupostos liberals de la nostra concepció dels drets fonamentals; en l'àmbit de la pràctica política i jurídica, demana enfortir l'estatut de la ciutadania i restringir el mercat a l'hora de distribuir els béns socials més rellevants.

Paraules clau: Drets socials, llibertat, liberalisme, ciutadania, mercat.

Abstract

Social rights are a group of fundamental rights which has faced, and still face, special difficulties in its recognition and enforcement. The presence of social rights in European political and constitutional history is as old as that of civil and political rights. Nevertheless, the triumph of capitalist economy and liberal philosophy has hindered and delayed their legal and social settlement. That is why the defense of social rights demands, at the level of ideas, needs to give up some liberal assumptions of our conception of fundamental rights; and, at the level of political and legal practice, it demands to strengthen citizenship and to restrict the scope of market economy when distributing the most important social goods.

Key words: Social rights, freedom, liberalism, citizenship, market.

Per citar l'article: GARCÍA MANRIQUE, Ricardo. Els drets socials: un panorama general. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, abril 2016, n. 207, pàgines 9-20. ISSN 0212-7210.

¹ Professor titular de filosofia del dret a la Universitat de Barcelona. garcia.manrique@ub.edu

I. Què són i quins són els drets socials

“Drets socials” és un terme emprat en la cultura jurídica i política per designar cert grup de drets bàsics de les persones. No es tracta d'un terme tècnic perquè no és el que apareix en els textos jurídics vigents. En l'àmbit del Dret Internacional, el terme que s'utilitza per a aquest grup particular de drets és el de “Drets econòmics, socials i culturals” (o DESC), arran de l'aprovació el 1966 del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals (PIDESC), que va anar paral·lela a l'aprovació del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics (PIDCYP), establint així un reconeixement per separat que va sancionar la consideració diferent que uns i altres drets mereixen a la comunitat internacional. En l'àmbit del Dret Constitucional, els termes tècnics varien en funció de les diferents categories de drets que estableix cada constitució: per exemple, en l'espanyola no es parla de drets socials, sinó de “principis rectors de la política social i econòmica”, una capçalera sota la qual tampoc s'agrupen tots els drets socials, ni tan sols el dret a l'educació hi apareix, sinó que és en un altre epígraf constitucional. No obstant això, l'ús del terme “drets socials” s'ha anat generalitzant cada vegada més en el llenguatge públic i és el que utilitzarem aquí.

Els drets socials són anomenats també “drets de tercera generació”, amb el supòsit que en el desenvolupament històric dels drets humans primer s'haurien reconegut els drets civils (primera generació), més endavant els drets polítics (segona generació) i, per fi, els drets socials (tercera generació). N'hi ha que, en canvi, agrupen els drets civils i polítics en una primera generació i fan servir el terme “segona generació” per referir-se als drets socials. Una o altra seqüència pot descriure el desenvolupament dels drets en alguns països, però per descomptat no en tots. A més, parlar de generacions de drets pot amagar el fet que la reivindicació dels drets socials és tan antiga com la dels altres drets humans. Per aquestes raons, i perquè no hi ha acord de si qualificar els drets socials de segona o de tercera generació, sembla recomanable renunciar a aquesta terminologia.

Els drets socials se'ls ha qualificat com a “drets de prestació” o “drets positius”, per contrast amb els drets civils, suposadament “drets d'abstenció” o “drets negatius”. No obstant això, cal rebutjar des del principi aquesta caracterització, per inexacta. En realitat, tot dret fonamental, sigui d'un o altre tipus, exigeix tant abstencions com prestacions, amb diversos continguts segons el dret de què es tracti. A més, i encara que sigui cert que en determinats drets socials (com l'assistència o l'educació) predomina l'aspecte *prestacional*, també ho és que no predomina en d'altres drets socials (és el cas de certs drets laborals, com la llibertat sindical o la jornada màxima). D'altra banda, un aspecte essencial dels drets socials és el participatiu (ja que aspiren a fomentar la participació de tots en certes activitats socials, tret que tenen en comú amb als drets polítics), i aquest aspecte no queda indicat per la idea de la “prestació”.

Una altra manera d'identificar els drets socials és vinculant-los amb el valor de la igualtat, per contrast amb els drets civils i polítics, que derivarien del valor de la llibertat. No obstant això, aquest contrast entre uns i altres drets no sembla molt sensat: tots els drets, amb independència del seu contingut, augmenten la llibertat dels seus titulars, i no només els civils i polítics, sinó també els drets socials, perquè posen remei a mancances, atorguen oportunitats i dissolen relacions de dominació; i tot això torna més lliures als que en disposen. A més, qualsevol dret fonamental, pel fet de ser atribuït a totes les persones i no només a algunes, iguala la seva condició social. És a dir, la vinculació amb un o altre valor no permet identificar grups diferents de drets. Tots els drets fonamentals serveixen a la llibertat i ho fan de manera igualitària.

Qualsevol dret fonamental, pel fet de ser atribuït a totes les persones i no només a algunes, iguala la seva condició social

La veritat és que no és fàcil caracteritzar unitàriament els drets socials ni, per tant, distingir-los dels altres drets. Potser el text que més pot ajudar-nos en això és el que hem citat del PIDESC, perquè podem considerar com a drets socials (o DESC) tots aquells drets que apareixen enunciats en el seu articulat. Malgrat tot, això no ens permet anar més enllà d'una definició per extensió, és a dir, ens permet saber quins són els drets socials (és a saber: els drets laborals i la seguretat social; els que garanteixen la protecció de la família, la maternitat i la infància; els drets a l'alimentació, vestit i habitatge, la salut, l'educació i la cultura); però no ens permet saber *què* són els drets socials, o quin és l'element que els unifica, perquè el PIDESC no inclou la seva definició, sinó només la seva enumeració.

De fet, en l'àmbit de la filosofia política i jurídica, la tendència més interessant és aquella que pretén mostrar que els drets socials no es diferencien essencialment dels altres drets humans i que, a tot estirar, les diferències que podem trobar entre uns i altres són graduals. O bé, d'acord amb termes que van guanyant força tant en el llenguatge del Dret Internacional com en el discurs acadèmic i el dels activistes, els drets humans constitueixen un conjunt "indivisible" que serveix unitàriament a la llibertat de les persones, de manera que de tots els drets es pot predicar la seva "interdependència". Tot això (unitat, indivisibilitat, interdependència dels drets) resulta molt plausible. No obstant això, continua sent cert que seguim fent servir la categoria dels drets socials; i si té sentit fer-ho és perquè en *alguna cosa* han de diferenciar-se dels altres, encara que *aquesta cosa* no estigui relacionada ni amb el seu fonament ni amb la seva estructura. Intentarem posar-ho en relleu al llarg de les seccions subsegüents.

Per tant, i per molt insatisfactori que resulti, una caracterització inicial dels drets socials només és possible, o bé en termes negatius, o bé per enumeració, amb la qual cosa podem dir que els drets socials són aquells drets humans que no són considerats drets civils ni polítics; o que són drets socials els que trobem catalogats com a tal en el PIDESC, aprovat per Nacions Unides el 1966.

II. Trajectòria històrica

Si s'hagués de sintetitzar la trajectòria històrica dels drets socials en una frase, podria ser aquesta: els drets socials van néixer a la vegada que els altres drets humans, però han trobat dificultats molt més grans en el seu desenvolupament i encara està per veure si arribaran a aconseguir mai un reconeixement equivalent. En efecte, i començant pel principi, els drets socials més típics (l'educació, el treball i l'assistència) els podem trobar enunciats ja a la francesa, revolucionària i republicana *Declaració dels drets de l'home i del ciutadà de 1793*. En canvi, no figuraven a la primera, la de 1789, que amb raó pot considerar-se text fundacional de la història dels drets humans (deixant ara de banda el món anglosaxó, que ha seguit la seva pròpia evolució en aquest àmbit). Aquesta absència ha estat considerada per a molts com a significativa del suposat caràcter liberal d'aquesta declaració i es creu que l'aparició dels drets socials hauria d'esperar a un moment molt posterior. Res més lluny de la realitat: si no n'hi ha prou amb el fet que només quatre anys després aquests drets s'incloguessin en una segona declaració que reemplaçava la primera, caldrà doncs afegir dos arguments més. El primer és que ja l'estiu de 1789 es va debatre a l'Assemblea Nacional francesa si els drets a l'educació, treball i assistència havien d'estar presents a la Declaració, i si van acabar per no estar-hi va ser més aviat per raons conjunturals, és a saber, la pressa que tenia l'Assemblea en concloure la Declaració per posar mà a l'obra amb la Constitució, que va convertir en document definitiu el que encara era només un text provisional. El segon argument és precisament que la Constitució de 1791, que havia de desenvolupar la Declaració de 1789, sí que contenia aquests drets. I, per cert, qualificar de "liberal" un text de finals del segle XVIII no deixa de ser anacrònic, perquè el liberalisme és un producte ideològic del segle XIX, de la influència en els drets en parlar una mica més endavant. Tenim prova, a més, que els revolucionaris francesos es van prendre molt seriosament els drets socials, i aquesta prova consisteix en les lleis que es van aprovar, o que almenys es van debatre, en el bienni 1792-1794, que pretenien desenvolupar els drets a l'educació i a l'assistència.

La reacció conservadora que va seguir els anys revolucionaris, tant a França com a la resta d'Europa, va retardar molt el desenvolupament de tots els drets, que al cap i a la fi eren la màxima expressió d'una concepció democràtica i igualitària d'allò polític i social que havia estat provisionalment derrotada. Tanmateix, els drets seguien sent el principal programa polític progressista, com ho demostren les revolucions de 1848. De nou a França, els drets humans van tornar a figurar en un lloc principal de la Constitució republicana aprovada aquell any. També els drets socials, encara que en aquesta ocasió amb un estatut rebaixat respecte dels altres drets; la qual cosa constitueix una primera i significativa mostra de les especials dificultats que anava a enfrontar el seu reconeixement. El debat constituent francès de 1848 ens permet, a més, com-

prendre ara el perquè de les esmentades dificultats. A finals del segle XVIII es confiava, potser ingènuament, en què la propietat, la llibertat de mercat, l'educació o el treball eren drets que es podien reconèixer i garantir, per dir-ho així, *a peu d'igualtat*. Això va deixar de ser així segons avançava el segle XIX, quan l'economia capitalista va aconseguir un nivell de desenvolupament suficient per generar dues classes socials (burguesia i classe obrera) ben diferenciades i d'interessos antagònics. Va ser a mitjan segle quan es va prendre consciència d'aquest antagonisme (recordem que el *Manifest Comunista* de Marx i Engels va aparèixer també el 1848), que es va traduir també en l'àmbit dels drets: els partidaris (ara ja sí) del liberalisme van sostenir, de manera més o menys explícita i amb el suport d'altres arguments que tindrem oportunitat de repassar, que el reconeixement dels drets socials suposava acabar amb l'economia de mercat i que, per tant, aquest reconeixement era inacceptable; a l'altra banda de l'espectre polític, els partidaris més sagaços dels drets socials eren igualment conscients que reconèixer-los suposava alterar de manera important les bases del capitalisme i transitar cap a un destí molt diferent que ja tenia nom: el socialisme. Aquests últims van perdre per descomptat la batalla de 1848 però la guerra no havia fet més que començar.

1848 va marcar l'inici d'un llarg període d'eclipsi dels drets, almenys en el pla constitucional, un període que per a alguns acaba tot un segle, fins a la segona postguerra mundial. Malgrat això, no hi ha un retrocés en la lluita pels drets socials, ni es deixen de registrar avenços en l'àmbit de l'educació, el treball o l'assistència. Sistemes educatius públics van ser posats en marxa amb decisió a diversos països europeus; els treballadors van anar guanyant drets puntuals però importants relatius a les seves condicions laborals; i, per exemple a Alemanya, es va crear i desenvolupar un potent sistema de seguretat social, tal com més endavant acabarien fent els altres estats d'Europa occidental. No va desaparèixer, doncs, la consciència de la rellevància d'aquests drets; però sí que és cert que no van obtenir reconeixement constitucional, més enllà d'alguns casos excepcionals, entre els quals podem destacar la Constitució alemanya de 1919, o Constitució de Weimar, de vida curta i convulsa; la Constitució espanyola de 1931, de vida igualment convulsa i encara més curta; o, a Amèrica, la pionera Constitució mexicana de Querétaro, aprovada el 1917, encara vigent, però d'una eficàcia en aquest àmbit dels drets socials que cal considerar escassa.

Després de la Segona Guerra Mundial s'inicia un període que bé es pot anomenar de floriment dels drets, marcat per l'aprovació de la *Declaració Universal de Drets Humans*, que va tenir lloc el 1946 i en el si de la recentment creada Organització de les Nacions Unides, una declaració que incloïa els drets socials juntament amb els civils i polítics. Aquest període ha estat definit també com el del constitucionalisme social, perquè les constitucions de l'època van consagrar la figura de l'"estat social" (avui anomenat de manera una mica confusa, "estat del benestar", per influència anglo-

Després de la Segona Guerra Mundial s'inicia un període que bé es pot anomenar de floriment dels drets, marcat per l'aprovació de la *Declaració Universal de Drets Humans*.

saxona), un estat que es caracteritzaria precisament per la seva vocació d'assegurament dels drets socials, per bé que no sempre van trobar acomodament explícit en els textos constitucionals, o almenys no en la mateixa línia que els altres drets. Solen invocar, com a textos més representatius del període, les Constitucions italiana de 1948 i alemanya de 1949; i, una mica més endavant, la Constitució francesa de 1958, la portuguesa de 1976 i l'espanyola de 1978.

Fos amb suport constitucional o no, les dècades que van seguir la Segona Guerra Mundial van contemplar un important desenvolupament dels drets socials en els països d'Occident. La crisi econòmica dels primers anys setanta, seguida per l'auge del neoliberalisme, van truncar aquest desenvolupament fins al punt que a data d'avui podem parlar sens dubte d'un retrocés en matèria de drets socials, molt més evident durant els anys de l'actual crisi financera i productiva, l'enèsima crisi del capitalisme, a la qual han seguit retallades profundes en tots els àmbits d'aplicació dels drets socials. No és fàcil diagnosticar amb precisió les causes d'aquest retrocés, ni tampoc prescriure el tractament adequat per revertir-ho, però el que sí farem aquí és examinar de quina manera s'han concebut i reconegut els drets socials, i mirar de determinar què és el que tenen de particular, per entendre per què han suportat els embats de la crisi i del neoliberalisme pitjor que els altres drets. Per això, definirem les dues concepcions dominants dels drets socials (una de negativa i una altra de positiva) que poden identificar-se en el pla de les idees i que d'una o altra manera han estat traslladades al pla de la política i del dret, per contrastar-les després amb una visió més il·lustre.

III. La negació liberal dels drets socials

El liberalisme, almenys en la mesura que constitueix una concepció dels drets humans, pot identificar-se com a una deriva conservadora de la filosofia republicana que va inspirar les revolucions del segle XVIII. Es desenvolupa al llarg del segle XIX i accepta com a dogmes intangibles l'economia capitalista i la primacia de l'espai privat respecte de l'espai públic (val a dir: del mercat respecte de la ciutadania). El liberalisme assumeix una concepció dels drets segons la qual han de ser límits per al poder de l'estat, el qual sempre representa una amenaça per a la llibertat individual, una llibertat que és precisament el que els drets han de garantir. És clar que el liberalisme està assumint una concepció "negativa" de la llibertat. Segons aquesta concepció, la llibertat és servida mitjançant la garantia de la no-interferència pública o dels altres en el nostre àmbit d'acció individual; per això, els drets han de ser, de la mateixa manera, drets de no-interferència, o límits a la intervenció de l'estat. També per això el liberalisme sempre va ser reticent als drets de participació política, i a la mateixa democràcia, ja que ni la democràcia, ni els drets connexos a la democràcia, es poden conce-

bre com a límits o no-interferències, sinó més aviat com l'habilitació de la participació de tots en el govern de la comunitat i, segons el liberalisme tradicional, com una amenaça a la llibertat individual. Per aquesta raó els liberals no poden acceptar el caràcter fonamental dels drets socials, perquè aquests no poden ser configurats com a drets d'abstenció sinó més aviat com a drets que exigeixen la intervenció extensa i intensa de l'estat en diverses activitats comunitàries com són l'educació, l'assistència i el treball; és a dir, es tracta de drets que qüestionen la primacia de l'espai privat per sobre del públic, una de les premisses innegociables del liberalisme. A més, la garantia dels drets socials exigiria restriccions d'altres drets que són essencials per a l'economia capitalista, com la propietat i la llibertat de mercat, i el liberalisme no estava en disposició d'acceptar-les.

El liberalisme, doncs, nega el caràcter fonamental dels drets socials. Primer, perquè els drets fonamentals són drets de llibertat i els drets socials no augmenten la llibertat dels individus (cal insistir: sempre d'acord amb la concepció negativa de la llibertat que és pròpia del liberalisme); segon, perquè els drets fonamentals són drets que consisteixen en abstencions i no en intervencions de l'estat, d'acord amb la mateixa lògica. I tercer, perquè els drets socials suposen una redistribució de recursos que suposa violar el dret de propietat privada i retallar la llibertat de mercat, els dos drets que són més apreciats pel liberalisme capitalista.

La traducció constitucional d'aquest model de drets és la que cal esperar: es reconeixen els drets civils i els polítics (aquests últims no sense resistència perquè, com dèiem, el liberalisme va trigar a acceptar la democràcia com a part del seu programa polític); i es deixen fora de la constitució els drets socials. No és que els liberals desconeguin el valor de l'educació, l'assistència, la salut, el treball, l'habitatge o la cultura, però consideren que totes aquestes activitats i finalitats socials s'han de desenvolupar en l'àmbit privat i regir-se per les lleis del mercat.

IV. El reconeixement socioliberal dels drets socials

La manera en què els drets socials han estat reconeguts per bona part de la teoria jurídica i política i pel constitucionalisme contemporani pot ser qualificada de "socioliberal" perquè suposa la revisió d'alguns postulats del liberalisme, tot i que no tots, tal com acaben de ser exposats breument. En aquest model coincideixen els partidaris d'un liberalisme social o progressista amb els d'un socialisme liberal o socialdemòcrata, i és el que podem considerar característic del constitucionalisme social del segle XX. Si el liberalisme nega el caràcter fonamental dels drets socials i els expulsa de la constitució, el socioliberalisme sí que accepta el seu caràcter fonamental i postula el seu reconeixement constitucional, si bé en uns termes que, veurem, debiliten la posició dels drets socials respecte dels altres drets.

Recordem que, en referència al fonament dels drets humans, el liberalisme assumeix que es tracta de drets que es justifiquen perquè serveixen a la llibertat de les persones, si bé a una llibertat caracteritzada negativament com a no-interferència aliena. Com que els drets socials no serveixen a aquesta llibertat, sinó que precisament es tracta de drets que consisteixen en “intervencions” o “prestacions”, la conseqüència és que els liberals no accepten que els drets socials siguin part del catàleg dels drets humans. En canvi, els social-liberals rebutgen que la llibertat pugui ser reduïda a la no-interferència aliena i, a canvi, accepten que la llibertat d'un individu augmenta en la mesura que augmenten les seves oportunitats vitals o les seves capacitats. La no-interferència és valuosa, però insuficient, perquè les oportunitats o capacitats dels individus augmenten també a través d'accions positives alienes: l'exemple més característic és el de les prestacions públiques educatives o assistencials, que fan més lliures a qui les gaudeixen. La llibertat, amb altres paraules, no és una situació natural o prepolítica que l'estat es dedica a amenaçar, sinó que és el resultat de la correcta ordenació política de la convivència, que requereix precisament un estat que asseguri de manera activa la llibertat de tots els membres de la comunitat. Sent així, els drets socials serveixen també a la llibertat, com els drets civils i polítics.

Aquesta concepció diferent de la llibertat posa en qüestió la supremacia liberal del que és privat respecte del que és públic. Si la llibertat requereix accions positives alienes, res millor que un sector públic fort per dur-les a terme i estendre-les a tots els ciutadans. Si la llibertat és el resultat de l'acció política i jurídica i no un producte de la naturalesa, no hi ha raó per témer allò que és públic, ja que la creació i manteniment de l'espai públic és condició necessària de la llibertat. Per contra, l'espai privat, per si sol, és incapaç de garantir una llibertat igualitària i permet el manteniment de relacions de dominació i submissió que són incompatibles amb el declarat ideal dels drets humans. D'aquesta manera, el segon obstacle amb què el liberalisme s'oposa als drets socials queda clar.

A tot això cal afegir que aquesta concepció dels drets socials continua sent liberal perquè manté dues premisses bàsiques del liberalisme vinculades entre si. La primera és l'opció pel capitalisme com la manera d'organitzar les activitats econòmiques i la segona és el reconeixement de la propietat i de la llibertat de mercat com a drets fonamentals. Les dues premisses suposaran una restricció en el reconeixement dels drets socials, que seran acceptats només en la mesura que no posin en qüestió aquests dos pilars. En l'última secció veurem com aquest reconeixement restringit, o subordinat, té les seves conseqüències sobretot en temps de crisi econòmica.

L'espai privat, per si sol, és incapaç de garantir una llibertat igualitària i permet el manteniment de relacions de dominació i submissió que són incompatibles amb el declarat ideal dels drets humans.

V. Ciutadania, mercat i drets socials

Ja estem en condicions doncs d'entendre la que podem considerar mala sort dels drets socials, que podem resumir així: si en un primer moment històric, que hem simbolitzat amb la Revolució Francesa, es va comprendre sense problemes que la llibertat dels ciutadans passava per garantir l'educació, l'assistència o el treball, molt aviat el reconeixement d'aquests drets va trobar un obstacle insalvable en el sistema econòmic que s'estava desenvolupant paral·lelament a la cultura dels drets i de la democràcia. Perquè garantir per a tothom, i en condicions d'igualtat, aquests béns bàsics als quals apunten els drets socials suposava posar límits al capitalisme o l'economia de mercat i, a canvi, enfortir allò públic en detriment d'allò privat, un projecte ciutadà que la burgesia dominant no podia admetre perquè posava en perill el capitalisme i la seva pròpia posició hegemònica com a classe social.

En realitat, tot el projecte polític republicà, basat en les pedres angulars de la democràcia i dels drets, es va revelar com a incompatible amb el desenvolupament de la societat capitalista. Per això, durant moltes dècades el liberalisme es va declarar hostil a tots dos, a la democràcia i als drets, i va ser el socialisme qui va enarborar per molt de temps aquestes dues banderes, perquè el socialisme ben entès no és sinó l'hereu natural del republicanisme, un hereu que ha pres consciència que aquest projecte de llibertat igualitària no és compatible amb com n'és de desigual el repartiment de la llibertat que comporta el capitalisme. La força del moviment obrer, la Revolució Russa i, en última instància, l'auge dels feixismes i l'hecatombe que va suposar la Segona Guerra Mundial van portar el liberalisme a una progressiva socialització que va cristal·litzar en les dècades daurades de l'estat social o estat del benestar, durant les quals els drets socials van aconseguir un notable grau de desenvolupament; però ja fa temps que aquest desenvolupament s'ha interromput o fins i tot ha retrocedit. Aturar aquest retrocés i reprendre el camí de la progressiva igualació de la llibertat de tots els ciutadans passa per una correcta comprensió del sentit general dels drets fonamentals que s'apliqui també als drets socials.

El sentit general dels drets fonamentals es pot explicar breument en termes de la dicotomia ciutadania-mercat. Ciutadania i mercat són els dos mecanismes de distribució dels béns (posicions, oportunitats, serveis, prestacions) de què disposa una comunitat. Quan s'opta per la ciutadania, el repartiment d'aquests béns s'efectua igualitàriament entre tots els membres de la comunitat; és a dir, el simple estatut de ciutadà habilita el poder gaudir d'una porció alíquota d'aquests béns, la mateixa per a tothom. En canvi, quan s'opta pel mercat com a mecanisme de distribució, el resultat de la mateixa és necessària o almenys tendencialment desigual: cadascú obté el que pot en funció de la seva capacitat econòmica, i així uns poden obtenir molt i d'altres molt poc. El criteri per determinar si un bé es reparteix a través de la ciutadania o del mercat ha de ser el

següent: els béns que estan connectats amb la dignitat humana, és a dir, amb la possibilitat de portar una vida lliure, aquells béns que garanteixen l'autonomia i el benestar bàsic de les persones, han de ser repartits en parts iguals entre tots. Aquest és precisament el sentit dels drets fonamentals. Un dret fonamental és el dret que tenim a gaudir d'un bé en condicions d'igualtat ciutadana, sigui aquest bé la llibertat d'expressió, la inviolabilitat del domicili o la participació política. Que un bé sigui assegurat mitjançant la tècnica del dret fonamental suposa que aquest bé queda exclòs del tràfic mercantil i deixa de poder ser comprat o venut, per així garantir que tothom en gaudeix igualment i que, com a conseqüència, tothom pugui viure d'acord amb la dignitat que atribuïm a l'humà. Correlativament, només el que no considerem essencial per a aquesta vida digna pot ser repartit mitjançant la tècnica desigual del mercat.

En els termes que utilitzem en aquesta secció, la recuperació dels drets socials passa per vincular-los amb la ciutadania i allunyar-los del mercat, com s'ha fet amb els drets civils i polítics i, en part, amb els mateixos drets socials. Per això, en primer lloc, cal rehabilitar un concepte positiu de la llibertat, que permeti adonar-se que l'educació, l'assistència o el treball són béns bàsics per portar una vida lliure. En segon lloc, cal comprendre que aquests drets no són substancialment diferents dels altres: tots els drets, siguin del tipus que siguin, serveixen a la llibertat de les persones i requereixen un conjunt d'accions i omissions de les institucions públiques. Sense estat, sense lleis, sense ordenació política, no hi pot haver drets de cap tipus. Per això, una cultura dels drets no pot ser hostil a allò que és públic, perquè tots els drets, qualsevol dret, són un producte públic, o ciutadà. En tercer lloc, prendre's seriosament els drets socials suposa aplicar-los-hi la lògica ciutadana i treure del mercat els béns que protegeixen. Aquest és el pas que el socialisme no ha donat, o no del tot, i no l'ha donat perquè assegurar en termes igualitaris l'educació, l'assistència o el treball, la salut o l'habitatge, suposa atemptar contra el dogma de tot el liberalisme contemporani, sigui social o no: el de l'economia de mercat com a principal mecanisme de producció i distribució dels béns.

Ara podem comprendre quin és el tret peculiar dels drets socials: és cert que serveixen a la llibertat, com els altres; és cert que la seva estructura no és substancialment diferent de la dels altres. No obstant això, a diferència dels altres drets, el reconeixement ple dels drets socials suposa atemptar contra l'imperi del mercat i contra la desigualtat social que genera. El capitalisme, a diferència d'altres formes anteriors d'ordenació social i econòmica, és compatible amb un cert nivell d'igualtat ciutadana, la que representen els drets civils i polítics. Fins i tot és compatible amb certs nivells d'assegurament d'alguns drets socials com l'educació o l'assistència social i sanitària o certs drets laborals mínims. Però no sembla que sigui compatible amb el reconeixement ple d'aquests drets, perquè aquest reconeixement implica el predomini de la ciutadania

A diferència dels altres drets, el reconeixement ple dels drets socials suposa atemptar contra l'imperi del mercat i contra la desigualtat social que genera.

nia sobre el mercat i aquest predomini és incompatible amb el capitalisme, almenys tal i com l'hem conegut fins ara. Perquè assegurar totes les necessitats bàsiques de les persones en termes igualitaris suposa retallar l'abast d'allò mercantil més enllà del que una economia i una societat que s'entenguin com "de mercat" estan en condicions de suportar. Potser el dret al treball mostra millor que qualsevol altre aquesta naturalesa no-mercantil i tendencialment anticapitalista dels drets socials, perquè la compravenda i l'aprofitament del treball aliè és l'essència del mercantilisme; i prendre seriosament i en tota la seva extensió el dret al treball significa ni més ni menys que treure'l del mercat i convertir-lo en una activitat comunitària exercida en condicions de no-dominació que redunda en el benefici de tots.

D'acord amb aquesta perspectiva, les èpoques de crisi o d'escassetat, o en general el nivell de recursos de què disposi un país, no han de suposar cap obstacle per a l'assegurament dels drets socials sinó més aviat tot el contrari. Perquè els drets socials expressen sobretot un criteri igualitari de repartiment de certs béns, l'aplicació de la qual serà tant més peremptòria com més escassos siguin aquests béns. Ara bé: hem de ser conscients que implantar un criteri com aquest implica abordar reformes profundes de l'estructura econòmica vigent, a nivell nacional i internacional, que al seu torn implicaran modificacions substancials dels nostres hàbits de vida, entre elles segurament una reducció dels nostres nivells de consum i opulència. Això no serà fàcil, potser ni tan sols desitjable per a molts; però és el que l'efectivitat plena dels drets socials sembla que demana.

Bibliografia

En aquest article s'ha considerat convenient substituir les notes a peu de pàgina per una breu bibliografia comentada, perquè segurament serà de més utilitat als lectors interessats per aprofundir en el tema.

- ABRAMOVICH, Víctor i COURTIS, Christian. *Los derechos sociales como derechos exigibles*. Madrid: Trotta, 2002. ISBN 9788481645071. Una àmplia exploració de les vies jurisdiccionals per les quals es pot lluitar a favor dels drets socials, precedida d'una anàlisi exhaustiva i crítica de les suposades diferències que separen els drets socials dels altres drets fonamentals.
- ALEXY, Robert. *Teoría de los derechos fundamentales*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1993. ISBN 9788425909399. Potser la teoria dels drets fonamentals més influent dels últims anys. El capítol IX està dedicat al lloc que correspon als drets socials en el sistema jurídic-positiu dels drets fonamentals i expressa bé la que hem anomenat “concepció social-liberal”. Encara que la teoria d'Alexy pren com a base el dret constitucional alemany, és també aplicable amb aprofitament a d'altres sistemes jurídics. Cal advertir que es tracta d'una obra complexa que fa servir un llenguatge jurídic molt tècnic.
- ATRIA, Fernando. ¿Existen derechos sociales?, *Discusiones*. 2004, vol. 4, pàg. 15-58. Una crítica radical, consistent i atractiva de la concepció social-liberal dels drets socials. El mateix volum, disponible íntegrament a la xarxa (<http://www.cervantesvirtual.com/partes/328330/discusiones—0>), conté diversos articles que comenten críticament el d'Atria, i una rèplica del propi Atria.
- BALDASSARRE, Antonio. *Los derechos sociales*. Bogotá: Externado de Colombia, 2001. ISBN 9789586165419. Una excel·lent introducció històrico-constitucional als drets socials.
- ESCOBAR ROCA, Guillermo (dir.). *Derechos sociales y tutela antidiscriminatoria*. Cizur Menor: Aranzadi, 2012. ISBN 9788499030371. Una extensa i actualitzada obra col·lectiva que ofereix una exposició sistemàtica de la regulació dels drets socials en el sistema jurídic espanyol. Conté, a més, una completa, sòlida i convincent teoria general dels drets socials, que va a càrrec del director de l'obra.
- FERRAJOLI, Luigi. *Derechos y garantías: la ley del más débil*. Madrid: Trotta, 1999. ISBN 9788481642858. Aquest recull d'assaigs és una estupenda introducció a les idees de Luigi Ferrajoli en matèria de drets fonamentals en general i de drets socials en particular. Ferrajoli és un dels juristes teòrics més influents (si no és el que més) a Espanya i Iberoamèrica.
- GARCÍA MANRIQUE, Ricardo. *La libertad de todos: una defensa de los derechos sociales*. Barcelona: El Viejo Topo, 2013. ISBN 9788415216513. Una exposició àmplia de les idees contingudes en aquest article.
- MARSHALL, T. H.. *Ciudadanía y clase social*. Madrid: Alianza, 1998. ISBN 9788420629131. Publicat per primera vegada el 1950, es tracta d'un text considerat com a clàssic que permet comprendre el lloc dels drets socials en l'evolució històrica dels drets fonamentals; i com els drets socials ben entesos expressen un ideal de comunitat política que requereix una transformació profunda de l'estructura econòmica vigent.
- PISARELLO, Gerardo. *Los derechos sociales y sus garantías. Elementos para una reconstrucción*. Madrid: Trotta, 2007. ISBN 9788481648942. Una crítica dels arguments de diversos tipus en què, indègudament, s'ha basat la postergació dels drets socials davant dels altres drets fonamentals. I una proposta de reconstrucció garantista multinivell d'aquests drets.

Un relat sobre la vinculació entre el treball social i els drets socials

A story about the relationship between social work and social rights

Carmen Verde Diego¹

Resum

L'article que aquí es presenta ofereix algunes pinzellades històriques que vinculen l'"aparició" dels Drets Humans, especialment els drets socials, amb la seva defensa per part de diferents reformadors i treballadores socials. L'objectiu que es pretén és ressaltar que a cadascú li ha tocat viure "un" treball social en un context determinat –com diria Montserrat Colomer– no exempt de condicionaments culturals, ideològics, econòmics, polítics i socials que han incidit en la capacitat i la manera en què les treballadores socials han defensat i defensen els drets socials.

En aquest article s'assegura que els professionals del treball social i la seva estructura col·legial –col·legis professionals i *Consejo General del trabajo social*– estan donant mostres, en l'actualitat, d'un "Treball social crític i militant" a partir d'un "enfocament de drets".

Paraules clau: Drets socials, reformisme social, treball social, compromís polític-social, treball social crític.

Per citar l'article: VERDE DIEGO, Carmen. Un relat sobre la vinculació entre el treball social i els drets socials. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, abril 2016, n. 207, pàgines 21-39. ISSN 0212-7210.

¹ Diplomada en treball social, Dra. en filosofia política i moral de la Universitat de Vigo i professora titular de treball social. carmenverde@uvigo.es

Abstract

This article draws the relation between some historical notes about the beginning of Human rights and social rights and their defense by reformers and social workers. The objective is to underline that everybody experiences ‘a’ social work in a specific context, as Montserrat Colomer would say, conditioned by culture, ideology, economics, politics and society that had an influence on the capacity and the way in which social workers had protected and protect social rights.

This article makes sure that social workers and its professional association –professional associations and General Council of Social Work- are giving signs of a ‘critical and militant social work’ from the ‘rights perspective’.

Key words: Social rights, social reformism, social work, socio-political commitment, critic social work.

Podem començar descrivint els Drets humans com aquells que “són garanties essencials perquè puguem viure com a éssers humans” i que, avui dia, es troben definits en la *Declaració Universal de Drets Humans* proclamada el 1948 (i els seus subsegüents Pactes) a partir de la qual els Estats es van comprometre: “a assegurar que tots els éssers humans, rics i pobres, forts i febles, homes i dones, de totes les races i religions, són tractats de manera igualitària” (ONU, 2009, pàg. 3). Aquests drets apareixen en contextos històrics diferents de manera que les seves “generacions”² comporten implicacions específiques per a l’acció social en cada període.

1. La primera generació de drets –civils i polítics– de quan l’home es va convertir en ésser (amb drets) humà

1.1. Breu síntesi del context. L’exigència de reconeixement dels “primers drets” s’insereix en les transformacions econòmiques del mercantilisme de finals del s. XVII i el procés d’industrialització del XVIII que provoquen grans canvis en els sistemes de producció i en l’estratificació social afectant profundament la vida econòmica, política i social d’Europa. A França, la crisi de l’Antic Règim

² Karel Vasak va presentar una classificació genètica dels drets a l’*Institut Internacional de Drets Humans* d’Estrasburg el 1979. El seu ús no és “seqüencial” sinó una eina d’anàlisi que no oblidia que la lluita pels mateixos ha tingut avenços i retrocessos en el temps posant en evidència el seu procés dialèctic.

conduirà a la Revolució francesa de 1789 recolzada ideològicament pels *Il·lustrats francesos* i protagonitzada per la burgesia que va exigir, sobretot, *llibertat* davant d'uns poders públics arbitraris i abusius.

1.2. Implicació en l'aparició de drets. El que la burgesia va reclamar era la no-ingerència de l'Estat en la seguretat de les persones (vida, resistència a l'opressió), en la *propietat privada* (dret inviolable i sagrat, diu l'art. 17 de la *Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà*), o en la seva *llibertat* (d'opinió, de premsa, religiosa, de lliure comerç), així com la seva participació política. Aquests Drets es van postular "naturals" (per tant *universals*) en ser *anteriors* al propi fonament de l'autoritat dels sistemes polítics moderns (*iusnaturalisme*). Per això tenen una marcada empremta *individualista* que evidencia la necessitat de l'individu de protegir-se dels excessos dels poders fàctics, i concreta, d'una banda, la seva consideració com a "ser (amb drets) humà" i, per contraposició, la configuració del mateix *Estat de Dret* modern que els reconeix com a tals.

La primera generació de drets va ser expressada, a més de la Declaració francesa, a la *Carta de Drets dels Estats Units* (1776) i, en el nostre temps, a la *Declaració Universal dels Drets Humans* de 1948.

1.3. Incidència en l'acció social. Ja en el seu temps, el caràcter eminentment masculí de *Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà* va provocar reaccions que podem personalitzar en Olympe de Gouges (1748-1793), filòsofa política, literata francesa, reformista social i feminista del segle XVIII qui no va trigar a redactar la *Declaració dels drets de la Dona i la Ciutadana* (1791), rèplica de la declaració masculina el començament de la qual era una contundent interpel·lació: "*Home, ets capaç de ser just? Una dona et fa aquesta pregunta*". L'obra d'Olympe de Gouges incidia en la defensa dels esclaus negres –en un temps en què França s'enriquia amb l'esclavitud (i per a qui tampoc s'entenia que s'haguessin declarat els *Drets de l'Home*)– i l'exigència del reconeixement de la igualtat de la dona en tots els àmbits de la vida: familiar, social, política i jurídica³. Tot i apel·lar a la mateixa reina Maria Antonieta perquè amb ella protegís el seu "sexe", Olympe de Gouges va acabar detinguda, ajusticiada i guillotmada el 1793 i la seva obra silenciada i invisibilitzada (encara, avui dia, insuficientment reclamada).

Per la resta tot i que la primera generació de drets posseeix un caràcter "individualista" no pot negar-se la seva implicació "social" ja expressada pel *Comitè per a l'extinció de la mendicitat* (1790) en sengles informes on s'afirma que la Revolució és incompatible

³ Va proclamar el dret de les dones a l'educació, a la titularitat de propietats privades, a l'accés al treball en l'àmbit públic així com la seva participació en la vida política incloent el dret al vot de les dones. Va defensar la supressió del matrimoni, la instauració del divorci, la possibilitat de renovar contractes anuals entre "concupins", el reconeixement de paternitat fora dels matrimonis, la creació de "maternitats" per establir un sistema de protecció social per a la infància, la creació de tallers per a desocupats i de llars per a captaires.

amb la pobresa i que la seva eradicació ha de ser un assumpte de primer ordre dut a terme per la “ciència política” de “l’assistència”.

En definitiva, la primera declaració de drets va posar la llavor per al desenvolupament de la ulterior “assistència social” i això tot i que només va reconèixer drets per als “homes” però no per a les dones, ni els esclaus⁴, ni la infància⁵, els que haurien d’esperar segles per assolir, com els primers, el reconeixement individual d’“ésser (amb dret) humà”.

2. La segona generació de drets econòmics, socials i culturals

2.1. Breu síntesi del context. La concepció *individualista* i *liberal* de la primera generació de drets aviat es va evidenciar com a insuficient: *la igualtat davant la llei* no oferia garanties per a la igualtat material dels ciutadans. Això era especialment evident a Anglaterra, ja que la revolució industrial va augmentar la riquesa però també la desigualtat social: la major part de la població vivia en condicions infrahumanes en què l’explotació, l’amuntegament en habitatges insalubres, la malaltia i tota mena de misèries eren habituals.

No obstant això, la doctrina econòmica del “*laissez-faire*” s’havia convertit en el credo del poder polític liberal anglès: “no interferir en el lliure mercat” havia de corregir de manera *natural* les desigualtats socials. Els defensors ideològics del liberalisme clàssic –Adam Smith, Jeremy Bentham, Malthus– van ser partidaris de l’eliminació del socors públic, ja que li imputaven el fracàs econòmic i moral del sistema establert mitjançant les *lleis de pobres* angleses, al mateix temps que pensaven que la càrrega fiscal per a la lluita contra la pobresa augmentava el malestar dels contribuents.

2.2. Incidència en l’acció social. El liberalisme clàssic va ser compartit pels precursors⁶ del treball social, les societats filantròpiques i els moviments d’organització de la caritat que emergeixen en l’època com a paradigma de la beneficència privada⁷. Tal era el

⁴ Els Jacobins van abolir l’esclavitud el 1794 però va ser ràpidament reposada per Napoléon. La *Convenció sobre l’esclavitud* (1926) va promoure la seva abolició el 1927 tot i que encara hi ha països que en l’actualitat la mantenen “culturalment”.

⁵ La *Declaració de Ginebra dels Drets de l’infant* és de 1924, antecedent de la *Declaració Universal dels Drets de l’Infant* de 1959.

⁶ Thomas CHALMERS (1780-1847), Federico OZANAM (1813-1853), Daniel VAN DER Heydt (1802-1874; Sistema Elberfeld-1853), William BOOTH (1829-1912; Exèrcit de salvació-1858) van ser, en general, detractors del “socors públic”, amb propostes d’acció social circumscrites a l’atenció individualitzada de la població.

⁷ Aquestes societats basaven la seva capacitat d’organització en la procedència de classe (alta) dels seus promotors qui, imbuïts en valors liberals i del darwinisme social (tal com els entenia Spencer), subscriïen que l’Estat no té per què assumir responsabilitats respecte a una població considerada parasitària del sistema productiu.

cas de la *Societat per a l'organització del Socors Caritatiu i de repressió de la mendicitat* (1869) –primera denominació de la *Charity Organization Society*– que, deutora del protestantisme luterà i immersa en el *victorianisme* de l'època, concebia en els seus inicis la pobresa com una expressió del vici moral de l'individu que per *vagància* no volia treballar o no s'esforçava prou per aconseguir-ho, raó per la qual proposaven coordinar els esforços de les organitzacions de Londres i evitar el malbaratament de fons econòmics.

Serà a partir de mitjans del segle XIX quan apareguin formulacions teòriques alternatives al liberalisme –Sismondi, Robert Owen, Cartisme, Saint-Simon, Fourier, Proudhon, l'incipient socialisme– avalades per les primeres investigacions socials –Chadwick, Charles Booth– que incidien en una comprensió de la realitat social més *socialista* (per oposició a la liberal) i *humanista* on el pobre deixa de ser culpable de la seva misèria i la pobresa es transforma en una *qüestió social* derivada d'estructures socioeconòmiques la responsabilitat última de la qual haurà de correspondre a l'Estat.

2.3. Implicació en l'aparició de drets. En el context descrit sorgeix la segona generació de drets: econòmics, socials i culturals. Per aquells que no aconseguen el nivell de benestar material mínim, els drets de primera generació apareixien només en el seu aspecte passiu, imposant deures de respecte a la llibertat d'altres però no en la seva forma positiva per donar resposta a la plena consecució de la igualtat real entre la ciutadania.

La segona generació de drets va modificar completament la seva naturalesa –ara col·lectius tot i que eren reclamats per a cada ésser humà de forma individual–, el valor sobre el qual pivoten –la igualtat–, i la implicació activa de l'Estat –no només per reconèixer-los sinó també per garantir-los– a través de sistemes de previsió i d'assistència social, en un nou pacte de ciutadania en què la mateixa subsistència del poder polític es vincularà, a partir d'aquest moment, al benestar ciutadà, a la justícia social.

La distinció, que no és necessàriament oposició, entre les dues generacions de drets es fa patent quan es considera que, mentre a la primera, els drets humans vénen considerats com a "drets de defensa" (Abwehrrechte) de les llibertats de l'individu que exigeixen l'autolimitació i la no-ingerència dels poders públics en l'esfera privada i es tutel·len per la seva mera actitud passiva i de vigilància en termes de política administrativa; en la segona, corresponent als drets econòmics, socials i culturals, es tradueixen en drets de participació (Teilhaberechte), que requereixen una política activa dels poders públics encaminada a garantir el seu exercici i es realitzen a través de les tècniques jurídiques de les prestacions i els serveis públics. (PÉREZ LUÑO, 1987, pàg. 56)

A partir d'aquest instant, l'assumpció de responsabilitat per part de l'Estat es va concretar en polítiques socials amb l'objectiu de garantir la satisfacció de les necessitats bàsiques de la població i promoure els drets de segona generació. L'origen de la política

social en els diferents estats europeus és doncs, fruit de les lluites socials, polítiques i econòmiques iniciades al segle XIX que transformen l'*Estat liberal* en *Estat social* i que cobren significat ple al XX amb els *estats del benestar*, estats interventors que *desmercantilitzen* els drets socials per garantir-los a la ciutadania front al mercat.

La recol·lecció de tots aquests drets procedeix de successius reconeixements internacionals (OIT, OMS) abans de la seva proclamació en la *Declaració Universal de Drets Humans* de 1948 i el *Pacte Internacional de Drets econòmics, Socials i Culturals* de 1966. Avui dia, poden definir-se segons l'*Oficina de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides* per als drets humans com: "*els drets humans relacionats amb el lloc de treball, la seguretat social, la vida en família, la participació en la vida cultural i l'accés a l'habitatge, l'alimentació, l'aigua, l'atenció de la salut i l'educació*" (ONU, 2009, pàg. 3).

3. L'aparició del treball social i la seva defensa dels drets socials

A la segona etapa de la *Charity Organization Society* (COS) són les mateixes *visitadores* que modifiquen la percepció benefico-assistencial al voltant de la *immoral* vagància dels pobres i serà, en aquest context concret, quan té el seu origen en *sentit estricte* el Treball Social⁹. En la COS destaquen importants treballadores socials –Octavia HILL (1838-1912)¹⁰, Beatrice WEB (1858-1943)¹¹– que van inaugurar una visió més *socialista* de l'acció social i van defensar el reconeixement dels drets econòmics i socials a partir de l'*humanisme* i el *pragmatisme*.

A Anglaterra, aliens als moviments d'organització de caritat, és imprescindible citar Henrietta BARNETT (1851-1936) i Samuel BARNETT (1844-1913), fundadors dels "Settlements". El primer, Toynbee HALL (Londres, 1884) va aparèixer, seguint a S. BARNETT, per la necessitat d'un coneixement científic sobre la pobresa que no estigués basat "en la remor o la referència sentimental" sinó en

⁸ Són, segons llista el mateix *Alt Comissionat*: els drets dels treballadors; el dret a la seguretat social i la protecció social; la protecció a la família i l'assistència a la família; el dret a un nivell de vida adequat (que inclou els drets a l'alimentació i la protecció contra la fam, a un habitatge adequat, a l'aigua i al vestit); el dret a la salut; el dret a l'educació; els drets culturals. (ONU, 2009, pàg. 3).

⁹ Entre altres qüestions per començar a formular un saber especialitzat documentat, establir indicacions sistematitzades per orientar la intervenció social i formar les visitadores per transformar la seva acció en pràctica professionalitzada.

¹⁰ No només va col·laborar amb la COS (encara que sense formar part d'ella) en la formació de les visitadores sinó que es va distingir especialment per la lluita contra l'explotació dels treballadors i contra les condicions dels habitatges insalubres.

¹¹ Militant del socialisme fabià, es va incorporar a la COS el 1883 des de la seva confrontació a la moral victoriana en les anàlisis de les miserables condicions de treball de les fàbriques i de la vida d'immigrants jueus, treballadors del moll i de les fàbriques tèxtils (VV. AA., pàg. 125). Va influir, al costat del seu espòs Sydney Web, al *Minority Report* (1909), l'*Informe Beveridge* o la promulgació de la *Llei d'Educació* (1902).

investigacions empíriques sobre els pobres; un *humanisme* lliure de prejudicis classistes davant l'apogeu de l'individualisme del capitalisme industrial, i "una gran desconfiança i descrèdit de la beneficència reglamentada i de filantropia existent" on "les societats de caritat eren closques buides, ocupades per funcionaris" (VV.AA., pàg. 113-14).

La COS es va estendre als Estats Units creant la seva primera agència a Buffalo el 1877 on va destacar Mary Ellen RICHMOND (1861-1928). Tot i el que va transmetre l'*Acadèmia*, Richmond no es va limitar a analitzar les causes *individuals* de la pobresa sinó que, per contra, sempre va defensar la seva interrelació amb les causes socials si bé va concentrar els seus esforços en mitigar-les en el nivell d'intervenció individual-familiar (MIRANDA, 2012). Richmond no va esgotar aquí la seva contribució al treball social: com a reformadora va estar fortament implicada en la defensa de les dones abandonades, les vídues, la cura dels deficients mentals, els drets relatius a l'habitatge, el treball infantil, la delinqüència juvenil o la discapacitat (MIRANDA, 2012; MUNUERA, 2012).

També als Estats Units mereix un lloc preeminent Jane ADDAMS (1860-1935), coetània a Richmond, però menys coneguda en la tradició espanyola encara que d'igual rellevància que l'altra en la configuració del Treball Social. Addams, coneixedora de l'experiència londinenca del *Toynbee Hall*, va obrir un centre *comunitari* a Chicago -*Hull House*- on va posar en marxa al costat de les *residents*¹² infinitat de serveis i programes de caràcter educatiu, cultural, polític-sindical i social (VERDE, 2013, pàg. 23). Aviat va esdevenir un punt de trobada del veïnat i la "intel·lectualitat" on van ser assidus J. Dewey, G. Herber Mead o Eleanor Roosevelt, defensora dels drets de la dona, dels afroamericans, del pacifisme, a més de Delegada en les Nacions Unides (1946-1952) on va promoure la *Declaració Universal dels Drets Humans*.

A *Hull House* es van abordar infinitat de problemes socials¹³ a partir de l'estudi de necessitats de la comunitat (investigacions empíriques) que conclouien en l'elaboració d'*informes de situació* (informes d'investigació diagnòstica) que es presentaven a les autoritats per incidir en els canvis de la política social i que es feien

¹² A *Hull House* vivien de forma cooperativa principalment dones relacionades amb la intervenció social i la ciència social -economistes, advocades, politòlogues, sociòlogues i treballadores socials- que compaginaven les seves feines amb les activitats del centre comunitari: Florence KELLEY (1859-1932), Julia LATHROP (1858-1932), Eleanor CLARKE SLAGE (1871-1942), Frances KELLOR (1873-1952), Edith ABBOT (1876-1957), Sophonista BECKINRIDGE (1866-1948), Alícia HAMILTON (1869-1970) o Alzina STEVENS (1949-1900). Encara que no cal estendre's en les suggestives biografies de totes elles, van vincular la investigació empírica amb l'acadèmica i amb el seu compromís polític social a l'antimilitarisme, el pacifisme, el feminisme i la defensa dels drets de primera i segona generació.

¹³ La precarietat laboral (sobretot en relació al treball infantil i al femení), les condicions de salubritat dels habitatges, la lluita contra la tuberculosi, l'educació i la cura de la infància, l'atenció a la gent gran i dependent, la salut mental, la necessària conciliació de la vida familiar i laboral de les famílies (en particular de les dones), la violència de gènere... (VERDE, 2013, pàg. 27).

Jane Addams exemplifica la necessitat d'investigar per conèixer i per comprometre's i de comprometre's per transformar (políticament) i participar-intervenir comunitàriament (socialment).

Per a Jane Addams la pràctica professional del treball social no es pot concebre sense el compromís politico-social dels qui hagin d'intervenir amb la comunitat (no per a la comunitat).

servir, a més, per a la ulterior planificació de les activitats de *Hull House*. Jane Addams exemplifica la necessitat d'investigar per conèixer i per comprometre's i de comprometre's per transformar (políticament) i participar-intervenir comunitàriament (socialment). Tal com assenyala Munuera, a *Hull House*, "els treballadors socials havien de ser el braç tècnic del polític", ja que Addams i les *residents* consideraven que "les desigualtats socials són la responsabilitat de l'Estat" (2012, pàg. 97). Per a Jane Addams la pràctica professional del treball social no es pot concebre sense el compromís politico-social dels qui hagin d'intervenir amb la comunitat (no per a la comunitat); un compromís amb l'apoderament de les persones i la defensa activa dels drets humans de primera¹⁴ i segona generació.

La intensa biografia de Jane Addams no se circumscriu a *Hull House*: va formar part de la *Conferència nacional del treball social* (1874-1917), es va implicar en la lluita contra el racisme i els drets dels afroamericans¹⁵ així com contra la xenofòbia i la defensa dels drets dels estrangers. Va ser un referent del moviment feminista, sufragista i antimilitarista¹⁶, va participar en diferents moviments socials i polítics¹⁷ i va tenir l'honor de convertir-se en la primera dona americana que va guanyar el Premi Nobel de la Pau el 1931 atorgat pel seu compromís social: "Jane Addams va ser una de les dones més rellevants i famoses de la seva època. La seva importància històrica va provocar que l'Assemblea General de l'Estat d'Illinois decidís l'any 2006 declarar el dia 10 de desembre -Dia dels Drets Humans- com a *Dia de Jane Addams*" (LIMA, 2013, pàg. 16).

4. Treball social i drets socials a Espanya

4.1. L'aparició del treball social a Espanya. No cal estendre's en aquest article en com es va anar configurant l'acció social a Espanya davant la qüestió social, però és imprescindible aturar-se en com van sorgir les primeres escoles de treball social a Catalunya, exemple d'exigència de formació per a les professionals de l'acció social i germen d'un treball social progressista, emancipador i defensor dels drets de primera i segona generació, que quedarien suprimits durant la llarga Dictadura.

Els antecedents de la demanda de capacitació de les professionals de l'acció social a Espanya es remunten a Concepción Arenal

¹⁴ Cal pensar que les dones i els afroamericans no tenien reconeguts en aquest temps els drets de primera generació. Les dones no tenien dret al vot, ni tan sols a estudiar a moltes universitats... Quant als drets dels afroamericans recordem que seria el 1955 (gairebé ahir) quan Rosa Parks, americana negra, desafiaria a l'"Amèrica blanca" asseient-se en un autobús per a blancs.

¹⁵ Va col·laborar amb la *National Association for the Advancement of Colored People* (NAACP, 1909) a partir dels *Disturbis racials d'Springfield* (Illinois, 1908).

¹⁶ Va ser presidenta del *Partit de la Pau de la Dona* (WPP) i de la *Lliga Internacional de Dones per la Pau i la Llibertat* (1919-1929).

¹⁷ El 1912 va fer campanya política a favor del Partit Progressista i de Theodore Roosevelt.

(FERROL, 1820-1893)¹⁸ interessada en la formació de les dones que en el seu temps es dedicaven a la beneficència i per a les quals va redactar el *Manual del visitador del pobre* (1863), de la mateixa manera que fa Richmond per a les visitadores a la COS.

Però va ser el 1929 quan els requeriments de formació en treball social cobren força amb Antònia Farreras (en alguns llocs Ferreras) i Júlia Marimon (pertanyents al *Comitè Femení de Millores socials d'Acció Femenina* creada el 1926) que van sol·licitar al *I Congrés Catòlic de Beneficència Nacional* (Barcelona) la creació d'una "Escola d'Assistència Social"¹⁹. La petició va ser satisfeta el 1932 amb l'obertura a Barcelona de l'*Escola d'Assistència Social per a la Dona* impulsada per la mateixa Antònia Farreras i el Dr. Raül Roviralta. Era una filial de l'*Escola Catòlica de Bèlgica* i de la mateixa manera que aquesta última, tenia com a finalitat –a partir dels pressupostos del catolicisme social²⁰– l'educació de la classe obrera i la formació de personal competent per dur a terme aquesta tasca (ESTRUCH, J. i GÜELL A., 1976; RUBÍ, 1991, pàg. 59-67, BARBERO, 2009)²¹. El 1934 les primeres titulades van començar a treballar per a la *Conselleria de Sanitat i Assistència Social* en una campanya de prevenció i lluita contra la tuberculosi com ho feien les *infermeres visitadores* a principis del segle XX a França sota la direcció del Dr. Calmette (BOUQUET i GARCETTE, 1999, pàg. 38) o Jane Addams a *Hull House* als Estats Units, totes elles immerses en l'higienisme social de l'època.

No obstant això, aquells prometedors inicis del Treball Social es van veure truncats per l'esclat de la Guerra Civil el 1936. Després de la Guerra, la Dictadura modifica completament el context polític, social i econòmic de Catalunya i Espanya i, com és de suposar, també el marc en el qual començava a desenvolupar-se el treball social. Les assistents socials van haver de fer front a una situació caracteritzada per les profundes seqüeles de la guerra: traumes psicològics, orfanat, viduïtat, mutilació i invalidesa, greus mancances materials, aïllament de l'exterior, supressió de les llibertats civils, polítiques, sindicals, religioses, i per tant, la desaparició dels drets de primera generació conquerits en el període republicà.

¹⁸ Reformadora social, coneixedora de l'obra de Frederic Ozanan i de la *Conferència de Sant Vicenç de Paül*, va organitzar una secció femenina de la Conferència i des de *pressupostos liberals*, va dedicar les seves investigacions a la reforma del sistema penitenciari (àmbit en el qual va exercir el càrrec de *visitadora general de presons de dones*), a la millora de la situació obrera i a la defensa dels drets de la dona per qui va defensar la igualtat intel·lectual i moral i el dret a la instrucció i la participació social, laboral i política.

¹⁹ Amb anterioritat, el 1927, Carmen Isern i Galcerán (professora de magisteri), va reclamar al *VI Congrés Internacional per a la Protecció a la Infància* (Milà) un centre de preparació adequat per a totes les persones que desitgessin "orientar-se en els problemes beneficoassistencials".

²⁰ El catolicisme social propugnat en l'*Encíclica Rerum Novarum* (1891) pel Papa Lleó XIII va tenir una forta incardinació a Catalunya a través de l'*Acció Social Popular* –com a prolongació dels *Cercles Obrers Catòlics*– creada el 1908 pel jesuïta Gabriel Palau i projectada pel Pare Vicent cap a l'acció social.

²¹ Una excel·lent i detallada història d'aquesta etapa pot trobar-se a BARBERO, J.M. (Dir.), FEU, M. *El Treball Social a Catalunya 1932-1978*. Barcelona: Hacer Editorial i Col·legi de Diplomats en Treball Social de Catalunya, 2009.

Encara que un cop finalitzat el conflicte bèl·lic es van reprendre el 1939 les activitats de l'Escola de Barcelona (que acabarà anomenant-se *Escola Catòlica d'Ensenyament Social*) i obre a Madrid l'*Escola de Formació Familiar i Social* (impulsada, entre d'altres, per Rosario Rodríguez Babé i María Sabater pertanyents al *Consell Superior de Dones d'Acció Catòlica*), ja res tornarà a ser igual per al Treball Social (COLOMER, 2009; BARBERO, 2009). El període dictatorial va interrompre els avenços en l'àmbit teòric, didàctic o metodològic del Treball Social que es produïen als Estats Units, Iberoamèrica i Europa. En el seu lloc, va ser la urgència social –en detriment de la formació teòrica– la qual anava configurant la formació i la professió. El currículum formatiu²² era eminentment operatiu i pràctic, a més d'ampli, dispers i compartimentat, reflex de l'escassa configuració del rol professional i de la manca de reconeixement oficial dels ensenyaments (ESTRUCH i GÜELL, 1976, pàg. 50; BARBERO, 2009; COLOMER, 2009). Pel que fa a l'activitat professional, les assistents socials van haver de treballar sota un marcat signe confessional, paternalista i benèvol-assistencial, en general, sense científicitat (ESTRUCH i GÜELL, 1976, pàg. 236); i per descomptat, en un context de desaparició de pràcticament tots els drets de primera o segona generació. Tal com afirma Barbero (2009, pàg. 28) "*la postguerra apareix com un temps d'hibernació per als projectes entorn de la professió*"²³ que la fan retrocedir, atresorar en el record el patrimoni professional acumulat en els seus inicis i anhelar aquell temps de la República en què existien drets humans reconeguts per a les persones.

Caldrà esperar als Plans d'Estabilització (1959) per començar a albirar certa obertura "social", conseqüència del final de l'aïllament internacional i de l'incipient desenvolupament econòmic a Espanya. El desenvolupisme social va provocar la necessitat d'incrementar el nombre de professionals per atendre les noves necessitats socials i de millorar la seva formació (RUBÍ, C., 1991, pàg. 64; DE LA RED, 1993, pàg. 73). En aquesta etapa "*d'expansió i desenvolupista*" per al Treball Social tal com la va denominar De la Red (1993, pàg. 73) va tenir lloc una gran eclosió de noves escoles²⁴ i el

²² Puericultura, higiene, fisiopatologia de la dona, dietètica, psiquiatria, higiene mental, socorrisme, doctrina social de l'Església, formació religiosa, moral i ètica, sociologia, psicologia, dret, economia, servei social i pràctiques.

²³ Traducció de l'autora.

²⁴ L'any 1953, van obrir a Barcelona la primera *Escola d'Assistents Socials Masculins* promoguda per *Orientació Catòlica i Professional del Dependent* i l'*Escola de Visitadores Socials psiquiàtriques* dependent de la *Secció Femenina de Falange Espanyola i de la JONS* amb seu a la Facultat de Medicina de Barcelona (MOLINA, 1994, pàg. 91; BARBERO, 2009). El 1955 es funda a Madrid l'*Escola Superior d'Assistents Socials "San Vicenç de Paül"* que tenia com a objectiu la formació específica de *Les Filles de la Caritat*. Fins a 1957 només van existir sis escoles entre Catalunya i Madrid així com un exigu nombre de professionals en exercici (149 de 270 titulats). El nombre de centres va augmentar considerablement entre 1957 i 1964 on ja existien 32 escoles de les quals 25 estaven integrades en la *Federació d'Escoles de l'Església de Servei Social* (FEISS), cinc pertanyien a la *Secció Femenina*, un a la Universitat de Navarra i una altra al Ministeri de Treball (TIZON i ROSSELL, 1983, pàg. 25).

reconeixement oficial dels estudis *d'Assistent Social* (1964) que, però, oficialitzava en el seu *Pla d'Estudis* la dissociació entre el saber pràctic i el teòric, aquest últim amb caràcter subsidiari. Tot i això, a partir dels setanta, les assistents socials van aconseguir formar-se, de vegades, amb l'ajuda d'experts internacionals arribats a Espanya per assessorar en la implementació de plans de desenvolupament (com Marco Marchioni) però, d'altres, amb el seu exclusiu esforç personal, digne de menció en una època d'absoluta censura i absència de literatura (BARBERO, 2009, pàg. 67). En un cas o un altre, els drets civils i polítics apareixien com a imprescindibles per al desenvolupament bàsic de la població. Les escasses sortides de les assistents socials a l'estranger no només van generar un tràfic de fonaments teòrics i metodològics per al treball social sinó també l'intercanvi de posicionaments ideològics i polítics que van anar alimentant les esperances de democratització.

En les últimes raneres del franquisme, caracteritzats ja per l'aparició de moviments d'oposició al règim dictatorial, les assistents socials es van organitzar com a professió a l'empara de la *Llei d'associacions culturals* de 1964 fins a desembocar a la *Federació Espanyola d'Assistents Socials* (FEDAAS, 1967) que aglutinava les diferents *Associacions d'assistents socials* dels diferents territoris d'Espanya, generant a través de l'estructura col·legial, una identitat professional específica. A partir d'aquest moment, se succeïen seminaris, jornades, i congressos (Barcelona, 1968; Mallorca, 1970; Manresa, 1971; Madrid, 1972, Negrales, 1972; Loyola, 1973; Sevilla, 1976; Pamplona, 1977) amb tres objectius principals: dotar de rigor científic la professió, distanciar-se de la confessionalitat en l'exercici professional i reclamar la independència ideològica del Treball Social respecte al Règim.

Fonamentals per la història del Treball Social van resultar, a parer meu, dos d'aquests seminaris (*sense desmerèixer cap dels altres*): el de Negrales pel que fa a la consolidació de la Disciplina de treball social i el de Pamplona en relació a la construcció política i organitzacional del sistema públic de protecció social denominat "serveis socials" en una Espanya democràtica.

La transcendència del Seminari de Negrales celebrat el 1972 (continuació del de Manresa, 1971) rau en la presentació d'"els postulats i els principis operacionals del treball social" concretats en "l'esquema del mètode bàsic" (COLOMER, 2009, pàg. 135-136). La investigació metodològica va continuar al Seminari de Loiola (1973) i va culminar amb la publicació el 1974 a la *Revista de Treball Social de l'Associació d'Assistents socials de Barcelona* del "Mètode de treball social" de Montserrat COLOMER (RTS, núm. 55) i la seva posterior actualització el 1979 en la mateixa RTS (núm. 75) (COLOMER, 2009). No hi ha dubte del punt d'inflexió que va suposar aquesta publicació en l'anomenada per De la Red "etapa d'estabilització tècnica i perspectiva científica (1970-1980)" del treball social a Espanya. Sense ella no hauria estat possible l'assentament teòric i la consolidació de la professió a Espanya, una dècada més tard.

4.2. El Treball Social com a fonament dels Serveis Socials. Les Jornades de Pamplona (1977) també van ser significatives per al Treball Social: s'hi va fer palès el compromís *polític-social* de les assistents socials de l'època per la democratització d'Espanya i la recuperació dels drets fonamentals (LAS HERAS, 2000). A partir d'aquestes jornades, la FEDASS va promoure l'edició d'*Introducció al Benestar social* (HERAS i CORTAJARENA, 1979, 2a ed. 2014) que va acabar sent un referent no només per a les assistents socials com a *agents de canvi* en la Transició sinó també un *full de ruta* per a partits polítics i institucions públiques en la creació dels serveis socials a Espanya com a sistema de garantia dels drets socials de ciutadania (LOMBARDERO, 2014).

Amb la proclama constitucional el 1978, segons la qual correspon a l'Estat "garantir el principi de solidaritat i igualtat" (art. 138) es van posar les bases de l'actual sistema públic de serveis socials que pretenia superar la beneficència pública, pal·liativa, gracieble, purament assistencialista, mancada d'un marc organitzatiu general del període franquista que no havia promogut cap política redistributiva (CERDEIRA GUTIÉRREZ, 1987; GIL, 2004; LIMA, 2011). Per això, va ser tan important que la FEDASS evités, a través de l'esmena presentada pel Senador Lorenzo Martín Restorillo Baquer, que el terme "Beneficència" fos inclòs en la Retortificació Espanyola. Amb la seva permanència en el text constitucional no existirien els serveis socials tal com els concebem avui.

La política social d'aquest període es va instrumentalitzar a través de la creació de sistemes de protecció social públics, encara que no tots ells es van desenvolupar amb la mateixa intensitat ni van garantir la universalitat dels drets de les persones com a drets subjectius. Ho farien els sistemes de sanitat, educació i de la Seguretat Social però no els Serveis Socials que es van articular com a complementaris als dèficits familiars²⁵ i socials que, un cop identificats i avaluats per tècnics, passarien a ser prestats, de complir amb certs requisits, per l'Estat.

El paper de les assistents socials i de les seves estructures col·legials, així com de la FEDASS que les aglutinava, va ser sens dubte transcendental en la Transició, tant en relació a la pràctica professional, ja que encara calia confrontar l'herència de l'acció social franquista centrada en actuacions disperses, sustentades en l'ajuda individual, alienes a la prevenció de situacions de mancança i deslligada de les necessitats reals de la població (GUTIÉRREZ RESA, 1993); com en el pla ideològic, polític i organitzatiu dels nous sistemes de protecció social (HERAS, 2000; GIL, 2004; LIMA 2011). En aquest sentit, es pot afirmar que la influència del Treball Social va resultar paradigmàtica en la defensa dels drets socials en la configuració de l'estat del benestar a Espanya.

Es pot afirmar que la influència del Treball Social va resultar paradigmàtica en la defensa dels drets socials en la configuració de l'estat del benestar a Espanya.

²⁵ No en va Espanya es caracteritza per un Model familista o Model Mediterrani d'Europa del Sud (André Sapir, 2005) amb un gran pes de les famílies, en sentit estricte de les dones, en la provisió de cures (gestió de la llar, cria de la progènie, assistència dels familiars discapacitats i/o dependents).

Durant les dècades següents, l'estat del benestar es va anar consolidant amb les particularitats pròpies de cada territori tenint en compte la transferència de competències a les comunitats autònomes en matèria d'assistència social. Sense entrar en detall de com aquests sistemes de protecció social es van anar desenvolupant, sí que val la pena portar a col·lació dos esdeveniments importants que van afectar el Sistema de Serveis Socials durant aquesta última dècada i que tenen relació amb els drets socials. L'aprovació, d'una banda, el 2006, de la coneguda com a "Llei de dependència"²⁶ la novetat principal de la qual és la consideració que el dret a les prestacions del sistema es postula com un dret *subjectiu* de les persones. I d'altra banda, l'aparició també a partir de 2006, de la *tercera generació de lleis de serveis socials* (actualment en vigor) que es caracteritzen, entre altres qüestions, pel seu caràcter *normalitzador* i el reconeixement del dret *subjectiu* de les persones a prestacions concretes en la mateixa elaboració de catàlegs o carteres de serveis, ampliant i consolidant els drets (i deures) de les persones (LIMA A. I., VERD, C. i PASTOR, I., 2016).

4.3. La defensa dels drets socials per part de la tasca social davant les polítiques d'austeritat. Si bé els serveis socials van evolucionar i no van deixar de créixer a Espanya, universalitzant en la mesura del possible prestacions i serveis a la ciutadania per donar satisfacció als drets socials, l'impacte de la crisi (2008) va comportar la reducció de pressupostos a totes les administracions i en especial als Serveis Socials²⁷. Les treballadores socials van patir amb impotència l'absència de recursos i prestacions (que ja eren minses respecte a la dependència i la inclusió) per gestionar l'increment de les necessitats de la població com constaten els *Informes de serveis socials d'Espanya* de 2014 i 2015²⁸.

La confrontació dels professionals del treball social davant aquesta "nova qüestió social" els situa, en paraules d'Abad i Martín (2015) a:

"Una contradicció que supera i reubica la vella tensió entre lògica de l'acció social i lògica assistencial. La justificació en termes d'eficiència obliga a mobilitzar simultàniament dos principis heterònoms d'eficàcia relacionats amb dues categories d'actors: els usuaris, d'una banda, i els mandataris per una altra". (pàg. 181-182).

En aquesta tensió, les autores identifiquen diferents "figures professionals": el/la treballador/a "normatiu" que aplica la re-

²⁶ Llei 39/2006, de 14 de desembre, de promoció de l'autonomia personal i atenció a les persones en situació de dependència.

²⁷ L'any 2012 va créixer la demanda d'emergència social en un 182% (especialment per a dones i menors) mentre baixava el finançament del Pla concertat (un 12%) i la inversió de les comunitats autònomes en aquest concepte (de 103,6 a 89,6 milions).

²⁸ LIMA, FERNÁNDEZ, A.I. (Coord.). *I Informe sobre els Serveis socials a Espanya*. Madrid, Consejo General del Trabajo social, 2014; LIMA FERNÁNDEZ, A. I. (Coord.). *II Informe sobre els Serveis socials a Espanya*. Madrid, Consejo General del Trabajo social, 2015.

glamentació de manera pragmàtica sense pronunciar-se teòricament ni ideològicament; el/la treballador/a “gestor” identificat amb l’eficàcia quantitativa de la seva acció en la qual els serveis socials són concebuts com un mercat d’ajust costos-beneficis, taxes d’èxit, etc.; i el/la treballador/a “crític”, “compromès” o “militant” que considera “*que és important polititzar els problemes individuals que presenten les persones usuàries dels serveis socials*” sent “*particularment crítics amb les polítiques públiques*” i assumint “*un compromís al servei de les persones en situació o risc d’exclusió*” (ABAD i MARTÍN, 2015, pàg. 183).

Aquí es defensa que el treball social –de manera individual o mitjançant les seves estructures col·legials en els diferents col·legis professionals territorials i a través del *Consejo General del trabajo social* (CGTS)– està donant mostres en l’actualitat d’un treball social crític i militant a partir de la “lògica dels drets”. Un enfocament de drets que postula que l’objectiu de les polítiques socials és donar compliment al deure de respectar, protegir i fer efectius els drets humans i que els seus titulars poden exigir tal respecte, protecció i realització, de manera que els titulars dels drets socials puguin exigir el seu compliment apel·lant a un tribunal de justícia (GAMALLO, 2009, pàg. 13).

La constatació de l’existència del treball social crític en el territori de l’Estat espanyol, a partir de la “lògica” o l’“enfocament de drets” pot rastrejar-se en diversos nivells (en la pràctica professional i en l’estructura col·legial): en la relació dels professionals amb els usuaris transformats ara en “ciudadania”; en la seva implicació pública més enllà de l’àmbit privat dels despatxos; i en la seva acció estricta i plenament política.

La major part dels professionals del treball social, en tots els territoris d’Espanya, van modificar la seva relació individual amb els “usuaris” aliant-se amb la ciutadania (Marea Taronja) en la defensa de la dignitat de les persones, dels drets socials i de la justícia social en un intent de confrontar el discurs neoliberal i neoconservador sobre: la “culpabilitat” de l’usuari “per haver viscut per sobre de les seves possibilitats” (*a imatge i semblança del liberalisme clàssic*); la inexcusable necessitat d’“aprimar” (*llegeixi’s desmantellar*) l’Estat de Benestar; i la *ineludible* decisió de mercantilitzar de nou els drets socials (LIMA, 2015).

La transformació de la impotència en indignació ha situat moltes treballadores socials “normatives” o “gestores” en una cartografia de la reivindicació pública dels drets de ciutadania de segona generació.

Pel que fa a l’estructura col·legial, ha donat mostres en tot el territori a través dels seus col·legis i mitjançant el *Consejo General del trabajo social* de majors nivells d’implicació pública i política de la professió. L’estructura col·legial ha reforçat la seva presència a la societat a través de manifestacions, notes de premsa, aparició en mitjans de comunicació... amb l’objecte de maximitzar la defensa del sistema públic de serveis socials (com a garant dels drets socials de ciutadania) i de denunciar la desviació de fons

del sistema públic a l'àmbit privat en un exercici de privatització i re-mercantilització dels drets socials a través d'accions *caritatives* finançades com a "solució" governamental per als efectes de la crisi.

En l'àmbit internacional, el CGTS ha traslladat la vulneració dels drets socials i la tasca realitzada per la professió davant la *Federació Internacional del Treball Social* (Melbourne, 2014), el que ha provocat que des de la FITS s'hagi considerat la *Marea Taronja* com a "bona pràctica" del treball social al món. Així mateix, el CGTS es va desplaçar al Parlament Europeu amb treballadors socials i usuaris víctimes de les retallades de diferents territoris per denunciar les polítiques d'austeritat a Espanya²⁹. D'aquesta rellevant experiència política va sorgir el curt documental (absolutament recomanable) "*Drets socials per la Dignitat*" (2015)³⁰ en què es fa visible l'abandonament de l'Estat de les seves responsabilitats i la conculcació dels drets socials de la ciutadania.

En un pla estrictament polític, el treball social, a través de les seves estructures col·legials, ha presentat propostes als grups polítics que haurien de configurar la nova legislatura³¹. És de rigor –i un èxit per a la professió– assenyalar que les demandes del treball social han estat tingudes en consideració en la major part dels programes polítics³² i s'han debatut en les sessions d'investidura del Parlament espanyol (març, 2016). D'entre les propostes de la professió de treball social dutes a l'agenda política cal subratllar l'exigència d'un "ingrés vital mínim" i el requeriment que els drets socials de ciutadania es *blindin* en la Constitució per garantir-los, *de facto*, com a dret subjectiu, proposta ja aprovada el 2013 en el seu *XII Congrés Estatal* (Marbella).

4.4. La defensa dels drets socials com a drets subjectius per part del Treball Social. La finalitat del sistema dels serveis socials públics hauria de ser garantir i satisfer els drets socials *subjectius* de la ciutadania per ser instrument de la justícia social. No obstant això, només un conjunt de serveis i prestacions destinats a la promoció de l'autonomia personal (*lleis de dependència*) i determinades prestacions en catàlegs o carteres de serveis de la tercera generació de lleis de serveis socials a Espanya tenen la consideració de dret subjectiu de les persones³³. En termes jurídics, la Constitució Espanyola, no els garanteix plenament:

²⁹ <http://www.cgtrabajosocial.es/comunicaciones/trabajadores-sociales-y-familias-denuncian-la-vulneracion-de-los-ddhh-en-bruselas/203/view> [Consultat el 1-03-2016].

<http://www.cgtrabajosocial.es/comunicaciones/spanish-social-workers-and-people-that-use-social-work-services-stand-together-against-austerity/206/view> [Consultat l'1/03/2016].

³⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=a9poEy8RuQE> [Consultat l'1/03/2016].

³¹ *Elecciones generales 2015. Propuestas desde el trabajo social.* <http://www.cgtrabajosocial.es/documentos> [Consultat l'1/03/2016].

³² Per exemple: *Análisis de los programas para las elecciones generales del 20D* del Consejo General <http://www.cgtrabajosocial.es/documentos> [Consultat el 1-03-2016].

³³ Aquesta conceptualització del Sistema com a universal el configura com el *V Pilar de l'Estat de*

La clàssica contraposició entre drets individuals i drets col·lectius, entre drets civils i polítics i drets socials, entre drets d'abstenció i drets de prestació marca el diferent grau d'efectivitat dels drets en el text constitucional. (...) La seva plena efectivitat es condiona a l'existència d'una llei. Els drets socials no són doncs aquests drets, drets subjectius directament exigibles davant els tribunals, sinó només principis, objectius, línies d'actuació per als poders públics, llevat que hi hagi una intervenció del legislador dirigida a la seva regulació concreta. (...) Són drets, però només podran exigir-se en la mesura que hi hagi un desenvolupament legislatiu del precepte constitucional que els reconeix i quan siguin assumibles, en termes econòmics, per l'Estat. Estem, doncs, davant de drets "febles", tot i referir-se a continguts essencials de l'Estat social (sanitat, educació, serveis socials) i de protegir els sectors de la població més vulnerables (GALERA, 2014, pàg. 7-8)

L'Oficina de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans, però, iguala els drets de primera i segona generació (ONU, 2009, pàg. 11-14) en el sentit que tots ells configuren el llistat de drets humans que "el Govern" ha de respectar (abstenir-se d'interferir en el gaudi del dret), protegir (impedir que altres persones interfereixin en el gaudi del dret) i realitzar, això és, "adoptar mesures apropiades amb vista a aconseguir la plena efectivitat del dret" (ONU, 2009, pàg. 14-15). Continuant amb l'argument l'Alt Comissionat entén que els estats tenen l'obligació d'una "realització progressiva" dels drets de segona generació, fins i tot per a aquells països amb greus dificultats econòmiques (*aquest seria el cas d'Espanya*), deure derivat dels diferents Tractats de les Nacions Unides signats per part dels Estats (i per Espanya):

El concepte de la realització progressiva de vegades s'interpreta malament, com si els estats no haguessin de protegir els drets econòmics, socials i culturals fins que tinguessin recursos suficients. Per contra, els tractats imposen l'obligació immediata d'adoptar mesures apropiades amb vista a aconseguir la plena efectivitat dels drets econòmics, socials i culturals. La manca de recursos no pot justificar la inacció o l'ajornament indefinit de mesures per posar en pràctica aquests drets (...) Independentment dels recursos de què disposi, un Estat, amb caràcter prioritari, ha d'intentar aconseguir que tota persona tingui accés a uns drets mínims i establir objectius per als

Benestar al costat del sistema educatiu, el de salut i el d'ocupació. LAPARRA, M. i PÉREZ B. (Coords.) *Crisis y fractura Social en Europa. Causas y efectos en España*. Barcelona: Obra Social "La Caixa", 2012; PASTOR, E. *Gobernanza de los Servicios Sociales municipales: dar voz y salida a las aspiraciones ciudadanas. Cuadernos de Trabajo Social*, 2012, vol. 25, núm. 1, pàg. 143-148; ROLDÁN, I. i CASTAÑAR, M. *Servicios Sociales en tiempos de crisis. Cuadernos de Trabajo Social*, 2012, vol. 25, núm. 1, pàg.13-17; VILÀ, A. *La nueva generación de leyes autonómicas de servicios sociales (2006-2011): análisis comparativa. AZARBE Revista Internacional de Trabajo Social y Bienestar*, 2012, núm. 1, pàg.143-157; VILÀ. *La reforma local y su impacto en los servicios sociales. Servicios Sociales y Política Social*, 2014, vol. XXXI (106), pàg. 25-47;

programes de protecció dels pobres, marginats i les persones desfavorides. (ONU, 2009, pàg. 17-18)

Així concebuts els drets socials, s'obre la possibilitat real de l'exigència del seu reconeixement en la Constitució, i per tant, de la seva realització com a dret subjectiu de les persones i és de justícia reconèixer el paper transcendental que està jugant el Treball Social -crític i militant- en la consecució d'aquest objectiu.

Com a conclusió

Hi ha fites a la història en què han confluït la defensa dels Drets Humans i la seva reivindicació per part del treball social. Hem intentat aturar-nos en alguns d'ells. A Espanya, la lluita de la professió en els últims anys del franquisme i durant la Transició ha constituït un d'aquests moments. El compromís polític-social dels professionals del Treball social (i de les seves estructures col·legials) en la defensa dels drets socials davant el desmantellament de l'Estat de Benestar i les polítiques neoliberals del nostre temps n'és un altre. L'afrontament que el Treball Social a Espanya està fent davant la crisi, ja ha estat reconegut a nivell mundial i tipificat per experts internacionals com la "reconceptualització del treball social a Europa del Sud" (MARTÍNEZ HERRERO, CREU SANTS i IOAKIMIDIS, 2014). Són temps, novament, d'apoderament de la professió de treball social al costat i *amb* la ciutadania. Són temps de defensa dels drets socials. Són temps de Treball social crític i militant.

Són temps, novament, d'apoderament de la professió de treball social al costat i amb la ciutadania. Són temps de defensa dels drets socials. Són temps de Treball social crític i militant.

Bibliografia

- ABAD MIGUÉLEZ, B. i MARTÍN ARANAGA, I. El trabajo social ante la crisis. Nuevos retos para el ejercicio profesional de los y las trabajadoras sociales. *Cuadernos de Trabajo social*. 2015, vol. 28, núm. 2, pàg. 175-185. ISSN 0214-0314.
- BARBERO, J. M. (Dir.), FEU, M., *El Treball Social a Catalunya 1932-1978*. Barcelona: Hacer Editorial i Col·legi de Diplomats en Treball Social de Catalunya, 2009. ISBN 9788496913240.
- BOUQUET, B. i GARCETTE, CH. *Asistente sociale aujourd'hui*. Paris: Maloine, 1999. ISBN 978-2224032876.
- CERDEIRA GUTIÉRREZ, I. Los servicios sociales del franquismo a la Constitución. *Cuadernos de Trabajo Social*, 1987, núm. 0, pàg. 134-159. ISSN 0214-0314.
- COLOMER, M. *El trabajo social que yo he vivido*. Barcelona: Impulso a la acción social i Madrid: Consejo General de CODTS, 2009. (1a edició COLOMER., M. *El treball social que jo he viscut*. Barcelona: Impuls a l'Acció social, 2006). ISBN 9788493498795.
- DE LA RED VEGA, N. *Aproximaciones al Trabajo Social*. Madrid: Siglo XXI, 1993. ISBN 9788432308130.
- ESTRUCH, J. i GÜELL, A.M. *Sociología de una profesión. Los asistentes sociales*. Barcelona: Península, 1976 (2a ed. 1983). ISBN 9788429711950.
- GALERA VICTORIA, A. Los derechos sociales en tiempos de crisis económica. *Paper HURI-AGE: Papeles el tiempo de los derechos*. 2014, núm. 19, pàg. 1-21.
- GAMALLO, G. Problemas conceptuales de los derechos sociales. Escenarios. *Revista Institucional de la Facultad de Trabajo Social*. Universidad Nacional de La Plata. Buenos Aires: 2009, vol. 9, núm. 14, pàg. 43-55. ISSN 1666-3942.
- GIL PAREJO, M. *El protagonismo de la organización colegial en el desarrollo del Trabajo Social en España*. Madrid: Consejo general del trabajo social-Siglo XXI, 2004. ISBN 978-8432311772.
- GUTIERREZ RESA, A. *Caritas Española en la sociedad del bienestar 1942-1990*. Barcelona: Hacer, 1993. ISBN 9788488711014.
- LAS HERAS. La construcción histórica de una profesión. A VV.AA. *Pasado, presente y futuro del Trabajo social*. Madrid: Publicaciones de la UPCO, 2000, pàg. 15-82. ISBN 84-89708-80-0.
- LAS HERAS, P. i CORTAJARENA, E. *Introducción al bienestar social. El libro de las casitas*. 1a edició. Madrid: Consejo General del trabajo social, 2014, FEDDAS, 1979. ISBN 9788428336185.
- LIMA, FERNÁNDEZ, A. I. *Trabajo social, un análisis para la acción*. Madrid: Consejo General del Trabajo social, 2011. ISBN: 978-84-615-6223-7.
- LIMA FERNÁNDEZ, A. I. *Laura Jane Addams: una biografía fascinante de compromiso ético-político*. A ADDAMS, J. *Hull House: El valor de un centro social*. Madrid: Ed. Consejo General del trabajo social i Paraninfo, 2013, pàg. 9-18. ISBN 978-84-283-3525-6.
- LIMA, FERNÁNDEZ, A. I. La lucha contra la falacia: los y las trabajadores/as sociales sabemos que el desarrollo humano no está reñido con el desarrollo económico. *A Servicios Sociales y Política Social*, 2015, vol. 32, núm. 108, pàg. 23-47. ISSN 1130-7633.
- LIMA FERNÁNDEZ, A. I., VERDE DIEGO, C. i PASTOR SELLER, E. El trabajo social en los servicios sociales en España. A PASTOR, E. y CANO SORIANO, L. (Coord.) *Políticas e intervenciones sociales ante los procesos de vulnerabilidad y exclusión de personas y territorio: Un análisis comparado México-España*. México-Madrid: UNAM-Ed. Dickinson, 2016, pàg. 173-187. ISBN 978-84-9085-644-4.
- LLOVET, J. J. i USIETO, R. *Los Trabajadores Sociales. De la crisis de identidad a la profesionalización*. Madrid: Editorial Popular S.A., 1990.
- LOMBARDERO, X. Introducción al bienestar social: el libro de las casitas. *Servicios sociales y Política social*. 2014, vol. 31, núm 106, pàg. 192-194. ISBN 9788428336185.

Bibliografia

- MARTÍNEZ, I, CRUZ SANTOS, C. i IOAKIMIDIS, V. Reconceptualizando el trabajo social en Europa del Sur: el retorno de la política en tiempos de malestares. A *Servicios sociales y Política social*, 2014, vol. 31, núm. 106, pàg.11-24. ISSN/ISBN 1130-7633.
- MIRANDA ARANDA, M. Algunas reflexiones sobre las pioneras del trabajo social y el papel de la educación. *Azarbe, Revista internacional de Trabajo social y Bienestar*. 2012, núm. 1, pàg. 87-96.
- MOLINA SÁNCHEZ, M. V. *Las enseñanzas del trabajo social en España 1932-1983. Estudio socio-educativo*. Madrid: UPCO, 1994. ISSN 2255-4955.
- MUNUERA GÓMEZ, P. Trabajo social en la defensa de los derechos sociales de las personas con discapacidad. *Trabajo social*, 2012, núm. 14, pàg. 93-104. ISSN 0123-4986.
- ONU. *Preguntas Frecuentes sobre los Derechos Económicos, Sociales y Culturales*. Folleto Informativo, nº 33. Ginebra: Ed. Oficina del Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los derechos Humanos, 2009. ISSN 1014-5613.
- PEREZ LUÑO, A-E. *Concepto y concepción de los derechos humanos* (Anotacions a la ponència de Francisco Laporta). *Doxa*, 1987, núm. 4, pàg. 47-66. ISSN 0214-8876.
- RUBÍ, C. *Introducción al Trabajo Social*. Barcelona: Euge, 1991. ISBN 9788472794528.
- TIZÓN J. i ROSSELL, T. *Salud Mental y Trabajo Social*. Barcelona: Laia, 1983. ISBN 84-7222-492-2.
- VERDE DIEGO, C. *Hull House: la ciencia al servicio de la reforma social*. A ADDAMS, J. *Hull House: El valor de un centro social*. Madrid: Ed. Consejo General del trabajo social i Paraninfo, 2013, pàg. 19-35. ISBN 978-84-283-3525-6.
- VILÀ, T. *Els serveis socials. Una visió històrica*. Girona: Diputació de Girona, 2005. ISBN 84-688-6331-9.
- VV.AA. *Los Pioneros del Trabajo Social. Una apuesta por descubrirlo*. Huelva: Ed. Universidad de Huelva, 2010. ISBN 84-95089-63-7.

La posició dels professionals davant la vulnerabilitat dels subjectes i dels drets socials

The position of professionals regarding the subjects' vulnerability and social rights

José Leal Rubio¹

Resum

Els professionals són un instrument clau en el desenvolupament de les polítiques i els drets socials. Col·laboren amb els subjectes en la disminució del seu patiment i en l'augment de la seva capacitat per afrontar els efectes de les crisis, que estan provocant un increment de la desigualtat i de la vulnerabilitat. Les pràctiques professionals han d'estar basades en valors, comptar amb la participació dels subjectes, afavorir la vida en comú i el desenvolupament col·lectiu.

Paraules clau: Vulnerabilitat, subjecte, professionals, drets, ètica, comunitat.

Abstract

Professionals are a key tool in the development of social policies and social rights. They collaborate with subjects to reduce their suffering and they increase their capacity to face the effects of the current crisis that is increasing inequality and vulnerability. Professional practice have to be based in values, to count on subjects' participation, to promote life in common and to collective development.

Key words: Vulnerability, subject, professionals, rights, ethics, community.

Per citar l'article: LEAL RUBIO, José. La posició dels professionals davant la vulnerabilitat dels subjectes i dels drets socials. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, abril 2016, n. 207, pàgines 40-52. ISSN 0212-7210.

¹ Psicòleg clínic, assessor i supervisor clínic i institucional en serveis de salut mental a Catalunya i altres CCAA.

Disminució de drets, augment de vulnerabilitat.

La política de retallades de les prestacions redistributives de l'Estat del Benestar vinculada a la crisi econòmica, però no només a ella, ha recaigut molt especialment sobre les classes desafavorides aprofundint les desigualtats (IMPULSEM, 2015) i afegint un patiment molt alt. La vulneració de molts dels drets socials ens indica que el que s'ha aconseguit és fràgil i que cal estar molt alerta en la defensa d'aquests valors i especialment en el suport a aquells a qui la injustícia i múltiples adversitats els col·loca en risc d'intempèrie, indefensió i desemparament.

L'augment de les necessitats genera un increment de la feina dels professionals en tasques dedicades a la distribució dels recursos, a la gestió de nous ajuts i els porta a ser controladors del compliment dels requisits establerts per obtenir aquestes ajudes. A més d'això, l'increment de les necessitats i de les tensions de la població que s'expressen en els serveis d'ajuda incrementa el mal-estar dels professionals i el seu patiment en veure's desbordats per tanta necessitat i tan pocs mitjans per combatre-la. Són, a més, col·laboradors impotents de les polítiques paliatives que no van a l'origen de les causes del que succeeix i que van coneixent cada dia en les seves trobades amb els usuaris i les famílies.

La crisi actual és també una crisi dels valors. Quan aquest treball es publiqui, els dirigents de la Unió Europea hauran perpetrat un cop més la injustícia de deixar a la intempèrie i sense cures a multitud de persones que recorren Europa i altres llocs del món a la recerca de protecció i recer, fugint de les massacres i de les terribles violències que imperen en els seus països d'origen. No els haurà importat a aquests dirigents el clam de tantes persones a qui la deportació col·lectiva d'éssers humans ens fereix i avergonyeix. Hauran estat incapaços de mantenir viu l'esperit i els valors que havien de donar sentit al projecte europeu. Hauran engegat a rodar el gran valor que suposa assistir en l'adversitat i en la manca a qualsevol ésser humà que pateix, està desvalgut i necessita de la protecció d'aquells que poden donar-la-hi. S'hauran oblidat del que assenyala l'article 19 de la Carta Europea de Drets que "ningú podrà ser retornat, expulsat o extradit a un estat en el qual corri un greu risc de ser sotmès a (...) tractes inhumans o degradants". Res més degradant, per a ells i per a nosaltres, que l'espectacle diari de milers de persones amuntegades en camps negats, balbs de fred o deixant les seves vides a aigües de la Mediterrània buscant la solidaritat i una vida digna. Els centres que fins ara portaven el bell nom d'acollida passaran a ser centres de detenció i les persones que hi són acollides basant-se en l'ús d'un dret humà passaran a ser delinqüents.

La Carta de Drets Humans de les Nacions Unides, la Carta Europea de Drets, la Constitució Espanyola de 1978, la Convenció de l'ONU sobre la Discapacitat, etc., defineixen tot un catàleg de drets fonamentals, com a reflex de la dignitat de tota persona amb independència de raça, sexe o condició i fa una crida a tots els

poders públics perquè promoguin condicions d'igualtat i llibertat de tots els ciutadans, retirant si cal tots els obstacles que ho impedeixin o dificultin i que ho facin de manera especial respecte de les persones vulnerables per raó de discapacitat (Art. 49 CE).

Des de fa molts anys "l'Estat del Benestar ha estat sotmès a un atac ideològic que, en part, correspon a interessos precisos que han servit per legitimar una política que tendeix a reduir les rendes dels treballadors i les classes més desfavorides" (CASTELLS, 1989). Això està portant a un gran increment de les desigualtats i de la pobresa. En l'actualitat, el Parlament de Catalunya està debatent sobre el tema. És molt probable que els resultats es limitin a l'augment d'unes partides pressupostàries que alleugereixin el dolor d'algunes famílies i incrementin el treball de professionals per repartir alguns recursos. No es té notícia de cap proposta que condueixi a un canvi radical de les condicions que la generen.

Però està en joc el futur de moltes persones i col·lectius, "una població que serà pobre perquè el seu historial laboral és pobre; esquitxat de contractes d'hores, dies, setmanes, mesos, el que donarà pas a unes pensions que no permetran viure dignament" (VALLS, 2015). Espanta pensar en els riscos d'estar creant un futur en el qual els que han nascut amb limitacions econòmiques, relacionals o d'una altra mena i que no han adquirit capacitats per superar-les, estiguin condemnats a ser mà d'obra prescindible, subjectes explotables i habitants d'enlloc (BAUMAN, 2005).

Els professionals davant les desigualtats

Aquest panorama d'increment de la desigualtat, del sentiment d'intempèrie i desemparament, i de l'empobriment progressiu d'una part important de la població és el que milers de professionals compromesos veuen i viuen en el dia a dia de la seva feina i davant del qual senten moltes vegades impotència i poques possibilitats de canviar l'esdevenir de molts subjectes. Encara que sabem que són innegables els resultats que tenen els esforços dels professionals en l'atenció a les persones i col·lectius sabem també que ells estan exposats a exigències molt intenses i al repartiment de recursos insuficients enfront de tantes mancances. Coneixen bé que moltes de les situacions que atenen estan vinculades a un ordre injust i són producte de pobreses, patiments i de la desigualtat d'oportunitats.

Per als subjectes la precarietat genera patiment i un alt nombre d'ansietats. Quan la intensitat creada és excessiva i no té contenció, augmenta el desemparament i el subjecte es queda a la intempèrie, que és l'estat d'indefensió més primitiu quan es requereix l'altre per sobreviure. El subjecte sense l'altre és un ésser perdut (LEAL, 2015). Quan un se sent sol, quan disminueix dràsticament el sentiment de pertinença, els llaços de ciutadania es fan fràgils (FLORES, 1989) o quan el subjecte es veu enfrontat a un alt sentiment de

rebuig disminueix l'estabilitat que proporciona la comunitat i sent que queda sense protecció i exposat a més perills. La reiterada exposició a experiències de solitud i d'insuficiència de sosteniment, la fragilitat dels vincles i les experiències de fracàs provoquen una fractura de la confiança en el subjecte que queda així indefens. I el col·loca en alt risc de desconfiar de si i de quedar atrapat en relacions de dependència i submissió, com qui ha abandonat l'esperança de construir un projecte i al qual només li queda subsistir en la precarietat permanent. L'ésser humà viu en forma de projecte. Cada vegada que fem un projecte, que fixem un objectiu o ens proposem un objectiu, en som responsables. Tot acte humà no només es compon de fets i de valors, sinó també de deures (GRÀCIA, 2012).

La pèrdua de la feina i de la casa, les mancances de mitjans per viure de forma digna, la insuficient assistència davant la necessitat, el debilitament de la funció contenidora de les institucions, la fallida dels mecanismes redistributius, etc. té un alt cost per a subjectes i col·lectius, especialment els més fràgils. L'augment de l'exclusió i del desemparament és el resultat de la progressiva consolidació d'un sistema que "s'ha tornat hostil a la vida" (SENNETT, 2003).

Aquest increment de malestars d'una part important de la població afecta també els professionals i la seva confiança en poder ajudar creativament als que ho necessiten.

Aquests usuaris són portadors de drets i el seu accés als serveis de l'estat del benestar és l'exercici d'aquells drets adquirits per lluites llargament forjades i per compromisos polítics llaurats durant molt de temps.

Per als professionals enfrontar-se cada dia a allò que ja coneixen com a efectes de causes que no són degudes només al subjecte i que no poden intervenir sobre l'origen és font d'un gran patiment i tensió ètica (LEAL, 2008). Sobre les causes externes els és més difícil intervenir.

Hi ha un risc permanent que les causes dels problemes siguin atribuïdes a aquells que pateixen les conseqüències en un procés de doble victimització. Va passar fa uns anys amb la revisió de la PIRMI. Exonerar el subjecte de la seva part de responsabilitat no augmenta les possibilitats del seu creixement però també és veritat que, llevat d'excepcions, l'abús en la recerca de recursos de suport és baix i a ningú li agrada estar en posició de ser ajudat de forma permanent.

Les condicions que molts subjectes han de reunir o a les que han d'estar subjectes, per no dir que han de sotmetre's, per l'adquisició i ús d'un dret són, molt freqüentment, excessives. La càrrega de protocols, papers i requisits que cal omplir per accedir a suports és exagerada. Converteix, a més, els professionals que esperen obtenir la seva realització mitjançant l'ajuda al canvi (del subjecte i de les circumstàncies) en mers dispensadors i guardians del compliment que les instàncies politicoadministratives imposen per gaudir d'un recurs.

La reiterada exposició a experiències de solitud i d'insuficiència de sosteniment, la fragilitat dels vincles i les experiències de fracàs provoquen una fractura de la confiança en el subjecte que queda així indefens.

Per als professionals enfrontar-se cada dia a allò que ja coneixen com a efectes de causes que no són degudes només al subjecte i que no poden intervenir sobre l'origen és font d'un gran patiment i tensió ètica

La profusió cada vegada més gran de papers, protocols i controls és desmesurada i ofega usuaris i professionals. Les despeses del control poden apropar-se al cost de l'ajuda. Els professionals es veuen atrapats cada vegada més en una infinitat de programes amb objectius impossibles de complir, l'avaluació dels quals genera sentiments de fracàs en ells i en els usuaris. El fracàs d'un projecte sempre és producte d'un desajust entre els objectius i els recursos disponibles per a la seva realització, inclosos els recursos de què disposa la persona ajudada. La proposta d'objectius no sempre compta amb la voluntat de l'usuari o amb les seves possibilitats reals. Els seguiments tendents a una avaluació continuada del desenvolupament dels objectius proposats genera malestars i ansietats persecutòries que no poden ser atribuïdes a predisposicions psicopatològiques del subjecte sinó a exigències per les quals no troba sentit quan no les viu clarament com a arbitràries.

Els objectius *incomplibles* són un atemptat contra la dignitat de la persona i una amenaça a la necessària i possible satisfacció d'aquell que, tot i convençut de les seves bones maneres, els proposa o imposa.

La contraprestació davant l'oferiment d'un servei de dret ha de ser repensada així com ho han de ser els diferents plans de treball vinculats a les prestacions de dret. La raó per oferir-les, quan es tracta de drets reconeguts, no pot estar tan vinculada a una difícil contraprestació ni hauria de ser funció dels professionals d'ajuda controlar el seu compliment. Això perverteix la funció professional d'ajuda i acompanyament en les dificultats per les quals passen els subjectes.

El subjecte en situació de carència té, almenys, dos problemes. Un, l'existència real d'una o moltes necessitats; un altre, l'impacte emocional d'aquesta situació de necessitat i, moltes vegades, el dolor d'haver de dependre d'altres per solucionar-la. De vegades a això s'afegeixen les mil vicissituds per les quals ha de passar per obtenir l'ajuda. El professional que escolta i acompanya ha de veure i sentir les dues situacions. Tindrà determinades possibilitats d'ajuda sobre la necessitat però sempre té l'ocasió d'assistir, de seure al costat de l'altre i construir junts el que sigui possible. La mirada sobre la persona condiona el tipus d'intervenció (ESQUIROL, 2006). Ha de ser sempre comprensiva, basada en el respecte i en el reconeixement de la seva singularitat, respectuosa amb la seva història i amb el seu present. Aquest reconeixement implica considerar-la part en la solució d'allò pel qual pateix o facilitar l'aparició de possibilitats potser anul·lades per la vivència en solitari. Hi ha magnífiques experiències d'això.

Les relacions entre usuaris i professionals.

La relació es produeix en un diàleg. El diàleg no és la manifestació del saber previ sinó intents de construcció d'un nou saber que es genera dialècticament. Un diàleg obert, en reciprocitat, en el

reconeixement mutu, horitzontal tot i que des d'espais, en algun punt, diferents. Una pràctica professional que és dialogant, considerada amb l'altre, que mira atentament, que té miraments amb ell i que li reconeix un saber.

El subjecte que acudeix als serveis busca solucions a les seves mancances. El professional l'atén amb el millor tracte i tots dos estableixen les condicions per al desenvolupament de l'ajut, que és l'exercici d'un dret. Aquest compromís amb l'usuari mai ha de perdre de vista que del que es tracta és de la gestió d'un dret i no d'una ofrena generosa, arbitrària, condicionada de la manera com l'usuari la reclami o demandi. L'usuari busca tracte i centrat en el seu dret o el que considera que ho és. Per això la bona acollida és la condició per a un tracte adequat. El que succeeix a partir d'aquesta trobada ha de ser un pacte entre aquells que hi intervenen. En alguns serveis en què s'han distribuït la tasca diferenciant l'acollida i el tractament convé pensar quines són les condicions per a aquest pas i què és el que passa a tractament: si el problema o el subjecte que el pateix i busca acompanyament o, moltes vegades, solució material.

Aquest compromís amb l'usuari mai ha de perdre de vista que del que es tracta és de la gestió d'un dret i no d'una ofrena generosa, arbitrària, condicionada de la manera com l'usuari la reclami o demandi.

I quins requisits ètics haurien de salvar-se per a una pràctica humana, comprensiva, que no vegi el subjecte que demanda com algú propens a l'abús dels recursos sinó com un ésser amb mancances per a la solució del qual posem recursos materials i, al costat d'aquests, suports per afrontar el dolor afegit a la carència. Si el subjecte fos d'alguna manera responsable del seu estat, caldria estudiar-lo amb molta cura per no errar i atribuir-li responsabilitats quan no són seves. Com definir quina és la responsabilitat d'un subjecte en allò del que pateix o del que no té?

I tot i així, si el subjecte fos en alguna mesura responsable d'això, té dret a l'ajut davant el problema que la seva imperícia, la seva personalitat o altres circumstàncies li han generat. Primer atendre la carència, després o alhora, si és possible, ajudar-lo a trobar camins per canviar. I tot això amb respecte i d'acord amb ell perquè el canvi no sigui submissió ni ensinistrament inhumà. I allunyat del risc de caure en una situació d'un poder que danya la dignitat de la qual cada subjecte és amo. Mai aquesta pot ser ferida. És difícil delimitar quan aquesta és objectivament danyada o ho és subjectivament, però això ha de portar-nos a una major delicadesa en el tracte.

Saber-se vulnerable, sentir-se vulnerat.

Als subjectes o col·lectius que reben l'impacte de situacions de violència, altes mancances i patiment se'ls sol anomenar, en el meu criteri erròniament, persones vulnerables. La vulnerabilitat és una condició de tot ésser viu, que neix incomplet, que està en permanent construcció, necessitat sempre, en alguna mesura, d'un altre. La vulnerabilitat és una condició de l'ésser. La vulneració és l'existència de dany, la manca que atempta contra el seu possi-

ble desenvolupament humà i produeix una pèrdua d'autonomia. Una persona sense llar, una persona sense feina, malalta i sense suport, fugida del seu país, abusada per la seva condició, etc., és clarament vulnerada i aquesta experiència la fa ser més altament vulnerable. L'augment de la vulnerabilitat està unit a l'experiència de vulnerat. La consciència de vulnerabilitat ens porta a la prevenció. La consciència de vulneració ens porta a la comanda, al dret de ser reconegut mereixedor de suports. L'experiència d'haver estat vulnerat incrementa la desconfiança en un mateix i disminueix els recursos per fer front a les noves possibles adversitats. En aquestes situacions l'ajuda és un deure i els nivells en què s'ofereix expressen els nivells de salut d'una comunitat i d'un estat en el qual l'ètica de la cura sustenta els vincles. L'experiència d'haver estat vulnerat disminueix l'autonomia i incrementa la dependència. Dependre d'un altre no és un acte vergonyant si el vincle que es produeix entre tots dos és de mutu reconeixement i d'ajuda que no danyi la dignitat. Per això, en la situació de major vulnerabilitat per efecte d'experiències de vulneració qui procura l'ajuda, a més de garantir l'exercici del dret, ha de comportar-se de manera que no hi hagi la menor possibilitat d'abús, d'exigència ni lesió que el subjecte visqui com a innecessàriament dolorós.

El problema no és que les pràctiques generin dependència sinó que la relació anul·li la capacitat de pensar o augmenti l'experiència de submissió davant de professionals, institucions o pràctiques que no compten amb ell. Per això cal evitar tota pràctica que no compti amb el subjecte, que no l'inclogui en el desenvolupament dels objectius que vol per a la seva vida i, al contrari, cal estimular tota forma de participació, de crítica i d'implicació dels usuaris i la comunitat en el desenvolupament dels serveis la funció dels quals és prestar auxili i suport. No cal témer al subjecte, cal estimular el seu compromís i confiar en ell. Moltes energies de professionals i serveis emprades en la gestió de drets socials reconeguts haurien de ser alliberades de les càrregues burocràtiques i dirigides cap a un treball en i amb la comunitat per contribuir a la generació d'espais de participació i de canvi col·lectiu.

L'espai d'ajuda, centre de salut, de serveis socials, servei d'ocupació, etc., ha de ser dispostat de manera que cap subjecte ho visqui com a hostil, oneros ni estigmatitzant. L'estigma s'instal·la amb molta facilitat en els serveis que atenen subjectes en precarietat, en risc o en exclusió evident. Molt freqüentment el llenguatge amb què se'ls denomina els ofereix una falsa identitat basada en el símptoma (un psicòtic, un pirmi, un PNC, un TDAH, etc.) i redueix el subjecte a un nom que l'aparta, el singularitza negativament i l'exclou.

Diverses investigacions (BERNSTEIN, 1988) van demostrar que en gran mesura el fracàs escolar en poblacions amb recursos limitats estava vinculat al fet que els continguts del missatge estaven formulats en un codi lingüístic al qual va anomenar elaborat, molt allunyat dels codis restringits més freqüents en les persones de grups desafavorits. Sent això d'aquesta manera, també ens hem de

plantejar el llenguatge i les formes de pensament en la interacció amb els usuaris. Molt sovint, malgrat els esforços dels professionals, els usuaris no comprenen amb suficient precisió els termes del “contracte” que se’ls proposa. Possiblement perquè l’ús d’algunes claus lingüístiques separen i també perquè la situació de desavantatge i de poder suposa l’aparició d’uns nivells d’ansietat en el subjecte que limiten temporalment la seva capacitat perceptiva o de comprensió.

Defensar els drets dels usuaris i de la població no és només lluitar pel reconeixement dels seus drets a prestacions que tendeixen a la recerca de la justícia i la igualtat sinó també a comportar-se amb ell des del respecte més escrupolós cap a la seva intimitat, (ESQUIROL, 2015) la seva condició i l’acceptació del seu ritme i els seus temps.

Hi ha famílies amb necessitats múltiples que necessiten suports i intervenció de serveis variats. És condició d’aquests que actuïn des de la col·laboració i la complementarietat.

La suma de recursos i serveis de suport no necessàriament té efectes beneficiosos per al subjecte. Cal que es coordinin i jerarquitzin els suports de manera adequada pensant en el subjecte i en la seva capacitat per digerir el que se li ofereix. Treballar en xarxa (UBIETO, 2009) no és només sumar accions, també restar intervencions que poden ser contradictòries, incompatibles o excessives.

La trobada d’una persona amb els professionals encarregats de gestionar els recursos d’ajuda ha de ser sempre una experiència emocional de reconeixement. Moltes persones senten vergonya i humiliació en el seu contacte amb els serveis d’ajuda o en les condicions que els posen per a poder gaudir del que són i/o consideren els seus drets. Cal estar atent al subjecte. El subjecte i el seu context és el que importa. Nosaltres, professionals, estem al servei del subjecte, de la seva família, de la comunitat per fer possible el desenvolupament de les seves possibilitats i ajudar-lo a modificar totes aquelles circumstàncies que li impedeixen viure en igualtat i viure exercint el dret a ser reconegut (RICOEUR, 2005) tal com és i des d’aquí acompanyar quan és necessari la millora de les seves maneres de ser i estar en la seva comunitat (LEAL, 2014).

El nostre saber més valuós és el que procedeix de l’atenta escolta d’aquells que confien en nosaltres, els seus sentiments, les seves emocions, el seu patir, les seves esperances i els seus, molt freqüents, sentiments de desparament davant de tanta adversitat.

La Iniciativa sobre Pobresa i Desenvolupament Humà d’Oxford (OPHI) proposa incloure el sentiment d’humiliació i la vergonya com a part dels indicadors de pobresa. Tals sentiments sorgeixen de la percepció de manca i/o de les condicions que el subjecte creu haver de complir per accedir als recursos. Moltes vegades estan vinculats a elements externs: tracte injust, discriminatori, exigències que no es poden complir, condicions d’acollida inadequades, etc. Altres vegades estan connectades amb una particular sensibilitat producte d’experiències vinculades a l’origen o a successos que han anat construint una personalitat amb baixa autoestima.

El nostre saber més valuós és el que procedeix de l’atenta escolta d’aquells que confien en nosaltres...

La pobresa té a veure amb la capacitat adquisitiva i el nivell educatiu, però també amb l'estigmatització i la humiliació social o l'aïllament.

Tot això pot tenir com a efecte sobre la persona una aparent incapacitat per implicar-se en projectes, la realització i l'èxit dels quals depenen del seu compromís que és imprescindible. Això planteja una seriosa dificultat. El compromís que algú pot posar en una acció és aquell que pot posar, no el que l'altre voldria que posés. Cal temps per aconseguir-ho i el temps és cada vegada més escàs. Això pot portar a un increment de l'acció en detriment de la reflexió necessària dins dels equips i de cada un dels professionals.

El valor dels usuaris

Però cal pensar que els usuaris poden tenir un paper molt important en el desenvolupament dels serveis en els quals participen. En alguns àmbits, com és el de la salut mental, s'està defensant una "interessant perspectiva d'esperança, creixement, autoadaptació i noves oportunitats perquè les persones prenguin decisions sobre les seves pròpies vides, i suposa tot un desafiament a la influència controladora dels serveis" (MORGAN i FELTON, 2013).

Aquesta situació està dins d'un moviment de persones que creuen que han anat deixant en excés les seves decisions en mans d'altres, que han sentit l'estigma dels serveis i senten que aquesta situació els debilita. Aquesta perspectiva obliga els professionals perquè vegin les persones més enllà dels usuaris i pacients i reconguin la resta de rols nombrosos que juguen en la societat, amb l'objectiu d'ajudar-los a aconseguir les seves pròpies metes.

Hi ha elements per pensar que els sistemes d'atenció cada vegada s'han fet més coercitius en els diferents camps dels drets socials, salut, educació, serveis socials, etc. La coerció, a més d'atemptar contra l'autonomia i llibertat de les persones, no resol cap problema perquè en lloc de facilitar el seu canvi i la seva implicació els obliga a certs aprenentatges d'acomodació a través del coneixement dels discursos que els professionals volen sentir. Es converteixen en especialistes i adquireixen un llenguatge tècnic per acontentar l'altre. Aquesta situació genera especials dificultats als professionals i als seus vincles amb els usuaris i un augment de la violència (LEAL, 2009).

És veritat que hi ha moltes persones amb dificultats per comprometre's però també per a elles l'important és posar l'accent de la intervenció en el compromís constructiu, que preveu un equilibri entre els drets i responsabilitats mútues, en la capacitat i el respecte.

És evident, també, que les situacions que es presenten en la tasca dels professionals són altament complexes i no exemptes de dificultat. Potser el nostre esforç ha d'anar a buscar una posició en la qual la dificultat no sigui un obstacle insalvable sinó un estímul per seguir buscant solucions.

El risc de pràctiques coercitives

L'ús de la coerció, pressió exercida sobre algú per forçar la seva voluntat o la seva conducta, és un dels riscos més alts que corren els professionals en la recerca d'objectius de les seves intervencions amb els seus usuaris, especialment amb els menys col·laboradors. La coerció sol implicar sempre una violació dels drets individuals.

La cultura organitzacional i la por que se'ls consideri culpables són barreres perquè els professionals donin suport a les persones i acceptin les seves condicions i els seus ritmes. Potser perquè els professionals se senten indefensos davant els riscos que implica assumir responsabilitat en la decisió amb llibertat. La presa de decisions en contextos i situacions complexes provoca ansietats. Molts programes imposats per administracions per al desenvolupament de serveis no es poden complir sense coerció; encara que es complissin alguns objectius amb coerció no tenen efectes de canvi sinó un ajust formal a les exigències d'un altre. Molts professionals reconeixen els seus desitjos de tenir una major flexibilitat en els seus acords amb els usuaris però expressen temor a les conseqüències que per a ells tingui la interpretació més humana i més lògica d'algunes exigències.

La trobada entre usuari i professional crea una relació interpersonal de complementarietat. Els que intervenen en el procés obtenen satisfaccions mútues encara que el seu vincle no sigui simètric. I és un *fer* singularitzat. Pot ser que diverses persones tinguin necessitats iguals però la seva vivència de la necessitat o la seva ressonància interior és subjectiva. Això fa que el tracte o la cura, millor el tracte acurat, hagi d'adequar-se a les característiques de cada subjecte (LEAL, 2006). Això obliga al professional a una relació permanentment creativa dins d'un treball que és bàsicament artesà (SENNET, 2009) i exigeix d'ell tenir un ampli repertori d'alternatives per a poder-les adequar al que és possible i acceptable per l'altre sense fer minvar la seva dignitat i violentar o sense coercions que atemptin contra la seva autonomia.

Singularitzar el tracte, posar permanentment l'atenció en l'altre és un acte creatiu, no exempt de fatiga que procedeix d'haver d'adequar el nostre comportament a situacions diverses. És la diferència entre el treball artesà i el treball en cadena.

L'existència d'un ampli ventall de possibilitats en la intervenció derivades de la singularitat i la vivència de cada subjecte porta el professional a haver d'estar amb la mirada atenta per no convertir la relació en una estereotipa sense sentit si no hostil. La possibilitat de prendre decisions o de generar propostes és un valor però no està absent d'estrès. Perquè excepte pel que fa als valors bàsics a defensar (dignitat, respecte, autonomia, justícia, etc.) no hi ha garanties que la decisió sigui inqüestionablement la que porti a un millor resultat, encara que sigui presa amb la millor intenció i haver calibrat totes les variables possibles. Els nivells d'incertesa pel que fa als efectes d'una posició són alts. Els protocols pretenen acotar el camp o marge de les decisions.

Poden ser útils en situacions clarament objectivables però menys útils quan cal calibrar els aspectes emocionals, els valors i les variables culturals de cada subjecte. És dolorós suportar la incertesa (RUF, 2015).

Per això la implicació dels subjectes en la solució dels seus problemes és un important valor perquè significa *reapropiar-se* de la seva capacitat de canvi de la que l'allunyen les pràctiques de dependència o coerció.

Sabem que tota relació corre el risc de quedar instituïda i perdre la capacitat de canvi de les pràctiques *instituent*s. S'institueix el que ajuda i el que és ajudat. El que s'aconsegueix amb això és la repetició d'una relació en la qual res no canvia i una pràctica professional pesada, estereotipada i *estereotipant*. Les pràctiques professionals han d'apel·lar a la capacitat *instituent* de cada subjecte, grup i comunitat que mou al canvi davant de l'establiment dels instituïts que porta a la repetició, al conservadorisme i al risc d'obtenir el contrari d'allò que es plantegen (ILLICH, 1981).

La dificultat forma part de la vida. De vegades es tradueix en discapacitat, de més o menys intensitat i durada, per a un afrontament de la dificultat. "La discapacitat és un concepte que evoluciona i que resulta de la interacció entre les persones amb deficiències i les barreres degudes a l'actitud i a l'entorn que eviten la seva participació plena i efectiva en la societat, en igualtat de condicions que les altres".

Cap a pràctiques comunitàries

És urgent també anar cap a pràctiques comunitàries en què els subjectes i grups sentin que tenen alguna cosa a dir i alguna cosa a fer per canviar les situacions en què es veuen compromesos.

És urgent també anar cap a pràctiques comunitàries en què els subjectes i grups sentin que tenen alguna cosa a dir i alguna cosa a fer per canviar les situacions en què es veuen compromesos i que construeixen un sentiment de pertinença. És més fàcil afrontar els avatars del viure des d'un sentit de comunitat solidària i es fa més *vivable* la vida en comú (TODOROV, 1995).

Quan una societat malmet en els seus individus el llaç social, danya, al seu torn, la capacitat d'aquests per establir relacions amb l'altre i el món simbòlic en comú i els fa més fràgils, perquè estar junts dóna forces.

Els malestars viscuts en la soledat tenen escassa capacitat transformadora.

Quan una societat malmet en els seus individus el llaç social, danya, al seu torn, la capacitat d'aquests per establir relacions amb l'altre.

La tasca per pensar és com facilitar la construcció d'una visió general on poder-se il·lusionar amb una comunitat que construeix conjuntament a través dels intercanvis solidaris, la combinació de llengües i costums entre els que hi havia i els que han arribat, que accepta la diferència i amb ella construeix subjectes iguals en drets però diversos en el seu ser i estar. Una comunitat que faciliti la permanent construcció d'uns vincles basats en el reconeixement que la subjectivitat es va fent en el dia a dia, en la inquietud i la recerca per millorar sabent que hi ha sempre coses a fer amb els altres i raons per les quals col·laborar.

Moltes de les situacions de cada subjecte, el que li passa, els seus símptomes en un sentit ampli, no poden descontextualitzar-se de les característiques del seu entorn i de la seva influència per contenir o per expulsar. El reconeixement d'això ha portat a pensar que la solució als problemes que pateixen molts subjectes i grups passa per la pràctica del treball comunitari. Per això cal entendre l'atenció global a tota la població, tan individual com en grup, des d'un vessant educatiu, preventiu i assistencial, fomentant la participació de les persones i grups socials en la solució dels seus problemes i en la promoció de recursos que permetin aconseguir millors nivells de benestar. És un procés que pretén el desenvolupament de les capacitats d'una comunitat per a funcionar solidàriament en un espai i atendre la seva problemàtica com a unitat integrada.

Així va ser l'inici de la democràcia on es van produir moviments *instituent*s en el camp de la salut, l'educació, els serveis socials en una feliç confluència i col·laboració entre les organitzacions polítiques, els moviments comunitaris i els professionals.

Cal revitalitzar el col·lectiu, revitalitzar les institucions necessàries per al desenvolupament del bé comú, recuperar la justícia, la solidaritat i el compromís com a valors imprescindibles (JUDT, 2011).

Incrementar el compromís i la responsabilitat individual i col·lectiva és el camí imprescindible per generar una vida en comú en condicions d'igualtat basades en el respecte i el reconeixement de l'altre com un ésser semblant amb iguals drets i deures, aprofundint així (CORTINA, 2007) "l'ètica cívica com el conjunt de valors i principis ètics d'una societat moralment plural".

Aquesta perspectiva obre als professionals, amb els subjectes, amb la comunitat, àmplies possibilitats de desenvolupament d'aquells valors i ideals que els van portar a optar per tasques clarament vinculades a l'atenció de les persones i al desenvolupament de tots en igualtat.

Cal revitalitzar el col·lectiu, revitalitzar les institucions necessàries per al desenvolupament del bé comú, recuperar la justícia, la solidaritat i el compromís com a valors imprescindibles.

Bibliografia

- BAUMAN, Z. *Amor Líquido. Acerca de la fragilidad de los vínculos humanos*. Madrid: Fondo de Cultura Económica, 2005. ISBN 9788437505886.
- BERNSTEIN, B. *Clases, códigos y control -II- Hacia una teoría de las transmisiones educativas*. Madrid: Akal, 1988. ISBN 978-84-7600-318-3.
- CASTELLS, A. Los límites del Estado de Bienestar tradicional. A: *Crisis económica y Estado de Bienestar*. Barcelona: IEF, 1989.
- CORTINA, A. *Ética de la razón cordial. Educar en la ciudadanía en el siglo XXI*. Oviedo: Ed. Nobel, 2007. ISBN 978-84-8459-179-5.
- ESQUIROL, J. M. *La resistencia íntima. Ensayo de una filosofía de la intimidad*. Barcelona: Acantilado, 2015. ISBN 9788416011445.
- FLORES, P. *El eclipse del ciudadano. A Crisis económica y Estado de Bienestar*. Barcelona: IEF, 1989.
- GRACIA, D. Ética profesional y ética institucional: entre la colaboración y el conflicto. A *La ética en las instituciones sanitarias: entre la lógica asistencial y la lógica gerencial*. Barcelona: Cuadernos de la Fundación Víctor Grifols i Lucas, núm. 28, 2012. ISBN 978-84-695-3129-7.
- ILLICH, I i altres. *Profesiones inhabilitantes*. Madrid: H. Blume Ediciones, 1981. ISBN 84-7214-224-8.
- IMPULSEM. Aj. de Barcelona. Dossier de Premsa. Març, 2015.
- JUDT, T. *Algo va mal*. Barcelona: Taurus, 2011. ISBN 9788430602254.
- LEAL, J. La relación en los cuidados y el trabajo en red en Salud Mental. A LEAL, J. i ESCUDERO, A. *La continuidad de cuidados y el trabajo en red en salud mental*. Madrid: Aen, 2006. ISBN 9788495287304.
- LEAL, J. i Roig, A. L'imperatif du questionnement éthique dans les nouvelles professionalités. En *Prende soin de la professionalité. Rbizome, Bulletin National de Santé Mental et Precarité*. núm. 33, París, desembre, 2008. ISSN 1622-2032.
- LEAL, J. Violencia, Maltrato y sufrimiento en las instituciones. A MARKEZ, I. FERNANDEZ, A. PÉREZ, P. *Violencia y Salud Mental*. Madrid: AEN, 2009. ISBN 9788495287465.
- LEAL, J. Acompanyar el creixement humà: les referències ètiques. A CABRERA, D. i altres. *Noves Mirades a l'Educació Infantil*. Barcelona: ICE, Universitat de Barcelona, 2014. ISBN 978-84-15212-25-6.
- LEAL, J. La institución del sujeto, el sujeto de la institución. A GAY, E., CARMONA, J., DEL RIO, F. *El sujeto*. Madrid: AEN, 2015. ISSN 0211-5735.
- MORGAN, A. i FELTON, A. From Constructive Engagement to Coerced Recovery. A COLES, S., KENAN, S., i Diamond, B. (Edits). *Madness contested: Power and practice*. UK: PCCCS-Books, Capítol 4, pàg. 56-73, 2013. ISBN 978 1 906254 43 8.
- RICOEUR, P. *Caminos del Reconocimiento*. Madrid: Trotta, 2005. ISBN 84-8164-775-6.
- RUF, A. Repensar la incertidumbre o el dolor de tener que decidir. *Educació Social. Revista d'Educació Socioeducativa*, núm. 60, pàg. 28-43. ISSN 2339-6954.
- SENNET, R. *El respeto. Sobre la dignidad del hombre en el mundo de la desigualdad*. Buenos Aires: Anagrama, 2003. ISBN 84-339-6197-7.
- SENNETT, R. *El artesano*. Barcelona: Anagrama, 2009. ISBN 9788433962874.
- TODOROV, T. *La vida en común. Ensayo de antropología general*. Madrid: Taurus, 1995. ISBN 978-84-306-0681-8.
- UBIETO, J.R. *El trabajo en red*. Barcelona: Gedisa, 2009. ISBN 9788497843607.
- VALLS, F. Mas PIB y más pobres. *Diario El País*. Barcelona 12 de Març de 2016.

La constitucionalització dels drets socials: una proposta del Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya

The constitutionalization of social rights in Catalonia: a proposal from the COTSC (Official Social Work Association in Catalonia)

Mercè Ginesta¹

Resum

En aquest article es presenta una proposta de constitucionalització dels drets socials des de la mirada del treball social, a fi de contribuir en el procés constituent en què estem immersos. Es fa una aportació àmplia en relació a diferents drets socials, com el de la salut, l'educació, el treball, l'habitatge, etc., posant un èmfasi especial en el dret als serveis socials, entenent que cal redefinir i acotar el seu contingut per aconseguir-ne el desenvolupament i la garantia efectiva.

Paraules clau: Drets socials, constitucionalització, dignitat, serveis socials, garantia

Abstract

This article presents a proposal of constitutionalization of social rights from the perspective of social work aiming to contribute to the current constituent process we are living in. It is a wide contribution regarding different social rights such as health, education, labor, housing, etc. It emphasizes the right to social services, claiming for a redefinition and delimitation of its content in order to achieve its development and effective guarantee.

Key words: Social rights, constitutionalization, dignity, social services, guarantee.

Per citar l'article: GINESTA, Mercè. La constitucionalització dels drets socials: una proposta del Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, abril 2016, n. 207, pàgines 53-61. ISSN 0212-7210.

¹ Treballadora social, membre de la Comissió de Serveis Socials Bàsics del Col·legi i professora associada del grau en treball social de la Universitat de Girona i de la Universitat de Barcelona.

Introducció: el perquè de la proposta

Ja fa alguns anys que estem immersos en debats ciutadans al voltant de processos constituents que cerquen nous acords cívics sobre la convivència i la cohesió social, per tal d'afrontar els nous temps que vivim.

En el cas de Catalunya², el procés sobiranista es planteja en clau nacional i en clau social de manera indissociable, situant-se en un nou paradigma en què s'entén que els drets civils i polítics no es poden deslligar dels drets socials: tots tenen la mateixa importància, de manera que s'han de garantir amb la mateixa eficàcia.

Tanmateix, a les primeres propostes de constitució per a una Catalunya independent no s'hi recollien els drets socials amb una definició prou clara ni amb una protecció prou sòlida. Per això, des del Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya (COTSC), compromesos com estem amb la justícia social, vam tenir clar que havíem de contribuir fent una proposta més ambiciosa, a l'hora que fonamentada i rigorosa, especialment sobre les qüestions relacionades amb l'exercici de la professió, de les que es disposa de sabers teòrics i coneixements derivats de la pràctica professional. No es tractava tant de redactar propostes de legislació, sinó simplement d'aportar idees pels futurs canvis que s'albiren, amb la intenció que a partir de l'experiència es puguin fer contribucions útils.

Metodologia

Per a l'elaboració de les propostes en relació als drets socials d'una futura constitució, recollides al document "La constitucionalització dels drets socials", es va comptar amb la participació de persones del món professional i acadèmic³.

El treball va ser dirigit per un equip motor⁴, i es va desenvolupar durant el primer semestre de 2015, en què es van celebrar dues sessions de reflexió i discussió.

El grup motor es va encarregar de preparar el material i guió de les sessions, de conduir la discussió i de redactar els esborranys i el document final.

La discussió es va centrar en dos blocs: els drets socials en general i el dret als serveis socials en particular. Els debats van

² Cal dir que no és només a Catalunya que s'estan qüestionant i revisant les bases democràtiques, de dret i socials de l'Estat. Tant a l'Estat espanyol com a la Unió Europea diferents corrents polítics i moviments socials plantegen noves propostes.

³ Els participants van ser: Manuel Aguilar, Sònia Baceiredo, Beth Bàrbara, Maité Boldú, Mercè Civit, Josefa Fernández, Núria Fustier, Lucía Guerrero, Glòria Langreo, Isabel Macarulla, Xavier Pelegrí, Glòria Rubiol, Marina Sánchez, Clara Santamaria, Ramona Torrens i Conxita Vila.

⁴ Dirigit per Antoni Vilà (licenciat en dret i doctor en pedagogia per la Universitat de Girona, investigador de l'IGOP-UAB, expert en serveis socials), i amb la col·laboració de Maité Vallejo (treballadora social dels SSB de l'Ajuntament de Girona, membre de la Junta del COTSC de la Delegació de Girona) i Mercè Ginesta (treballadora social, professora associada de la Universitat de Girona).

partir de la revisió del marc legal vigent, per identificar els buits de contingut i les indefinicions en la garantia dels drets socials.

Els documents elaborats per aquest grup es van obrir a la consulta i participació dels col·legiats i les col·legiades que hi van fer valuoses aportacions.

Punt de partida

Inicialment es planteja si la proposta del COTSC s'ha de centrar exclusivament en el dret als serveis socials o si s'ha d'ampliar a la resta de drets socials. Tenint en compte que la intervenció dels treballadors socials es desenvolupa no només en el sistema de serveis socials, sinó també en la resta de sistemes de benestar (salut, educació, ocupació, habitatge...) s'acorda fer una revisió àmplia del conjunt dels drets socials, fent una especial atenció als serveis socials.

El debat parteix de la constatació que les estructures bàsiques en benestar social (salut, educació, serveis socials, habitatge, ocupació, pensions i ajudes) creades a l'inici de l'etapa democràtica, ja no serveixen per fer front a la situació actual. Ens trobem davant un canvi d'època, que reclama un nou paradigma en la concepció, garantia i efectivitat dels drets socials. Les velles respostes ja no serveixen per respondre a problemes nous i cada vegada més complexos.

En l'actual marc constitucional⁵, els principals drets socials –els que es refereixen a la salut, l'educació, el treball, la seguretat social, l'habitatge– no gaudeixen de la mateixa garantia que els drets civils i polítics, ja que no es poden fer efectius directament, sinó que depenen de les lleis que els desenvolupen. Per altra banda, el dret als serveis socials, tal com avui els entenem, es recull de manera exigua i confosa.

La debilitat i el deteriorament de l'efectivitat dels drets socials és constatada, dia rere dia, pels treballadors socials, que coneixen de primera mà com moltes famílies no en poden gaudir, patint els efectes de les creixents desigualtats que ha generat la crisi actual.

En aquest sentit, la primera de les propostes que es fa en l'esmentat document és que els drets socials han de tenir la mateixa efectivitat, grau de protecció i garantia legal que la resta de drets fonamentals. I entre aquests drets cal un reconeixement explícit al dret universal i garantit als serveis socials. Així doncs, en un nou marc constitucional, els drets socials han de trobar un fonament sòlid que n'asseguri la seva efectivitat, i que els blindi davant les futures transformacions del context sociopolític.

Per una banda, ja en la discussió inicial es convé que, al costat d'aquest enfortiment dels drets socials, també cal considerar les obligacions que al respecte hi tenen les persones, les famílies i les organitzacions socials.

Ens trobem davant un canvi d'època, que reclama un nou paradigma en la concepció, garantia i efectivitat dels drets socials.

⁵ Constitució Espanyola de 1978.

Per altra banda, una altra qüestió que es planteja inicialment és en relació als titulars dels drets socials: qui són? Els nacionals, els ciutadans, les persones, les famílies? Es considera que els subjectes dels drets socials són les “persones”⁶ i així els drets, especialment els bàsics, són per a “tothom”, en el sentit de la Declaració dels Drets Humans, que pertanyen a “tots els éssers humans que neixen lliures i iguals en dignitat i en drets” (molts dels drets socials bàsics són Drets Humans). Les normes de desenvolupament hauran d'establir el seu caràcter indefinit o temporal i l'exigència o no de residència al territori.

Primera discussió: el reconeixement dels drets socials en una futura constitució

El resultat de les reflexions i debats esmentats s'han agrupat al voltant de diferents drets socials, que tenen a veure amb la protecció de:

- a) Situacions de pobresa i d'exclusió
- b) Salut
- c) Serveis de cura de llarga durada
- d) Educació
- e) Treball/ocupació
- f) Habitatge
- g) Famílies
- h) Col·lectius amb necessitats específiques

A continuació s'exposaran les anàlisis i propostes fetes en relació a cadascun d'aquests àmbits. En la formulació d'aquestes propostes, s'ha intentat trobar l'equilibri entre un enunciat prou concret perquè sigui comprensible i eviti les lectures ambigües, i prou genèric per possibilitar la cabuda i desenvolupament de diferents polítiques socials sense necessitat d'haver de plantejar una reforma constitucional.

El reconeixement dels diferents drets que s'exposen a continuació ha d'anar lligat a l'exigència que els poders públics disposin dels recursos necessaris per fer-los efectius.

a) Situacions de pobresa i d'exclusió

Es parteix de la constatació que actualment no estan garantits constitucionalment uns mínims vitals per satisfer les necessitats bàsiques. Per això, en una època de crisi com la que estem vivint, moltes persones i famílies que es troben en situació de greu precarietat econòmica no poden acollir-se al dret a rebre uns ingressos mínims que els permetin viure amb dignitat.

Així doncs, es convé que un nou text constitucional ha de recollir el dret que tenen totes les persones a disposar dels mitjans

S'ha intentat trobar l'equilibri entre un enunciat prou concret perquè sigui comprensible i eviti les lectures ambigües, i prou genèric per possibilitar la cabuda i desenvolupament de diferents polítiques socials.

⁶ Tal com fa l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006.

suficients per cobrir les necessitats bàsiques i viure amb dignitat, com a mesura preventiva de les situacions de risc de pobresa o exclusió social.

El grup de discussió constata que hi ha diverses fórmules per fer efectiu aquest dret a la cobertura de les necessitats bàsiques (rendes garantides, salaris socials, etc.). Sense pronunciar-se sobre cap d'elles, sí que es considera que ha de ser una prestació potent que englobi, ordeni i racionalitzi bona part de les prestacions actuals, que exigeixen l'acreditació constant de la situació de pobresa, amb l'estigmatització que genera i els elevats costos de gestió que comporten.

Aspectes com què entenem per situació de necessitat, el llinar mínim de recursos de què ha de disposar la persona/família per poder gaudir de la vida digna, la quantia i altres mesures de la prestació i, si escau, el compromís d'algun tipus de retorn social per part del receptor, s'hauran de concretar en la normativa que haurà de desenvolupar aquest dret constitucional.

b) Salut

El grup de discussió identifica la protecció de la salut com a un dret universal garantit, entenent la salut, com planteja l'OMS, no només com l'absència de malaltia, sinó també com el benestar físic, mental i social. Aquest dret ha d'incloure el principi pel qual ningú podrà ser-ne exclòs per manca de recursos.

Les lleis de desenvolupament hauran de concretar el contingut i abast de la protecció de la salut, des d'un punt de vista integral, que ha d'incloure mesures de salut pública i d'assistència sanitària, inclosa la farmacèutica, sense oblidar la prevenció i l'educació per a la salut.

c) Serveis de cura de llarga durada

L'increment de les situacions de dependència, cronicitat i discapacitat i els costos personals, familiars i econòmics que comporta exigeixen l'adopció de mesures per tal d'assegurar el dret d'aquestes persones a mesures preventives i a una atenció adequada. Aquestes persones precisen, a més de les atencions sanitàries (curar), d'altres actuacions, especialment de serveis socials (tenir cura) i també de les educatives, laborals o d'accessibilitat. Per això, es considera necessari reconèixer el dret a la prevenció de les esmentades situacions, i que les persones afectades rebin les prestacions i serveis de cura de llarga durada que els permetin assegurar la màxima autonomia personal i l'atenció a les situacions de dependència.

El tipus de prestacions, especialment les sociosanitàries, i els requisits d'accés es concretaran en les lleis de desenvolupament d'aquest dret.

d) Educació

A més del dret garantit a l'educació obligatòria i gratuïta, es convé que cal fer explícit el dret a la formació al llarg de la vida,

Un nou text constitucional ha de recollir el dret que tenen totes les persones a disposar dels mitjans suficients per cobrir les necessitats bàsiques i viure amb dignitat.

tant per afavorir el desenvolupament personal com per augmentar la capacitat d'adaptació a les necessitats canviants del mercat laboral.

Les lleis de desplegament concretaran l'abast del dret, que podria establir prioritats per a col·lectius desfavorits, com els joves o les persones en risc d'exclusió, per tal de facilitar la seva incorporació al món laboral.

Per altra banda, es considera que actualment no es dona una veritable igualtat d'oportunitats en l'accés i el manteniment dins el sistema educatiu, ja que un nombre important d'alumnes no disposen de les mesures addicionals que precisen (de tipus econòmic, de suport o derivades de necessitats educatives especials) per poder seguir adequadament els estudis. En aquest sentit, es conclou que s'ha d'incloure dins d'una futura constitució el dret a rebre les mesures addicionals per garantir la igualtat real d'oportunitats a l'educació. Aquest dret es podria fer efectiu a través de mesures molt diverses i es concretarien en la normativa de desenvolupament.

e) Treball/ocupació

Es parteix de la constatació que el treball ha perdut la centralitat de què gaudia en el model tradicional de benestar social, de manera que és un dret social, ara com ara, difícil de garantir. S'evidencia que les persones que no tenen treball es troben en risc o situació de pobresa i d'exclusió. Es considera especialment preocupant la situació dels joves que tenen dificultats singulars per accedir a la primera feina.

Així doncs, es valora que els poders públics han d'establir mesures específiques per a l'accés al primer treball i per als col·lectius d'aturats de llarga durada, siguin formatives o per afavorir les oportunitats de canvi d'orientació laboral. Així mateix, els treballadors que, després de realitzar les activitats de capacitació i rebre les prestacions, continuen sense feina tenen dret que se'ls assigni una activitat alternativa, entesa com a un benefici pel subjecte i a la vegada com a un retorn social, i sense que suposi ocupar llocs de treball encoberts.

També s'aposta perquè els poders públics promoguin les empreses d'economia social i la inclusió de clàusules socials en les contractacions públiques, com a mesures per a fomentar ocupació de qualitat i la inserció laboral de col·lectius amb especials dificultats.

f) Habitatge

En el debat es constata que el dret a l'habitatge és un dels menys garantits fins ara, amb greus conseqüències per a moltes famílies que han perdut casa seva. Així doncs, hi ha acord en considerar que s'ha de garantir el dret a disposar d'un habitatge digne i adequat, inclosos els serveis bàsics.

Les lleis de desenvolupament hauran de concretar els requisits d'accés de les persones i/o famílies als habitatges i les modalitats

d'habitatges (lloguer, propietat, etc.) o de lloc de vida (residències, apartaments tutelats, etc.), que haurien de ser amplis i variats per tal de poder ajustar-los a les diferents situacions dels sol·licitants (membres de la família, ingressos, etc.). La normativa també ha de promoure la construcció, rehabilitació i/o prestacions econòmiques complementàries, per arribar a disposar d'un parc d'habitatges semblant als de la Unió Europea, i ha de protegir els consumidors davant els abusos bancaris.

g) Famílies

En el debat es planteja la necessitat de revisar el dret/obligació d'aliments als ascendents i descendents o si caldria solidaritzar una part de les esmentades obligacions familiars i les corresponents despeses, com les relatives a la criança i educació dels fills o l'atenció als familiars en situació de dependència.

Amb tot, es convé que cal reconèixer el dret de les famílies a rebre el suport solidari, mitjançant ajudes i serveis adequats, per poder fer front a les necessitats de la criança dels fills i que els membres més vulnerables siguin atesos. També se'ls ha de reconèixer el dret a rebre l'assessorament, acompanyament i suport en situacions de dificultat i conflicte.

L'aplicació d'aquest precepte exigiria modificacions en diverses lleis sectorials. Seria el cas, d'una manera especial, de la normativa laboral per fer efectiva la incorporació de les dones al treball, així com l'establiment de mesures de conciliació de la vida laboral i familiar. D'altra banda, caldria determinar amb criteris reals els llindars per cobrir les necessitats bàsiques familiars i la criança dels fills.

h) Col·lectius amb necessitats específiques

Alguns textos constitucionals fan esment específic als drets de persones o col·lectius amb dificultats especials, com persones amb discapacitat i situacions de dependència, persones incapacitades judicialment i altres. Es discuteix aquest aspecte i es conclou que tots els drets plantejats fins ara s'adrecen a totes les persones, independentment de les seves circumstàncies específiques. En aquest sentit no es considera adient tornar-los a formular per a cadascun dels col·lectius amb dificultats especials, tot i que es considera indicat reconèixer la necessitat d'aplicar mesures de discriminació positiva per a poder exercir plenament tots els drets constitucionals reconeguts. Per això, caldria un precepte constitucional que ho reconegués amb caràcter general, com fa l'actual article 49 CE referit a les persones amb discapacitats.

Segona discussió: el reconeixement del dret als serveis socials en una futura constitució

Primerament, cal aclarir que s'acorda tractar de manera específica els serveis socials per dos motius: 1) per l'estreta relació entre el treball social i els serveis socials, ja que per una banda, el sistema de serveis socials s'ha construït i dissenyat amb importants aportacions del treball social i, en segon lloc, perquè els treballadors socials hi tenen un paper central; 2) per la persistent indefinició d'aquest sistema, tant pel que fa a continguts com a abast. Així doncs, en l'àmbit legal ens trobem amb conceptualitzacions grandiloqüents i ambigües, que han facilitat que els serveis socials assumissin unes responsabilitats de difícil compliment, que han acabat convertint-lo en un veritable calaix de sastre, on tenen cabuda totes les funcions rebutjades per altres sistemes (salut, educació, habitatge, seguretat social, etc.).

Cal un replantejament total del concepte de serveis socials i un canvi de paradigma.

A partir de l'anàlisi de la normativa autonòmica i de les aportacions acadèmiques, es debat sobre la definició dels serveis socials i el rang de garantia que caldria donar-li constitucionalment. Com a conclusió, es considera que cal un replantejament total del concepte de serveis socials i un canvi de paradigma.

En aquest sentit, es coincideix en la necessitat de definir i delimitar l'especificitat de les seves funcions, relacionades amb: a) promoure l'autonomia personal, inclosa la capacitat de decidir i el dret a participar, i atendre les situacions de dependència; b) contribuir a l'exercici dels drets i deures de les persones, especialment de les que per minoria d'edat o per dificultats en l'exercici de la capacitat jurídica necessiten protecció i mesures de suport per la presa de decisions i c) oferir suport per compensar les limitacions de desenvolupament personal i de relació, i d'integració social i comunitària per raó de discapacitat, discriminació, manca greu d'oportunitats o les derivades de moments disruptius de la vida.

Una nova constitució ha de reconèixer el dret a la cobertura de les necessitats esmentades com a universal i garantit, així mateix s'han d'establir els deures que comporta.

A la vegada, es conclou que, per assegurar l'especificitat dels serveis socials i el seu desenvolupament, cal excloure: a) les prestacions econòmiques per cobrir les necessitats bàsiques, que s'haurien de gestionar des del sistema de pensions i garanties de renda⁷, i b) les funcions de determinació de la situació econòmica i social per accedir a recursos que corresponen als altres sistemes.

Aquest nou concepte de serveis socials suposa un canvi de paradigma que implica:

- a) Aconseguir equilibris entre drets i sistemes, tot generant una igualtat en l'accés i el contingut dels drets socials, evitant les asimetries actuals.

⁷ A Catalunya podria encarregar-se a la futura Agència Catalana de Protecció Social.

- b) Posar la persona en el centre del sistema, tot estructurant els serveis, prestacions i activitats de manera àgil i flexible per adaptar-se a les seves necessitats i preferències.
- c) Potenciar les estratègies de prevenció i de promoció de les capacitats de les persones.
- d) Prioritzar el suport al desenvolupament de la persona en el medi social, en totes les etapes de la vida, fomentant les relacions interpersonals i la participació comunitària.
- e) Impulsar tractaments transversals de les problemàtiques i la coordinació d'accions, des del respecte de les competències i funcions de cada sistema, per garantir-ne l'eficiència.
- f) Impulsar canvis organitzatius que implicarien potenciar el nivell primari dels serveis socials i el paper dels governs locals per tal de poder dissenyar-los i estructurar-los des del territori, a la vegada que s'assegura l'equitat en l'accés, la intensitat, la qualitat, etc. També suposarien simplificar i flexibilitzar la cartera de serveis socials per adaptar-se a les necessitats i decisions de les persones.

Conclusions

Després d'haver pogut presentar la proposta de constitucionalització dels drets socials del TSCAT, hem constatat que ha tingut una bona acollida, tant pel contingut de les proposicions com per la seva oportunitat.

Aquesta valoració positiva no significa, però, que donem el treball per acabat. Som conscients que cal aprofundir en molts dels aspectes plantejats i que, més enllà de la seva incorporació en un nou text constitucional, és important promoure més la reflexió i el debat dins del col·lectiu de professionals del treball social, per continuar fent propostes sòlides i aplicables en relació als drets i la justícia socials.

Per altra banda, cal posar èmfasi en la difusió de la proposta en els diferents marcs institucionals, tant de l'àmbit polític com civil, tot assegurant que sigui entenedora, i, per tant, assumible en un futur pròxim.

Les persones vulnerables centren la tasca del Síndic

Most-vulnerable people are the Syndic's core task

Rafael Ribó¹

Resum

La protecció de les persones més vulnerables és una prioritat per a la institució del Síndic, que el 2015 va rebre un 30% de queixes vinculades a l'àmbit social. Els ajustos econòmics dels últims anys han afectat severament les polítiques socials, fins al punt de posar en risc l'estat del benestar. La manca de solucions àgils ha anat, any rere any, agreujant problemes de difícil solució, com ara la gestió de la renda mínima d'inserció, la malnutrició infantil, l'atur de majors de 45 anys o la dotació de recursos per a persones grans. El context actual és ideal per assentar les bases d'un model polític basat en els drets socials, els principis d'igualtat d'oportunitats i de memòria democràtica.

Paraules clau: Defensa de drets, Síndic, igualtat d'oportunitats, vulnerables, estat del benestar, RMI, malnutrició infantil, atur, gent gran.

Abstract

The protection of the most-vulnerable people is a priority for the Syndic, that received in 2015 a 30% of complaints related to the social field. The economic adjustments of last years have severely affected social policies, threatening the welfare state. The lack of agile solutions has progressively worsen problems such as the integration minimum income, child malnutrition, unemployment after 45 y.o. and the resources allocation for elderly people. The current context is ideal to set the basis of a new political model based on social rights, principles of opportunities equality and democratic memory.

Key words: Defense of rights, Syndic (Ombudsman in Catalonia), equality of opportunities, vulnerable, welfare state, Integration Minimum Income-RMI, child malnutrition, unemployment, elderly people.

Per citar l'article: RIBÓ, Rafael. Les persones vulnerables centren la tasca del Síndic. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, abril 2016, n. 207, pàgines 62-70. ISSN 0212-7210.

¹ Síndic de Greuges de Catalunya. sindic@sindic.cat.

Un 30% de les queixes que s'han presentat al Síndic de Greuges de Catalunya durant l'any 2015 estan vinculades a l'àmbit social, que continua sent el que genera un volum més alt de demandes per part de la ciutadania. Arribar a les persones més vulnerables ha estat una prioritat de la institució des que vaig ocupar el càrrec de síndic, el juliol de 2004. Aquest vessant s'ha vist plasmat al llarg d'aquests deu anys amb un increment de les queixes, actuacions d'ofici i informes relacionats amb els drets socials.

Els efectes de la crisi econòmica, a partir de l'any 2008, i els excessius ajustos pressupostaris en les polítiques socials també han provocat aquest augment de queixes. L'any 2012 es va assolir una xifra rècord i les reclamacions sobre temes socials van representar el 43,4% de les actuacions. El Síndic va calcular aquell mateix any que l'increment de queixes rebudes des de l'inici de la crisi havia estat d'un 38,7%.

En els darrers informes el Síndic ha insistit a alertar dels riscos que comporta el fet de superar determinades línies vermelles. Cal afirmar que els danys socials i l'afectació de molts drets –especialment els de les persones més vulnerables– generats per la reducció pressupostària que s'ha aplicat durant el període de crisi han estat greus i, en alguns casos, de conseqüències difícilment reversibles a curt o mitjà termini.

Les decisions impulsades pel Govern de l'Estat i pel Govern de la Generalitat s'han adoptat sense que hi hagués un diàleg que assegurés la coordinació de les mesures endegades. El Govern central és el principal responsable de la inexistència d'un marc estable de diàleg amb la Generalitat que hagi permès racionalitzar l'impacte real de les decisions de reducció de despesa, tema agreujat pels seriosos dèficits, en detriment de Catalunya, de finançament.

Avui ens trobem en un moment crucial a l'hora de decidir el model de gestió de les polítiques públiques que volem que adopti el nou Govern català. Des de la perspectiva dels drets, que és la que correspon garantir al Síndic, recomanem al nou Govern català que situï el principi d'igualtat d'oportunitats en totes les polítiques públiques, especialment les de caràcter social, a la vegada que es protegeixin de manera especial els col·lectius més vulnerables.

Cal lamentar que les decisions de reducció de la despesa dels últims anys s'hagin projectat sobre algunes de les prestacions dirigides més característicament a les persones sense recursos i en pitjor situació socioeconòmica. La reducció en l'àmbit de la protecció social, la reducció de les prestacions mínimes de dependència vinculades a l'atenció en l'entorn familiar o la previsió d'obligacions de copagament que no tenen en compte la situació econòmica d'alguns beneficiaris sense recursos (en l'àmbit farmacèutic o en l'educatiu, pel que fa al servei de menjador, per exemple) són, independentment de la seva consideració constitucional, decisions contràries a l'atenció de les persones més desfavorides i a la concepció de la bona administració.

Resulta contradictori, a més, que en determinats serveis, com és el cas del sistema d'atenció a la dependència, els nivells de par-

Arribar a les persones més vulnerables ha estat una prioritat de la institució des que vaig ocupar el càrrec de síndic, el juliol de 2004.

Recomanem al nou Govern català que situï el principi d'igualtat d'oportunitats en totes les polítiques públiques, especialment les de caràcter social, a la vegada que es protegeixin de manera especial els col·lectius més vulnerables.

tipicació en el cost del servei per part dels usuaris amb més recursos s'hagin mantingut en nivells inusualment baixos.

1. Limitació pressupostària per combatre la pobresa

La renda mínima d'inserció, regulada per la Llei 10/1997, de 3 de juliol, es configura com una actuació integral de lluita contra la pobresa, constituïda per un conjunt d'accions que, sota el principi de solidaritat i de subsidiarietat, té com a finalitat prestar el suport adequat a totes les persones a qui els calgui per atendre les necessitats bàsiques per viure en societat, amb els recursos convenients per mantenir-se i per afavorir-ne la inserció o la reinserció social i laboral.

L'any 2011 es va introduir una modificació molt important de les condicions i les característiques de la renda mínima. Les modificacions introduïdes mitjançant la Llei 7/2011, de 27 de juliol, de mesures fiscals i financeres, van comportar un enduriment dels requisits per obtenir i mantenir el dret a aquesta prestació.

En són exemples l'ampliació del temps de residència mínima exigida, la limitació temporal de la prestació, l'ampliació del termini de resolució o el canvi en el sentit del silenci administratiu, i més encara la transformació d'una prestació garantida, tal com es definia en la Llei 10/1997 i en la Cartera de Serveis Socials que desplega la Llei 12/2007, de serveis socials, en una prestació no garantida, subjecta a limitació pressupostària.

En la mateixa línia, es pot afegir el fet que el Decret 384/2011, de 30 d'agost, de desplegament de la renda mínima d'inserció, exclouï de l'accés a la prestació econòmica les persones que només presentin una problemàtica laboral derivada de la manca o pèrdua de feina, que no acreditin una dificultat social o d'inserció laboral afegides i que no requereixin cap tipus d'intervenció social i continuada.

L'any 2011 el Síndic va rebre nombroses queixes relacionades amb la renda mínima. Algunes per les esmentades modificacions en les condicions i moltes derivades de les incidències sorgides arran del canvi del sistema de pagament durant el mes d'agost.

Aquest canvi en el sistema de pagament va fer que moltes persones beneficiàries es trobessin sense la transferència mensual, sense haver rebut cap informació prèvia i, en molts casos, sense rebre tampoc el xec nominatiu amb la mensualitat. També van tenir moltes dificultats per obtenir informació sobre la seva situació i sobre la forma i les previsions de pagament, tant pel volum de casos com per la manca de coneixement previ per part dels serveis socials i per la insuficiència dels serveis d'informació habilitats per l'Administració de la Generalitat.

Tot i que, a instàncies del Síndic, l'Administració va retornar al sistema de pagament per transferència, en els casos en què la persona no havia cobrat el xec nominatiu no es va reprendre de manera automàtica el pagament.

El Síndic entén que la decisió de bloquejar el pagament de la prestació a les persones que tenen reconegut el dret a percebre la prestació de renda mínima d'inserció no està emparada legalment. Això significa, a la pràctica, la suspensió de fet de l'ajut econòmic, quan aquesta mesura s'ha d'adoptar amb subjecció al procediment administratiu general, que ha d'incloure, com a tràmits més rellevants, l'audiència de la persona interessada i la resolució expressa, motivada i notificada formalment.

Aquesta prestació atén les necessitats bàsiques dels col·lectius més febles de la societat, i la demora en el pagament afecta molt negativament els drets de les persones titulars o dels altres membres de la unitat de convivència, i pot donar lloc a situacions de suspensió de subministraments, impossibilitat de fer front a les despeses per aliments o d'assumir el cost del lloguer, entre altres necessitats bàsiques.

Per això, el Síndic sempre insisteix en la necessitat de mantenir l'efectivitat de la prestació mentre duri la situació de necessitat que la va motivar i es compleixin els requisits establerts per la normativa.

L'any 2012 encara hi havia moltes persones beneficiàries de la prestació que, com a conseqüència de les incidències en el pagament d'alguna mensualitat de l'any anterior o bé per altres motius, no havien cobrat les quanties que els corresponien. També vam rebre queixes de la demora en la resolució de la sol·licitud de renda mínima d'inserció. En alguns casos, les persones manifestaven que els serveis socials bàsics els havien informat verbalment que la prestació havia estat aprovada, però no havien rebut cap comunicació formal. En altres casos, no tenien cap mena d'informació sobre l'estat del procediment o els havien informat verbalment que no complien les determinacions legals.

L'any 2013 es va detectar una nova anomalia derivada de la suspensió de la prestació per algun canvi en les circumstàncies laborals, o per altres motius, del beneficiari. Les dificultats apareixen a l'hora de reactivar la prestació. A més de la literalitat del precepte, la continuïtat de la prestació és més coherent amb la finalitat i l'objectiu de la renda mínima d'inserció com a instrument d'inserció o reinserció social i laboral. Per això, el Síndic va suggerir en aquell moment que s'adoptessin les mesures necessàries per assegurar que, quan finalitzen les circumstàncies que han donat lloc a la suspensió, es repregui el pagament de la prestació amb celeritat, a fi d'evitar la desatenció de les necessitats de subsistència i d'evitar que s'agreugi el risc d'exclusió.

De l'any 2014 cal fer referència a l'impagament d'endarreriments. Eren nombrosos els casos de persones perceptores de la prestació que encara tenien pendent de cobrar mensualitats dels anys 2011, 2012 o 2013.

El Departament d'Empresa i Ocupació va informar que la liquidació de deute corresponent a aquests endarreriments s'aniria fent en funció del romanent de la partida pressupostària a finals de l'exercici; i que, encara que per a l'any 2014 es va incrementar la

El Síndic entén que la decisió de bloquejar el pagament de la prestació a les persones que tenen reconegut el dret a percebre la prestació de renda mínima d'inserció no està emparada legalment.

partida respecte de l'any anterior, s'havia donat prioritat al pagament de les sol·licituds amb proposta estimatòria. La insuficiència de les partides pressupostàries i l'aplicació de criteris de prelación s'ha traduït durant els anys anteriors en retards molt importants en la resolució de sol·licituds, ja que a la pràctica només s'aproven casos extrems.

Entendre que les prestacions per dependència són ingressos que indiquen l'existència de recursos suficients per cobrir les necessitats de la família suposa, de fet, ignorar l'objectiu d'aquestes prestacions i les determinacions legals.

L'any 2015, en conjunt, les problemàtiques plantejades reiteren les deficiències en la cobertura de les situacions de necessitat social que s'han denunciat durant els darrers anys, però la persistència en el temps les fa més greus.

D'una banda, destaquen les demores en el pagament de quanties derivades de prestacions de renda mínima d'inserció.

D'altra banda, l'estudi de les queixes en matèria d'ajuts socials també ha posat en relleu algunes actuacions que no s'ajusten a la bona pràctica administrativa. Les deficiències més rellevants en aquest sentit també s'han detectat en els procediments de renda mínima d'inserció. Així, es plantegen mancances importants en la motivació de la denegació de la prestació per raó d'ingressos. També es pot considerar una pràctica inadequada l'omissió del tràmit d'audiència previ a la resolució quan l'Administració té en compte dades no aportades per l'interessat, i el fet que quan la persona presenta una documentació que l'Administració considera incompleta, no se l'hi comuniqui.

2. Millorar la situació dels infants en 30 mesures

Els infants i adolescents, com les persones grans, són un col·lectiu molt vulnerable que cal protegir especialment, d'acord amb la Convenció sobre els drets de l'infant i les normatives pròpies de cada país.

Els infants i adolescents, com les persones grans, són un col·lectiu molt vulnerable que cal protegir especialment, d'acord amb la Convenció sobre els drets de l'infant i les normatives pròpies de cada país. A vegades, certes actuacions, perquè comencin a donar fruits, requereixen molt de temps, dedicació i recursos. D'altres vegades, però, canvis factibles i a curt termini poden comportar millores significatives.

Des d'aquesta perspectiva, el Síndic ha elaborat una proposta amb 30 mesures clau adreçades especialment a millorar la situació dels infants tutelats per l'Administració, dels infants en situació de pobresa i dels infants amb discapacitat o amb problemes de salut mental

Algunes de les recomanacions que integren la proposta són que es prohibeixi l'ingrés en centres de tutela dels infants de fins a tres anys i, en un futur pròxim, dels de fins a sis anys. A més, també demana que finalitzi l'ús de les pensions dels infants tutelats per cobrir les despeses que generen.

Al mateix temps, cal determinar la renda de suficiència econòmica de què ha de disposar una família i crear la prestació equiva-

lent. Urgeix incrementar la dotació de recursos humans, materials i econòmics als centres de salut mental infantil i juvenil.

Pel que fa a l'àmbit educatiu, s'ha de garantir la igualtat de tracte a tots els alumnes durant l'horari lectiu i evitar l'exclusió d'activitats per raons econòmiques

3. Les persones grans i la vulnerabilitat del sistema protector

En l'àmbit de la dependència, que afecta especialment les persones grans, les vulneracions de drets detectades pel Síndic fan referència sobretot a la problemàtica relativa a l'impagament –o retard en el pagament– per part del Departament de Benestar Social i Família (actualment Departament de Treball, Afers Socials i Famílies) de quanties reconegudes en concepte de prestació econòmica. També se n'han rebut amb relació a l'ajornament per a l'entrada en el sistema de persones dependents amb grau I.

Pel que fa als serveis residencials per a gent gran i persones amb discapacitat, el Síndic ha constatat que en les llistes d'espera per accedir-hi no es garanteix un sistema de consulta que permeti a les persones interessades conèixer, autònomament, l'estat de tramitació de la seva sol·licitud i la posició que ocupen en la llista d'espera en cada moment.

En el cas dels serveis residencials per a gent gran, ni tan sols hi ha un fitxer únic que reculli l'estat general de les llistes d'espera. Tampoc no hi ha pautes objectives i públiques en relació amb els criteris de prioritització que s'apliquen en casos concrets.

Els recursos residencials són necessaris per a les persones que, ateses les seves condicions, necessiten una atenció integral que no pot ser prestada en l'entorn domiciliari pels familiars o professionals. En aquests casos, els centres residencials es converteixen en la nova llar de les persones i tenen la finalitat que cada persona pugui rebre el suport que necessita per desenvolupar les activitats bàsiques de la vida diària i per potenciar les seves capacitats. Els centres han d'orientar les activitats diàries a millorar el nivell de vida dels residents i fer un seguiment de les seves necessitats.

La situació de les persones que requereixen un servei residencial és sovint d'extrema vulnerabilitat i, per tant, cal esperar que l'Administració esmerci esforços per garantir que la necessitat d'un recurs residencial pugui ser atesa en el moment en què sorgeix.

A més, l'Administració hauria de vetllar pel benestar i garantir la seguretat d'aquestes persones, tasca que malauradament no sempre exerceix com seria desitjable. La mort de quatre persones en un geriàtric d'Agramunt a causa d'unes inundacions s'hauria pogut evitar si les diverses administracions implicades haguessin actuat correctament. En aquest cas, ens trobem davant d'una cadena d'irregularitats i males pràctiques que ha tingut conseqüències fatídiques i que no s'haurien de repetir. Especialment incongruent va ser l'aplicació del pla de seguretat per part de la direcció del cen-

La situació de les persones que requereixen un servei residencial és sovint d'extrema vulnerabilitat

tre, ja que aquest desaconsellava categòricament la presència al soterrani dels avis amb dificultats per moure's amb autonomia.

També és molt greu i lamentable que en un centre residencial puguin arribar a donar-se casos d'abusos i maltractaments contra els pacients o usuaris per part dels cuidadors. El Síndic està investigant el cas ocorregut en una residència d'Arenys de Mar del qual es van fer ressò els mitjans de comunicació.

4. El dret a un habitatge digne: l'assignatura pendent

Tot i que l'accés a un habitatge digne és un dret reconegut per la Constitució, són moltes les persones i les famílies que tenen dificultats a l'hora d'accedir a un habitatge assequible; dificultats que també es troben a l'hora d'assumir el cost econòmic que comporta el manteniment de l'habitatge habitual, ja sigui per fer front al pagament de les rendes de lloguer o de les quotes d'amortització hipotecàries.

Les administracions públiques haurien de disposar d'inventaris o d'un registre unificat permanentment actualitzat del parc públic d'habitatges amb protecció oficial de què disposin que es poguessin interrelacionar amb els registres de sol·licitants d'habitatge per facilitar-ne l'adjudicació. A més, les administracions que tenen habitatges disponibles en municipis o zones on no hi ha una demanda d'habitatge suficient s'haurien de comprometre a cedir-los en favor d'altres administracions que no en disposin.

Igualment, és imprescindible incrementar el parc públic d'habitatges destinat al lloguer social, per la qual cosa la SAREB hauria de destinar a lloguer social un percentatge d'almenys el 30% dels habitatges que ha obtingut a baix cost, mitjançant la seva cessió a les administracions públiques i a les entitats socials sense ànim de lucre, sens perjudici d'intentar assolir acords amb els grans tenidors d'habitatges actualment desocupats respecte de la seva cessió en favor de l'Administració pública o en favor d'entitats sense ànim de lucre.

També és necessària la mobilització del parc d'habitatges de titularitat privada desocupat, mitjançant la creació d'un registre d'habitatges buits permanentment actualitzat, l'ofertament de mesures de foment suficients per incentivar la posada en el mercat de lloguer dels habitatges i, finalment, i si escau, l'adopció de mesures d'intervenció administratives, fins i tot la imposició de sancions i la cessió obligatòria dels habitatges, d'acord amb el que preveu la normativa vigent.

La situació de crisi econòmica i les necessitats d'habitatge actuals requereixen la revisió dels processos d'adjudicació d'habitatges per assolir una major celeritat, transparència i publicitat, i també per garantir l'accés a l'habitatge protegit de les persones que no disposen de cap tipus d'ingrés econòmic o d'aquelles que disposen d'ingressos molt reduïts.

Davant una situació d'emergència residencial, l'Administració ha d'actuar des de la triple perspectiva de: facilitar, amb agilitat i celeritat, l'accés a un habitatge; garantir un acompanyament social, i promoure la reinserció laboral de les persones afectades. Aquestes accions haurien d'estar coordinades per un únic servei.

D'acord amb el que estableix la Llei 24/2015, de 29 de juliol, de mesures urgents per afrontar l'emergència en l'àmbit de l'habitatge i la pobresa energètica, l'Administració de la Generalitat de Catalunya ha d'elaborar, amb la màxima celeritat possible i conjuntament amb l'Administració local, un mecanisme per garantir els reallojaments de les persones en situació de risc d'exclusió residencial.

Mitjançant aquest mecanisme o protocol d'actuació, s'hauria de garantir una resposta immediata i transversal de l'Administració, sens perjudici de la col·laboració de les entitats socials, d'acord amb uns criteris uniformes arreu del territori que no prevegin requisits que puguin resultar límits excloents a l'hora d'accedir a un habitatge davant una situació de necessitat urgent, com ara l'acreditació d'uns ingressos mínims o un període de temps de residència al municipi.

A més, sempre s'haurà d'observar l'interès superior de l'infant i motivar d'acord amb aquest interès les resolucions dels procediments d'adjudicació d'habitatges en situacions d'emergència social.

Davant una situació d'emergència residencial, l'Administració ha d'actuar des de la triple perspectiva de: facilitar l'accés a un habitatge; garantir un acompanyament social i promoure la reinserció laboral.

5. L'atur crònic en persones més grans de 45 anys

Atesa la preocupant situació de les persones aturades més grans de 45 anys i el risc d'aquest col·lectiu de no trobar feina, amb possibilitats d'exclusió social (el 57% són caps de família), el Síndic va iniciar l'actuació d'ofici 9784/2014, a fi d'identificar les claus d'intervenció, i les diverses necessitats i situacions que pateix el col·lectiu. Amb la voluntat de treballar amb els agents implicats i els aturats afectats, el 19 i 20 de març de 2015 es va organitzar la jornada "Com combatre l'atur dels majors de 45 anys? Reflexions per a un debat necessari", amb la col·laboració de l'Obra Social "la Caixa", en la qual van participar persones afectades, sindicats, organitzacions empresarials, l'Administració pública i experts de l'àmbit universitari, entre altres agents.

En aquestes jornades es van avaluar les polítiques i els recursos d'aquest col·lectiu i es van proposar els canvis operatius necessaris per a la reinserció laboral d'aquestes persones, amb els ajuts corresponents per combatre els factors que retarden una sortida eficient de l'atur.

Una persona sense feina no és només una persona en risc d'exclusió, sinó una persona a la qual es poden vulnerar drets fonamentals reconeguts en la Constitució, com ara el dret a la llibertat, a la igualtat i a la participació en la vida social, i també el principal fonament de l'ordre polític i pau social, com és la dignitat.

Una persona sense feina no és només una persona en risc d'exclusió, sinó una persona a la qual es poden vulnerar drets fonamentals reconeguts en la Constitució.

El dret al treball és la base per a una vida digna, i totes les persones han de tenir la possibilitat de guanyar-se la vida amb el treball que elegeixin o acceptin, en condicions equitatives i que no siguin degradants per a la dignitat humana. Així ho reconeixen de manera específica els articles 6 i 7 del Pacte internacional de drets econòmics, socials i culturals. Al seu torn, la Carta Social Europea estableix com a “garantia de l’exercici efectiu del dret al treball, el compromís dels estats signataris a reconèixer com un dels seus principals objectius, l’obtenció i el manteniment d’un nivell, el més elevat possible d’ocupació, amb la finalitat d’aconseguir la plena ocupació”.

Amb la finalitat de donar una resposta a la problemàtica del col·lectiu esmentat, i transcendint de l’àmbit merament normatiu, de les esmentades jornades se’n van desprendre unes propostes d’acció immediates, com ara la configuració del sistema d’ocupació com un tot integrat per diferents actors que s’han de coordinar i han d’explotar al màxim els seus nivells d’incidència; o bé la necessitat d’aprovar un pla d’acció integral contra la discriminació per raó d’edat en l’ocupació, que es podria liderar des de la Generalitat de Catalunya, malgrat que moltes de les mesures concretes d’actuació no estiguin en l’àmbit de les seves competències.

El Síndic de Greuges és una institució que vetlla perquè es garanteixin els drets de les persones, especialment les més vulnerables. La limitació pressupostària per combatre la pobresa i la reducció en l’àmbit de la protecció social són contràries a una bona atenció a les persones desafavorides i a una bona administració. Calen, doncs, polítiques públiques que se situïn en el principi de la igualtat d’oportunitats i que protegeixin de manera especial els col·lectius més vulnerables.

Bibliografia

- Informe al Parlament 2015 del Síndic de Greuges.
- Informe al Parlament 2014 del Síndic de Greuges.
- Informe sobre els drets de l’infant 2015 del Síndic de Greuges.
- Informe sobre els drets de l’infant 2014 del Síndic de Greuges.
- Informe sobre l’accés a l’habitatge social del Síndic de Greuges.
- Informe sobre pobresa energètica del Síndic de Greuges.
- Informe sobre la malnutrició infantil del Síndic de Greuges.

El futur del tercer sector i l'economia social en l'àmbit dels serveis públics: aliances i canvis d'una societat en transformació

The future of the non profit sector and the social economy in the field of public services: partnerships and changes in a society in transformation

Oriol Illa¹

Resum

Apostem per una aliança estratègica entre el Tercer Sector Social i el món sanitari que enforteixi l'eficàcia i l'eficiència dels serveis públics. Una aliança que seria desitjable i possible en una societat que volem amb més i millors drets i on les desigualtats no prevalguin per sobre de la igualtat d'oportunitats entre persones diferents. La diferència és natural. Som diferents i és bo que així sigui. La desigualtat, no. La desigualtat és construïda per un sistema econòmic injust que erosiona la convivència i la cohesió social.

Paraules clau: Tercer sector, social, sanitari, desigualtat, economia social, transformació.

Abstract

We are committed with a strategic partnership between the Non profit Social Sector and the Health Sector to strengthen the effectiveness and efficiency of public services. It is an alliance that would be desirable and possible in a society with more and better rights. Difference is natural: we are different and it is good that way; inequality is not. Inequality is built by an unfair economic system that destroys coexistence and social cohesion.

Key words: Non profit sector, social, health, inequality, social economy, transformation.

Per citar l'article: ILLA, Oriol. El futur del tercer sector i l'economia social en l'àmbit dels serveis públics: aliances i canvis d'una societat en transformació. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, abril 2016, n. 207, pàgines 71-81. ISSN 0212-7210.

¹ President de la Taula del Tercer Sector. comunicacio@tercersector.cat

Vivim una etapa de grans *canvis*, i aquests *canvis* no són un recurs discursiu al qual recórrer per justificar una determinada posició, sinó que parlem de *canvis* fruit d'un moment en el qual reclamar drets, drets socials, drets sanitaris, drets de ciutadania, etc. implica conèixer i fer possible que aquests drets es puguin garantir i es facin econòmicament sostenibles quan és precisament la viabilitat econòmica d'aquests drets, el que se'ns ha posat en qüestió durant els darrers anys, malgrat que l'emergència social al nostre país ha estat una constant que ha fet, i fa encara, situar molts milers de llars i persones en una enorme fragilitat i situació d'exclusió. En un context de transformació social en profunditat, es fa necessari explorar nous camins no transitats fins ara, noves formes d'organització i d'aliança, nous instruments que ens permetin assolir amb èxit la defensa de drets que proclamem i treballar, com a missió de la nostra tasca, per combatre les desigualtats cada cop més creixents a la nostra societat.

Què és i què representa el tercer sector?

El tercer sector social a Catalunya, que comença a articular-se l'any 2001 representa avui prop de 6.000 entitats diverses, plurals i complexes. El darrer treball de Henry Mintzberg "*La societat enfront de les grans corporacions*" explica, i defensa sense ambigüitats, que hi ha tres sectors rellevants a la societat i no pas dos: El sector públic, el sector privat i el tercer sector, o sector plural tal com ell l'anomena. Durant la guerra freda, el món estava dividit entre els països capitalistes, és a dir, aquells que consideraven que el mercat havia de ser predominant en les relacions socioeconòmiques i l'estat s'havia de reduir –simplificant-ho molt– a la seguretat, a la llibertat individual entesa com a absència d'interferència, a la política exterior i a garantir la propietat... i, d'altra banda, els països comunistes, on el sector públic intervenia totalment en l'economia, sense deixar espai a la iniciativa privada, fos aquesta de naturalesa lucrativa o no ho fos, perseguint un ideal d'igualitarisme que avortava qualsevol mena d'esperit emprenedor.

Les societats modernes actuals, com a mínim aquelles que per a nosaltres són referents en progrés social i en benestar, atorguen una importància cabdal a les institucions sense afany de lucre, les associacions, les fundacions, les cooperatives d'iniciativa social o les iniciatives socials d'àmbit local. Totes elles formen part d'aquest sector plural que encara és un gran desconegut i que té una imatge massa vaga de la important tasca que desenvolupa al nostre país.

Així doncs, les societats avançades, les democràcies liberals i, en particular, Europa, els països europeus, hauríem de tendir a poder identificar tres potes molt clares: (1) un sector públic de governs cada cop més transparents i que ens han de proporcionar polítiques protectores, (2) un sector privat que ens ha de proveir dels béns i els serveis que consumim i (3) un sector plural de comu-

nitats sòlides a les quals donem sortida a gran part de les nostres afiliacions o inquietuds socials. Aquest és el plantejament, a grans trets, de Mintzberg.

Un cop definit el pla teòric, però, no és fàcil identificar amb claredat què és el tercer sector social i què no ho és. Per a nosaltres, les entitats que en formem part, el tercer sector articula un espai en el qual les organitzacions socials treballem per l'interès general, en absència d'afany de lucre i amb clara vocació de servei públic. El tercer sector és, per dir-ho de forma molt resumida, l'espai no-governamental i no-lucratiu. A mig camí, doncs, entre el sector públic, governamental i no-lucratiu, i el sector privat, no-governamental i lucratiu. I el nostre àmbit prioritari, el de l'atenció a les persones des de la *no-lucratiu*, és un àmbit en clara expansió en societats *terciaritzades* i que viurà els pròxims anys, tal com preveia –entre d'altres– Peter Drucker, un creixement en molts camps; l'econòmic, l'institucional i, especialment, el sociolaboral.

La nostra concepció, més o menys acceptada, del que és el tercer sector, aplega tres grans criteris: (1) en primer lloc, la *no-lucratiu* de la nostra activitat. El tercer sector social desenvolupa programes, projectes, serveis i/o activitats des de l'absència del lucre. Els excedents o beneficis que, eventualment, es produeixen són revertits en l'objecte social de la nostra activitat. (2) En segon lloc, la voluntat que la nostra tasca sigui d'interès general. Vetllar per la cohesió social, combatre les desigualtats, contribuir a la integració dels col·lectius vulnerables o actuar sobre l'exclusió són objectius que superen qualsevol interès particular o particularista. L'èxit d'una entitat del tercer sector –quan es produeix– és, vol ser, un èxit social. (3) Finalment, l'objecte missional del tercer sector aspira a un progrés, a una millora en el benestar, a una recerca contínua i permanent de més justícia social.

Avui, el tercer sector social, com deia abans, el conformen unes 6.000 entitats que actuen a Catalunya sobre col·lectius vulnerables com la infància, la joventut, la gent gran, els discapacitats, les persones amb trastorns mentals o aquelles que per altres circumstàncies estan excloses socialment de l'accés a la feina, al mercat de l'habitatge o a l'educació en el lleure, per posar algun exemple. 300.000 voluntaris i voluntàries estan compromesos amb el tercer sector social i, econòmicament, representem un 2,8% del PIB, amb 102.000 treballadors i treballadores. És, doncs, un sector econòmic que contribueix a crear ocupació i que genera riquesa, formant part d'un grup o conjunt més extens que anomenem *economia social*.

Com entendre l'economia social a l'actual context, molt en particular, al context europeu

Respecte d'allò que anomenem *l'economia social* hi ha un debat no resolt, i probablement inacabable, sobre què és i com la definim. Des de determinats àmbits acadèmics es critica l'ús aleatori que se'n fa de conceptes com economia social, tercer sector o economia

Per a nosaltres, les entitats que en formem part, el tercer sector articula un espai en el qual les organitzacions socials treballem per l'interès general, en absència d'afany de lucre i amb clara vocació de servei públic.

solidària, com si fossin el mateix, però cadascun d'ells –i en això els dono la raó– no són neutres ideològicament, representen coses diferents i la influència política i social que hi ha darrere d'aquests termes justifiquen polítiques i models socials substancialment diferents.

En termes generals, existeix un determinat consens que situa l'origen de l'economia social i solidària en la tradició francesa en particular i en l'Europa llatina del segle XIX. Pel que fa al tercer sector ho fa en la tradició filantròpica anglosaxona que buscava cobrir les errades del mercat, tot i que a Europa, el tercer sector –o tercer sistema com ho va denominar la Comissió Europea a finals dels anys 90– pren formes més diverses que no pas la que se'n deriva de la seva pràctica als EUA o al Regne Unit. L'economia social, doncs, té –o podria tenir– moltes definicions. Totes elles s'encarreguen de posar límits i excloure'n pràctiques, d'establir de forma massa privativa què entra i què no entra en aquesta denominació. Però per a nosaltres, a Catalunya, hi ha una part de l'economia social que es dedica a activitats de servei i atenció a les persones, almenys en l'àmbit social, que ho fa des de la *no-lucrativitat*, i la part del tercer sector (social o no) que té activitat econòmica és economia social.

En el seu conjunt, l'economia social és una forma organitzativa i conceptual d'entendre l'economia, i per tant la societat, amb la que ens és fàcil entendre'ns. Per això mantenim una estreta relació. I per això pensem que, estratègicament, hauríem de poder treballar els pròxims anys en objectius compartits. Sempre diem que parlar de polítiques socials és limitar l'abast d'aquestes. I que sense l'impacte del sistema econòmic que promovem, des del sector privat, des de les administracions públiques, des de la nostra condició de consumidors, no és possible entendre la necessitat i la importància de les polítiques socials. Per això ens agrada més parlar de polítiques socioeconòmiques. Perquè una bona i efectiva política social és aquella que actua sobre la política econòmica.

L'economia social és una forma organitzativa i conceptual d'entendre l'economia, i per tant la societat, amb la que ens és fàcil entendre'ns. Per això mantenim una estreta relació.

Tendència / La crisi ens allibera / El bé comú

Si volem revertir i enfortir les polítiques socials, haurem d'actuar i revertir les polítiques econòmiques. Per això es presenta tan important la nostra aliança amb l'economia social. Una aliança que busca compartir objectius. Objectius que es revelen estratègics, vitals, irrenunciables, després de tot allò que hem patit durant els darrers set anys com a conseqüència d'un sistema econòmic depredador que ha devastat l'economia productiva i una part important del teixit empresarial català de micro i petita empresa. Per això cal propiciar estratègies que permetin enfortir l'economia social o tot allò que representa o que pot sentir-se com a tal.

El tercer sector social s'articula, entre el 2001 i el 2003, a partir d'unes necessitats comunes d'un conjunt de federacions d'entitats que perceben com la seva articulació acabarà protegint allò que els

fa tenir interessos comuns: la *no-lucrativitat*, la voluntat d'interès general i el treball centrat en la persona. El nostre, no ha estat un àmbit aliè a la crisi. De fet, el tercer sector n'ha après molt dels darrers anys. Ha patit, i pateix, com ho ha fet el conjunt de la societat, però també ha entès com de ràpids i transformadors són els vents de canvi als quals estem exposats. Contràriament al que es pugui dir en determinats cercles, el tercer sector social no és un sector exclusivament dependent de l'administració pública ni, molt menys, que li atorgui subsidis si atenem les darreres dades del baròmetre anual que elaborem des de la Taula del Tercer Sector. En l'àmbit pressupostari, el 41,2% dels recursos econòmics que mobilitza a Catalunya el sector són d'origen privat. I gran part dels recursos d'origen públic que gestiona, tenen com a destí programes, projectes o serveis que complementen de forma insubstituïble el conjunt de drets que la ciutadania reclama a l'administració pública.

L'administració ha cobert moltes necessitats socials dels darrers anys gràcies a l'aliança amb el tercer sector social, en tots i cadascun dels àmbits de la població més vulnerables que abans els llistava. Els posaré un exemple que ho il·lustra: la fundació Habitat3 va ser creada per les entitats de la Taula del Tercer Sector per donar resposta a les necessitats urgents d'habitatge de lloguer social que arrosseguem, i ho fa amb molta més eficàcia del que hagués estat possible des de la complexitat burocràtica que acompanya les administracions públiques. Cal tenir en compte que el nostre parc d'habitatge de lloguer social o lloguer assequible és d'un 2% del total enfront de la mitjana europea que s'enfila fins al 16%, i aquest parc tan escàs ha de donar resposta als més de 50.000 desnonaments que s'han produït a Catalunya durant els darrers anys.

Ha predominat una imatge esbiaixada del tercer sector social, definint-lo com un espai fragmentat, poc eficient, mancat d'eficàcia. Però el tercer sector ha sobreviscut. Malgrat aquests darrers sis anys de reducció dels pressupostos públics, d'impagaments, de retards en el cobrament per part de les administracions públiques, d'augment de les demandes socials i també d'estar extremadament exigits per donar sortida a moltes situacions d'emergència, el tercer sector social ha vist enfortides les seves responsabilitats, ha atès molts més usuaris, en definitiva, ha crescut davant l'adversitat. I tot això, en un context de retraïment econòmic. Cal no oblidar que hem perdut *l'obra social de les caixes*, un instrument que servia per finançar programes socials des de mitjans del segle XIX i, al mateix temps, hem assistit a un rescat ciutadà d'un sistema financer que ha implicat una perillosa, i fins a cert punt contraproduent, reducció de les entitats financeres en joc a poc més de mitja dotzena, circumstància que, en el futur, ens farà molt més difícil accedir als instruments financers necessaris per a mantenir la nostra activitat, a no ser que siguem capaços de crear alternatives al que hi ha hagut fins ara.

Quins canvis ha patit el sector motivats per la crisi econòmica i com els ha afrontat?

No hi ha crisi sense generació de noves oportunitats i, una d'aquestes, és la certesa que cal pensar-nos diferent com a societat i, també, com a sector social en relació al sector privat i al sector públic.

No hi ha crisi sense generació de noves oportunitats i, una d'aquestes, és la certesa que cal pensar-nos diferent com a societat i, també, com a sector social en relació al sector privat i al sector públic. No és, només, el sistema econòmic el que va fer fallida el 2008, sinó també el sistema de creences sobre el qual estava construït. Vam creure que l'administració pública i els pressupostos públics –que són finalment recursos limitats– havien de cobrir infinitament les nostres necessitats i demandes, de manera que quan això va deixar de ser una veritat inqüestionable, vam veure que calia actuar de forma diferent per continuar fent allò que sempre hem fet: atendre les demandes dels més vulnerables i defensar el nostre model de protecció social. Un model que dóna àmplia cobertura a moltes persones de la nostra societat. Avui, a Catalunya, el 20,9% de la població viu sota el llindar de risc de pobresa, però sense cap instrument de protecció social –és a dir, sense cap transferència de rendes, siguin subsidis, prestacions o pensions– aquesta xifra s'enfilaria fins al 46%. I aquesta evidència –l'obligació de buscar l'equilibri entre les necessitats existents que tenim com a societat i els recursos limitats que som capaços de posar al servei d'aquestes necessitats– ens ha de dur a plantejar-nos amb una certa dosi de pragmatisme que defensar aquest objectiu permanentment no és possible amb el model que tenim avui i que fins ara ens ha servit.

El tercer sector social és una realitat formada per *microrealitats*. Una majoria feta a partir de la suma de petites entitats que són presents als nostres municipis, viles o barris. I aquí és on hi ha més feina a fer, però també més camp per recórrer. Un exemple que m'agrada destacar sobre què som capaços de fer quan els recursos són escassos és la divisió oncològica de l'Hospital de Vic, inaugurada fa pocs mesos gràcies a la campanya solidària "*Osona contra el càncer*" que va ser capaç de recaptar el 70% del total de la inversió necessària per fer possible la unitat especialitzada en càncer. Una realitat que va ser possible amb nous instruments, nous reptes, més implicació ciutadana en els afers públics i major responsabilitat per part d'aquells actors que, com el tercer sector social, aspirem a transformar la societat per garantir el benestar i la dignitat de les persones.

Cal destinar esforços per virar la sanitat cap al terreny social. Per fer possible que el dret a la salut sigui un dret universal, garantit, però també per fer possible que els drets socials formin part d'aquesta lògica d'un estat del benestar integral.

Polítiques socials i particularitat en polítiques sanitàries

I en aquest propòsit, la sanitat és una de les peces clau en aquestes polítiques socials que volem situar en el centre de tota acció política. Cal destinar esforços per virar la sanitat cap al terreny social. Per fer possible que el dret a la salut sigui un dret universal, garantit, però també per fer possible que els drets socials formin part d'aquesta lògica d'un estat del benestar integral, que té a la

persona en el seu centre de l'activitat i que la dota dels suports necessaris –públics o concertats– al llarg de la seva vida. Hem parlat molts anys de col·lectius vulnerables, com si fos possible establir una línia clara i inamovible sobre quines persones són vulnerables i quines no, sense aturar-nos a pensar que tots i cadascun de nosaltres som potencialment persones vulnerables.

Avui, 3/4 parts de la població adulta de Catalunya té alguna malaltia crònica. Això vol dir la meitat de la població entre els 18 i els 64 anys, però un 96% els més grans de 65 anys. Més malalts crònics i per més temps, amb menys recursos, és una tendència que ens empeny a reflexionar i que reclamen un canvi de model que passa, al nostre entendre, per la integració dels serveis socials i el sistema sanitari. La integració sociosanitària és una estratègia que ens pot permetre atendre millor la cronicitat i l'envelliment de la població evitant ingressos hospitalaris, ja que podrien veure's substituïts per una bona política d'atenció a domicili que fos més eficient i que, sobretot, humanitzés aquesta política de suports que abans esmentava. Replantejar-nos el com s'ha d'atendre el ciutadà forma part d'aquesta voluntat de tenir un sistema sostenible i més eficaç. També ens hauria de permetre ser més eficients, és a dir, que la integració sociosanitària podria simplificar el sistema, però també assolir un impacte més gran a un cost menor. La integració afavoriria l'existència d'una única porta d'entrada d'atenció a l'usuari, i també, un canvi de model des d'on passaríem de la prestació de serveis a la prestació de suports, fet que enfortiria o promouria l'autonomia de la persona i la de la seva família.

Això vol dir canvis. Òbviament! Canvis estructurals: Dels professionals –tant de la sanitat com dels de benestar social–, de l'administració pública –tant la catalana com la local–, de les entitats del tercer sector social, fins i tot del conjunt de la ciutadania. Passaríem de l'atenció hospitalària i la saturació d'urgències a l'atenció preventiva, comunitària i social, fent viable el pas d'un model reactiu –que cura– a un de proactiu –aquell que fa prevenció–. Són els mateixos principis sobre els quals s'inspira el model que estem perseguint en l'àmbit social.

Fins ara, i amb els efectes devastadors de la crisi, les entitats socials hem actuat sobre l'emergència i la pal·liació, en habitatge per exemple, amb les meses d'emergència social per a persones desnonades, però no hem actuat sobre la transformació social, augmentant el parc d'habitatge social. De manera que Habitat3, la fundació creada pel tercer sector social per donar resposta als drames viscuts per persones i famílies desnonades, negocia amb propietaris particulars perquè cedeixin el seu pis durant 3 anys amb l'aval que rebran el lloguer pactat i el pis en condicions o rehabilitat, si és el cas. Però queda el més important, disposar d'aquest parc propi per satisfer demandes futures. Hem actuat sobre el que és urgent, i és necessari que ho continuem fent en el futur. Però també hem d'actuar sobre el que és important. Sobre la prevenció de futures situacions d'exclusió i la transformació per, finalment, millorar el benestar de les persones. Si millorem el seu benestar

-el de les persones excloses- també millorarem el nostre benestar -el d'aquells que ara no tenim la necessitat de ser atesos-.

En el camp sanitari i social, la manca de recursos ens ha dut a transferir a les famílies la responsabilitat i el cost de cuidar persones amb necessitats d'atenció continuada i, al mateix temps, a facilitar arguments a aquells que preconitzen la mercantilització dels serveis socials amb l'expansió d'empreses amb ànim de lucre, en detriment de les entitats, fundacions i cooperatives que formen part del tercer sector social. Pel tercer sector social, la integració sociosanitària forma part d'un debat molt profund. De model. El nostre anhel és equiparar els drets socials als drets vinculats a la salut. Per això vam elaborar un informe des del Tercer Sector presentat als grups parlamentaris i que va donar peu a la moció de la passada primavera, en la qual s'instava a reequilibrar el finançament dels dos sistemes, no pas per dividir-lo i esmerçar-hi menys esforços, sinó per tot el contrari, per ampliar drets, garantir la cobertura i enfortir el nostre sistema de protecció social i sanitària.

Els serveis socials són la pota més feble del sistema, i no obvio que totes les potes del sistema de benestar han estat, i estan encara, en una situació de fragilitat que no ens ha de permetre abaixar la guàrdia en cap moment. Però els serveis socials, encara estan massa per sota. Només cal donar un cop d'ull a les xifres: el 38,5% del pressupost de la Generalitat es destina a l'àmbit de la salut mentre que a benestar és un 8,3%.

Albert Ledesma, director del Pla Interdepartamental d'Atenció Social i Sanitària (PIAISS), creu que s'ha de fer *"una cartera única de diners de benestar i sanitat total o parcial"* per atendre els pacients que necessiten atenció continuada. I posa l'exemple del cas escocès, que destina un 40% del pressupost de primària, un 60% del de serveis socials i un 10% del dels hospitals a atendre aquest tipus de pacients.

El canvi de model ha d'anar acompanyat d'una descentralització dels serveis. S'ha de treballar en clau de proximitat. Segons l'estudi fet per la Taula del Tercer Sector, els problemes lligats a l'atenció continuada es resolen millor allà on les persones fan la seva vida quotidiana. *"Totes les enquestes diuen que la gent gran i els dependents es volen quedar a casa o en el seu entorn, i la residència, per quan necessiten cures molt intenses"*, explica Toni Vilà, investigador de l'IGOP.

La territorialització, però, *"no és possible sense la reforma i el reforç dels ens locals"*, diu l'informe, que insta a desbloquejar la llei catalana de governs locals i blindar les competències dels ajuntaments en matèria de serveis socials. L'informe, a més, proposa definir unes *"àrees d'intervenció sociosanitària"* en el territori i planteja agafar com a punt de partida els 37 governs territorials de salut. I volen anar un pas més enllà i crear en cada àrea sociosanitària una *"autoritat d'integració"* participada a parts iguals per sanitat i serveis socials que tingui les competències de l'atenció continuada.

Les polítiques socials al centre. Aquesta és la nostra reivindicació. Mai ha estat així, perquè les polítiques socials han estat vistes pels successius governs com a polítiques secundàries, accessòries. A partir de la greu crisi social viscuda i del patiment expressat per

Els serveis socials són la pota més feble del sistema, i no obvio que totes les potes del sistema de benestar han estat, i estan encara, en una situació de fragilitat que no ens ha de permetre abaixar la guàrdia en cap moment.

moltes famílies, es perceben canvis en la cultura política dels partits, dels vells i dels nous. Però són uns canvis forçats per una realitat que s'ha imposat. Per una ciutadania que s'ha mobilitzat. Per unes xifres que han alertat mitjans de comunicació. Perquè aquest canvi de cultura política no sigui flor d'un dia, fruit d'una moda passatgera, el tercer sector social és conscient que cal perseverar i que necessitem un sector fort i unit. Un sector amb capacitat d'articular grans aliances i amb la determinació que cal canviar apriorismes o inèrcies que han funcionat i han estat més o menys útils els darrers anys, però que no seran estratègicament aportadores de resultats si no som capaços d'entendre tots els canvis que s'estan succeint i que modificaran la relació amb la resta de la societat en un futur no massa llunyà. Aquesta és la principal motivació de les persones que han treballat des del 2003 per aconseguir el que avui és la Taula del Tercer Sector. Una institució amb l'objectiu de fer incidència política. De ser present en el debat parlamentari. De modificar i d'aportar valor al marc normatiu i legislatiu. De fer pedagogia entre polítics de diferents colors sobre la tasca que fa el tercer sector social.

El conjunt de la ciutadania té com a referència els àmbits públics de la salut i de l'educació. Són drets consagrats, drets objectius, universals. Qualsevol incursió política en la modificació a la baixa d'aquests drets, sigui quant al nivell de cobertura o pel que fa a la qualitat del servei, es veu com una agressió. Com una retallada de drets.

Els ciutadans i les ciutadanes consideren la salut pública i l'educació pública, drets pels quals hem de seguir lluitant, per a protegir-los, per a defensar-los. Però els drets socials semblen jugar a una lliga inferior. Són drets subjectius, graciabls i pensats per a col·lectius vulnerables. Són drets que vénen condicionats pels atzars de la vida. Una persona té dret a una prestació o política social sempre i quan les seves circumstàncies vinguin determinades per una posició de fragilitat X i, també és important destacar-ho, quan la disponibilitat pressupostària ho permet. Només cal prendre com a exemple la Llei de Promoció de l'Autonomia Personal i Atenció a les persones (LAPAD), més coneguda com a "Llei de la dependència", aprovada l'any 2006.

Aquest és un dels motius pel qual creiem que és important la integració sociosanitària, perquè pot ser un bon instrument per a garantir la prestació de serveis d'atenció continuada amb una visió integral. Una forma que esdevingui política pública i que sigui capaç de fusionar la dimensió sanitària amb la social i que permeti una ampliació de la cobertura universal de drets. És per això que la Taula del Tercer Sector Social va aplaudir la creació del Pla Interdepartamental d'Atenció i Interacció Social i Sanitària (PIAISS) a principis del 2014 construït sobre la base de la persona, que se situa al centre del nou model d'atenció. Així mateix, la cobertura social i sanitària, hauria d'esdevenir més equitativa i s'articularia a través d'una única porta d'entrada al sistema amb una mateixa cartera de serveis.

Les polítiques socials al centre. Aquesta és la nostra reivindicació. Mai ha estat així, perquè les polítiques socials han estat vistes pels successius governs com a polítiques secundàries, accessòries.

El posicionament del tercer sector social davant la nova directiva europea de contractació de serveis a les persones -salut, social, educació-

El Parlament Europeu va aprovar el 15 de gener de 2014 tres noves normes de contractació pública i concessions: (1) la Directiva de contractació pública, (2) la Directiva d'adjudicació de contractes de concessió i (3) la Directiva de contractació de les entitats que operen en els sectors de l'aigua, l'energia, els transports i els serveis postals. La contractació pública és molt important en l'Estratègia Europea 2020 perquè es busca un creixement sostenible i inclusiu. Per això es revisen i es modernitzen les actuals directives de contractes públics (2004/18/CE i 2004/17/CE). Aquestes directives permeten establir un nou sistema de concertació al marge de la legislació de contractació pública. Això és el que, en diferents modalitats, tenen ja els àmbits de l'educació i el de la salut, però no el sector social. Les noves directives obren aquesta possibilitat justificant-ho pel caràcter delicat d'aquests serveis (socials), la importància de la proximitat i per les diferents realitats (culturals) existents entre els diferents estats membres.

Vivim en un context d'integració europea. Més del 70% de la legislació que avui és vigent està determinada per les transposicions de directives europees. La Taula del Tercer Sector Social va emetre un dictamen en relació a la nova directiva europea de la qual defineix la nostra posició en l'esmentada directiva en relació a la contractació de serveis a les persones i de la qual se n'ha de fer la transposició abans de l'abril de 2016. En primer lloc, per a la Unió Europea, el concepte de serveis socials va més enllà del sistema de protecció social en situacions de malaltia, atur o jubilació. La UE hi afegeix tots els serveis d'ajuda personalitzada que faciliten la inclusió social de les persones en situació de vulnerabilitat tals com la pobresa, la drogodependència, la reinserció laboral, la discapacitat, la salut mental, etc. En segon lloc, la directiva contempla la possibilitat que el Parlament de Catalunya reguli la concertació de les administracions catalanes i el tercer sector social, tant si la concertació són els serveis socials com si són les prestacions que es deriven de la cartera de serveis socials a què fan referència els articles 24 i els següents de la Llei de Serveis Socials de Catalunya (LSSC).

Finalment, la nova Directiva Europea sobre contractació pública recull dues novetats importants per a les empreses d'inserció social: (1) La possibilitat d'introduir clàusules socials i mediamientals en tot el procés de contractació. Aquesta introducció reforçarà les oportunitats de les empreses d'inserció social, que participen en convocatòries de licitació, com a eina d'integració social i professional de persones en risc d'exclusió. (2) L'obertura de mercats reservats –que fins ara només hi podien accedir entitats que treballessin amb discapacitats i centres especials de treball– a empreses que contractin un mínim del 30% del seu personal persones amb risc d'exclusió social.

El principal repte que se'ns planteja, en aquesta nova societat sorgida d'un terrible daltabaix econòmic i que ha fet de la *competència* un dogma difícil de qüestionar, és el que s'ha definit com a *enfocament col·laboratiu*, que no vol dir res més que treballar des d'una estratègia compartida i una gestió que incorpori la *col·laboració* com a un element que ens ha de permetre trobar solucions i prendre decisions encertades en la nostra actuació.

Una col·laboració que es pot concretar en aliances estratègiques i col·laboratives entre els diferents agents de la societat. En aquesta col·laboració hi ha la base del reconeixement mutu i d'una col·laboració molt més estreta i molt més concreta entre ambdós actors, superant barreres construïdes des del desconeixement o la desconfiança.

En definitiva, una aliança estratègica que enforteixi l'eficàcia i l'eficiència dels serveis públics, per part d'aquest 'sector plural'. Una aliança que seria desitjable i possible, en una societat que volem amb més i millors drets i on les desigualtats no prevalguin per sobre de la igualtat d'oportunitats entre persones diferents. La diferència és natural. Som diferents i és bo que així sigui. La desigualtat no. La desigualtat és construïda per un sistema econòmic injust que erosiona la convivència, la cohesió i, finalment, la confiança d'aquest gran pacte social del qual voluntàriament ens hem dotat.

La diferència és natural. Som diferents i és bo que així sigui. La desigualtat no. La desigualtat és construïda per un sistema econòmic injust que erosiona la convivència, la cohesió i, finalment, la confiança d'aquest gran pacte social del qual voluntàriament ens hem dotat.

La pobresa limita la llibertat de persones i famílies

El COTSC* aposta pel dret a la Renda Garantida de Ciutadania

Poverty limits the freedom of individuals and families

The COTSC* supports the Guaranteed Minimum Income

Clara Santamaria Jordana¹, Núria Garrido Mena², Míriam de la Torre Boix³ i Cristina López Detomasi⁴

Resum

Aquest article pretén fer una aproximació a la realitat de les persones que viuen en situació de pobresa a Catalunya i analitzar el sistema de protecció social, que no garanteix el dret d'accés a uns ingressos mínims per viure dignament.

També pretén apel·lar a implicar-nos en la lluita per una societat més justa i equitativa, perquè tots/es tenim dret a una vida digna, autònoma i lliure. Cal fer crítica i autocrítica envers la realitat política, econòmica, fiscal i social imperant, ja que la pobresa i la desigualtat és cosa de tots/es.

Per a la Comissió de Serveis Socials Bàsics del COTSC, el dret a la garantia d'ingressos es materialitza, en primera instància i com a mesura urgent, en la Iniciativa Legislativa Popular per una Renda Garantida de Ciutadania (RGC) que estableix l'actual Estatut d'Autonomia de Catalunya.

Paraules clau: Atur, pobresa, desigualtat, inclusió, autonomia i Renda Garantida de Ciutadania.

Per citar l'article: SANTAMARIA JORDANA, Clara; GARRIDO MENA, Núria; DE LA TORRE BOIX, Míriam i LÓPEZ DETOMASI, Cristina. La pobresa limita la llibertat de persones i famílies. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, abril 2016, n. 207, pàgines 82-95. ISSN 0212-7210.

* Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya

¹ Treballadora social. Tècnica de l'Institut Municipal de Persones amb Discapacitat. Ajuntament de Barcelona. santamaria.clara.64@gmail.com

² Treballadora social. Servei d'Inclusió Social d'Adults. Serveis Socials Bàsics. Ajuntament de Rubí. nuriagarrido@msn.com

³ Treballadora social. Serveis Socials Bàsics. Ajuntament de Terrassa. miriam.comissio@gmail.com

⁴ Treballadora social. Serveis Socials Bàsics. Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat. cristinalopez.detomasi@gmail.com

Abstract

This article aims to approach the reality of people living under poverty in Catalonia, and to analyze the social protection system which does not guarantee the right of access to a minimum income to live under decent conditions.

It is also a call to get involved in the struggle for a fairer and more equitable society, because we all have the right to live a dignified, free, and self-sufficient life. It is necessary to be critical with the dominant political, economic, fiscal and social realities, since poverty and inequality concern everyone.

The Commission of Basic Social Services of the COTSC considers that the right to a guaranteed income is embodied as an emergency measure in the Popular Legislative Initiative for a guaranteed income (RGC), established in the current Statute of Autonomy of Catalonia.

Key words: Unemployment, poverty, inequality, inclusion, autonomy, Guaranteed Minimum Income.

1. ESTAT DEL BENESTAR. Retallades en drets socials i vides en crisi

1.1. Dret a un nivell de vida digne i marc legislatiu

Els drets socials es refereixen a aspectes que afecten la vida de les persones, les activitats quotidianes, i configuren les possibilitats de viure dignament i amb autonomia. El nucli dur dels drets socials són els que es refereixen a la salut, l'educació, el treball, la seguretat social, l'habitatge i els serveis socials.

Aquests drets apareixen recollits a:

- La **Declaració Universal dels Drets Humans de les Nacions Unides**, adoptada per l'Assemblea General el 10 de desembre de 1948⁵.
- El "**Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals**", adoptat per l'Assemblea General de l'ONU l'any 1966⁶.
- La **Constitució Espanyola**, aprovada l'any 1978⁷.
- L'**Estadut d'Autonomia de Catalunya** de l'any 2006; en con-

⁵ Els articles 22, 23 i 25 fan referència al dret a un nivell de vida digne.

⁶ Els articles 6, 9 i 11 fan referència al dret al treball, la seguretat social i al nivell de vida digne.

⁷ Els articles 40 i 41 (Títol 1, Capítol 1) fan referència als poders públics que promouran les condicions necessàries per mantenir un règim públic de Seguretat Social per a tots els ciutadans que garanteixi l'assistència i les prestacions socials suficients en les situacions de necessitat, especialment en cas de falta de feina.

Les persones o les famílies que es troben en situació de pobresa tenen dret a accedir a una renda garantida de ciutadania que els asseguri els mínims d'una vida digna, d'acord amb les condicions que legalment s'estableixen.

cret, en l'àmbit del dret a la garantia de rendes⁸, assenyala que *les persones o les famílies que es troben en situació de pobresa tenen dret a accedir a una renda garantida de ciutadania que els asseguri els mínims d'una vida digna, d'acord amb les condicions que legalment s'estableixen.*

Tant a l'Estat Espanyol com a Catalunya, els drets socials, si bé estan reconeguts, no gaudeixen de la mateixa garantia que els drets civils i polítics, no són d'aplicació directa sinó que depenen de les lleis que els desenvolupin (GINESTA, M: 2015).

La Comissió de Serveis Socials Bàsics (SSB) del COTSC es va crear l'any 2010 per analitzar el desenvolupament d'aquests drets i formular propostes, especialment amb relació al Model dels SSB. La nostra mirada és àmplia, ja que té en compte el conjunt del Sistema Català de Serveis Socials i, alhora, el conjunt de polítiques que afecten la qualitat de vida de les persones, i com aquestes han patit retallades en els darrers anys. Després d'haver fet el seguiment i la denúncia de les retallades aplicades a la Renda Mínima d'Inserció, **apostem per un canvi de model en les polítiques de garantia de rendes.**

1.2. L'estat del benestar, polítiques per a la garantia dels drets socials

L'estat del benestar és l'entramat institucional que incorpora el conjunt de funcions i mecanismes de seguretat, protecció i regulació dels poders públics orientat a garantir i millorar el benestar social i, per extensió, la qualitat de vida de la població (ESPING-ANDERSEEN, G. 1993).

El desenvolupament històric i la praxi política han configurat diversos models d'estat del benestar en funció de la implicació del sector públic en la provisió dels serveis i prestacions socials, els nivells de cobertura, principis rectors, fonts de finançament o el pes de les diferents esferes de la societat.

A partir dels anys 80, en un nou context polític, econòmic i social d'estat de benestar neoliberal (ADELANTADO, J: 2000), el sistema d'atenció i de protecció social es redueix i es privatitza, delegant l'atenció social a entitats d'iniciativa privada mercantil i social; aquest fet comporta l'augment de les desigualtats socials i de la pobresa relativa. La forta desregulació que acompanya aquests canvis dona lloc a una greu precarització de les condicions de treball i de vida en tots els àmbits, situació anomenada com a societat líquida⁹.

En clau territorial, perd centralitat l'estat i esdevé una **governança** molt més complexa, amb més pes de l'àmbit supra-

⁸ L'article 24.3 (Títol 1, Capítol 1)

⁹ El concepte de "societat líquida" va ser proposat per Zygmunt Bauman en contraposició al de "societat sòlida", des de la perspectiva de la sociologia reflexiva. Defineix la societat actual com a fluida i volàtil, complexa i híbrida, en què els valors no són massa sòlids i les dinàmiques de canvi han debilitat els vincles humans. Planteja la necessitat de cercar valors alternatius més forts com els valors col·lectius o l'instrument clau de l'educació.

estatal i de l'àmbit local en la presa de decisions, amb **nous actors socials**, noves formes d'interrelació i de participació local, i la reintroducció de valors (GOMÀ, R.: 2000).

2. LA POBRESA I L'EXCLUSIÓ SOCIAL¹⁰

La **pobresa i l'exclusió social** són fenòmens complexos, de resultes dels quals les persones veuen afectat el seu desenvolupament personal i la seva qualitat de vida. Són conseqüència d'un procés i tenen caràcter estructural i multidimensional. La pobresa va lligada principalment a la *privació d'ingressos suficients* (necessitats materials no cobertes) i en funció del grau de pobresa es pot parlar de pobresa moderada, greu o extrema¹¹.

En els processos d'exclusió, a part dels factors econòmics, hi intervenen l'atur o la precarietat laboral, les dificultats en l'accés a l'habitatge, els dèficits en formació i salut, la fragilitat o inexistència de xarxes de suport social, situacions administratives irregulars i les dificultats de participació; també l'edat, el gènere o l'origen/ètnia poden ser causa de desigualtat.

2.1. Causes estructurals de la pobresa i l'exclusió social

L'avenç del neoliberalisme econòmic i polític. El model econòmic neoliberal es basa en dues premisses: l'economia de mercat és el millor mecanisme de distribució dels recursos i la llibertat d'actuació del mercat potencia les estratègies competitives de les empreses a favor de l'eficiència econòmica i els beneficis empresarials.

Segons el darrer Informe FOESSA¹², el creixement econòmic a Espanya no ha estat acompanyat d'una distribució equitativa i suficient dels recursos econòmics ni d'una intensa protecció social. La crisi iniciada el 2007 ha evidenciat i agreujat la fractura social i les desigualtats. Espanya és un dels estats de la Unió Europea on més està creixent la pobresa i on menys s'ha avançat en la implementació dels drets econòmics i socials.

¹⁰ ALLEPUZ, R. i ROSSELL, MJ.: 2014. *Anatomia de la pobresa a Catalunya: Causes estructurals que provoquen l'exclusió social de les persones vulnerables*. Font principal per desenvolupar aquest apartat, ja que presenta la realitat de la pobresa, l'exclusió i la desigualtat social des d'una perspectiva global, analitzant-ne les causes i fent propostes de transformació, algunes d'elles pròximes a l'exercici del treball social.

¹¹ **Pobresa absoluta:** és aquella situació en què no es poden satisfer els mínims vitals de subsistència (alimentació, habitatge i vestit).

Pobresa relativa (o risc de pobresa): és la situació en què no s'accedeix a un nivell de vida mínimament adequat en el marc territorial de referència. Així, l'Oficina Europea d'Estadística, considera en situació de pobresa relativa totes aquelles persones que se situen per sota del llindar del 60% de la mediana dels ingressos disponibles ajustada segons la mida de la família. Pot presentar diferents graus: moderada, greu o extrema.

¹² La Fundació FOESSA (Fomento de Estudios Sociales y Sociología Aplicada) es va constituir l'any 1965 amb l'impuls de Càritas Espanyola per conèixer, davant les iniciatives polítiques de desenvolupament, la situació social d'Espanya de forma objectiva i continuada.

Deteriorament del treball, polítiques actives d'ocupació insuficients i nova pobresa. El mercat laboral dels darrers trenta anys ha deixat de ser garantia d'inclusió i d'uns ingressos mínims. El model socioeconòmic i el mercat de treball altament precaritzat tenen com a fenomen característic la *discontinuitat laboral* i polítiques actives d'ocupació molt insuficients, discontinües i no ben articulades en el seu conjunt¹³. Aquestes situacions, de caràcter més estructural, donen lloc a l'anomenada *nova pobresa* que ja no respon a trajectòries de *marginació social* clàssiques, i tenen un impacte directe en el nivell de vida de la persona¹⁴ i també en la seva autoestima, en la construcció o destrucció de projectes de vida i en la salut individual, familiar i comunitària.

El fenomen migratori. Espanya i Europa van viure el fenomen immigratori com una oportunitat per reduir els efectes de l'envelliment demogràfic i augmentar el nombre de treballadors actius per mantenir les pensions de la Seguretat Social.

En els períodes en què la crisi econòmica es fa palesa i l'atur s'estén, sorgeixen actituds i discursos xenòfobs al voltant de la suposada facilitat que les persones immigrades tenen en l'accés als recursos públics.

Els canvis demogràfics: l'envelliment de la població i l'augment de la dependència. Espanya s'enfronta a dècades d'envelliment de la població per l'allargament de l'esperança de vida i la disminució de la fecunditat, augmentant el nombre de persones en situació de dependència per la disminució de la seva autonomia personal (gent gran o persones amb diversitat funcional). L'augment del cost de la vida i les polítiques de copagament en serveis socials i sanitat, redueixen la seva capacitat econòmica. Augmenta així la dependència envers les xarxes de suport públiques i privades (familiar, veïnal, serveis).

Canvis en les estructures familiars. Apareixen nous models de família i de convivència. Es redueix el nombre de matrimonis amb fills i de les famílies extenses, i s'incrementen les unitats familiars de persones soles (principalment aquelles que tenen 65 anys o més) i les famílies monoparentals (en què les dones són el cap de la unitat). Augmenta el nombre de separacions i divorcis. Aquests canvis en les estructures familiars suposen canvis en els rols i en les relacions familiars. Impliquen noves necessitats i demandes socials.

Canvis estructurals en l'habitatge. El dret a un habitatge digne i adequat ha estat vulnerat en els darrers anys com a conseqüència del procés de mercantilització al qual ha estat sotmès l'accés a l'habitatge, arribant a augmentar en un 200% el preu de l'habitatge a la dècada anterior a la crisi (*bombolla immobiliària*) L'Administració no va reconduir l'activitat especulativa dels inversors privats i

¹³ Anàlisi de les polítiques actives d'ocupació executades pel Servei d'Ocupació de Catalunya. CCOO. 2008.

¹⁴ Article. Entrevista a en Jochen Kluge. *Repensant les polítiques actives d'ocupació en temps de crisi*. Institut Català d'Avaluacions de Polítiques Públiques. 2011.

de les entitats financeres, sinó que va fomentar una economia centrada en l'activitat constructora i immobiliària, articulant-se una xarxa política, empresarial, legislativa i judicial visualitzada com a corrupta.

2.2. La pobresa i l'exclusió social: múltiples dimensions

L'exclusió és un procés multidimensional, integral i complex. Per analitzar-la, s'utilitzen diversos indicadors com: l'econòmic, el laboral, el formatiu, el sociosanitari, el residencial, el relacional i el de ciutadania i participació.

Pel que fa a la **dimensió econòmica**, es poden identificar tres factors:

- *Pobresa: nivell d'ingressos/despeses.*
- *Dificultats financeres de les llars.*
- *Dependència dels sistemes de protecció, en situacions de pobresa, precarietat i desesperació que s'allarguen en el temps.*

El fet que el sistema de protecció sigui cada vegada més reduït amb recursos parcials, diversificats, fragmentats i no garantits fins a la millora de la situació econòmica, implica que les persones en situació de pobresa desenvolupin alts nivells d'angoixa, ansietat/depressió i sentiments de culpa (Documental *Granja del Pas*. PAHC. Sabadell).

Entenent la pobresa com la privació d'ingressos mínims i des d'una perspectiva global, defugim de la tendència actual de parlar de diferents tipologies de pobresa (energètica, exclusió residencial, infantil, de la gent gran, de les persones immigrades...) que porta a aplicar mesures parcials i paliatives que resulten ineficaces, moltes de les quals recauen als SSB (BOTEY, J.: 2016).

2.3. Mesures per la lluita contra la pobresa a Catalunya

La Unió Europea ha tingut un gran protagonisme en la lluita contra la pobresa i l'exclusió social. L'any 1974 inicia els **Programes de Lluita contra la Pobresa** i als anys 90 amplien el concepte de pobresa al d'**Exclusió Social**, entenent-la com a falta d'accés als drets de ciutadania.

A partir de l'any 2001, recomana l'elaboració dels **Plans Nacionals d'Acció per a la Inclusió Social**, com serà el Pla Nacional per a la Inclusió Social del Regne d'Espanya (2001). Els estats són els que concentren les competències en matèria d'inclusió social i les institucions europees tenen un paper complementari i de suport (ALFAMA, E. i OBRADORS, A.: 2006). A Espanya, els plans s'estableixen en l'àmbit nacional, autonòmic i local. A Catalunya s'han realitzat 4 plans d'inclusió autonòmics i, segons les darreres dades oficials¹⁵, hi ha 42 plans locals.

¹⁵ http://benestar.gencat.cat/pobresa_i_inclusio_social/plans_lluita_pobresa_inclusio_cat/

L'any 2014, davant l'augment de les situacions de pobresa i desigualtat a Catalunya i la polarització de la població per l'impacte de la crisi econòmica, el Departament de Benestar Social i Família promou el **Pacte per a la lluita contra la pobresa a Catalunya 2014-2016**. Tot i que el Pacte no està aprovat per manca de consens, algunes mesures es concreten en el **Pla d'Acció per a la lluita contra la pobresa i per a la inclusió social 2015-2016**:

- *Intervencions coordinades* amb tots els agents implicats i *transversals* (serveis socials, ocupació, educació, salut, formació, habitatge, justícia).
- *Mesures d'atenció directa i immediates per fer front a situacions d'urgència social* com la cobertura de les necessitats bàsiques.
- *Mesures i estratègies a mitjà i llarg termini de caràcter estructural*, més preventives i de promoció de l'autonomia i de l'apoderament de la persona i dels col·lectius com la compactació dels ajuts i prestacions econòmiques dels diferents àmbits de la Generalitat i dels ens locals i també *la tramitació al Ple del Parlament de la Iniciativa Legislativa Popular per a una Renda Garantida de Ciutadania*.
- Impulsar l'*Observatori Català de la Pobresa i la Inclusió Social*¹⁶.

3. SISTEMA DE GARANTIA DE RENDES

3.1. Elements centrals i categories de drets

Com hem anat indicant, l'element essencial per a la lluita contra la pobresa i l'exclusió social és l'establiment d'un **sistema de garantia de rendes**. Els dispositius a partir dels quals els estats poden establir un sistema de garantia de rendes són tres: la regulació del *salari mínim interprofessional*, el *sistema fiscal* i el *sistema de prestacions i serveis públics*.

Des del punt de vista de la relació que els ciutadans mantenen amb l'administració podem distingir les següents *prestacions*: *aquelles que constitueixen un dret subjectiu* universal, contributiu o assistencial, garantit i exigible pel ciutadà/na sempre que es compleixen els requisits establerts per la normativa (pensió no contributiva); *prestacions que constitueixen un dret de concurrència* i que, per tant, estan subjectes a la disponibilitat pressupostària (ajuts d'urgència social, RMI); i *les prestacions i accions graciabls*, que l'administració pot, discrecionalment, atorgar o no (subvencions).

3.2. El sistema de protecció social espanyol i català

El **sistema de protecció social** es defineix com el conjunt de transferències econòmiques i de serveis en espècies orientades a

¹⁶ A partir de la col·laboració entre la Generalitat de Catalunya i la Càtedra d'Inclusió Social de la Universitat Rovira i Virgili.

alleugerir riscos i necessitats a les llars i individus. Aquesta és una acció restrictiva del concepte de protecció social, ja que afecta només a una part de la totalitat de serveis públics i intervencions incloses en l'estructura de l'estat del benestar.

Les **prestacions socials** que conformen el sistema de protecció social es poden classificar segons les funcions protectores: malaltia/assistència sanitària, invalidesa, vellesa, supervivència, família/fills, atur, habitatge i exclusió social. S'atorguen a partir de determinats requisits, entre ells el d'ingressos¹⁷.

La protecció social bàsica la duu a terme l'Administració de l'Estat mitjançant, principalment, la Seguretat Social. Alhora existeixen altres modalitats que amplien i complementen aquesta acció protectora i que són les que solen assumir les comunitats autònomes, les diputacions, les administracions locals i altres institucions privades (Mapa de prestacions de Catalunya: 2015).

El sistema de garanties d'ingressos espanyol manté el seu disseny original dels anys 60: estableix un salari mínim; garanteix un sistema de prestacions amb fort component contributiu (pensions contributives i prestacions contributives per atur, gestionades i finançades per la Seguretat Social); i es desenvolupa un nivell de protecció assistencial complementari i residual, amb fortes limitacions d'accés (AGUILAR HENDRICKSON, M: 2014).

A Espanya, no s'ha donat un consens social per crear una protecció forta. El paper que se li ha atorgat al treballador/a social en el sistema de benestar ha estat principalment de gestió i control social (SALES I CAMPOS, A.: 2014).

4. MODELS DE RENDA: RMI / RGC / RBU

A finals del segle XX, davant la fallida del mercat laboral com a garant d'ingressos i de la crisi del sistema de benestar social, apareix un debat polític, professional i social sobre diferents **propostes de rendes** garants de la subsistència dels ciutadans. Així, en un extrem trobem la Renda Mínima d'Inserció (RMI/PIRMI) i en l'altre, la Renda Bàsica Universal (RBU).

Els principals termes del debat entre les diferents propostes de renda són:

- Com a dret universal o com a ajudes subsidiàries de la persona?
- Amb contraprestació o sense obligacions per part del receptor/a?

L'any 2011, amb la crisi econòmica i les retallades al programa de l'RMI a Catalunya, s'organitza una plataforma ciutadana que qüestiona si el PIRMI és la resposta més adequada a les necessitats

¹⁷ Per calcular el llindar d'ingressos per tenir dret o accés a les prestacions socials a Espanya s'utilitza l'Indicador Públic de Renda d'Efectes Múltiples (IPREM) i a Catalunya l'Índex de Renda de Suficiència de Catalunya (IRSC).

de la població més empobrida del país, promovent la ILP per la Renda Garantida de Ciutadania.

A continuació, mostrem en aquest quadre les diferències de cada proposta:

	Renda Mínima d'Inserció	Renda Garantida de Ciutadania	Renda Bàsica Universal
Caràcter del dret	Dret familiar i de concurrència	Dret individual i subjectiu	Dret individual i universal
	Una renda per nucli familiar	Poden tenir dret a l'RGC més d'una persona en el mateix nucli familiar o de convivència	Cada persona major d'edat és beneficiària de la Renda
Dret condicionat a:			
Nacionalitat i residència	SÍ	SÍ	SÍ
Edat	SÍ	SÍ	NO
Situació de pobresa	SÍ	SÍ	NO
Obligació d'acceptar un treball adequat	SÍ	SÍ	NO
Obligació de realitzar activitats d'inserció laboral i/o social	SÍ	NO	NO
Disponibilitat pressupostària	SÍ	NO	NO

Adaptació del Quadre comparatiu: RBU i RGC.

ARCARONS, J. GARGANTÉ, S. TOLEDANO, D. 2013. Pàg. 62.

Presentem una breu descripció de cada una de les propostes a partir de l'article "Rendes de ciutadania" de la RTS núm. 199 (LÓPEZ, C. i ESPINOSA, C.: 2013).

Renda Mínima d'Inserció (RMI)

És l'única renda vigent que s'està aplicant a Catalunya des de l'any 1990 a partir de l'encàrrec del Parlament Europeu. El Programa té com a principal finalitat la inserció social i formativa/laboral de les persones afectades, a més d'oferir noves oportunitats a aquells que tinguin dificultats per subsistir. D'acord amb la Llei 10/1997, del 3 de juliol, de la renda mínima d'inserció, l'RMI passa a ser un dret subjectiu, fet que suposa que el mínim de subsistència està garantit.

A partir de l'inici de l'actual crisi econòmica i, més concretament, l'agost del 2011, es fan diverses modificacions en les condicions d'accés amb nous requisits exigibles¹⁸ i deixa de ser un dret universal per passar a estar subjecte a disponibilitat pressu-

¹⁸ Entre els canvis destaquen posar un límit a la seva durada de màxim 5 anys, la residència que cal acreditar a Catalunya passa d'1 a 2 anys; es computen els ingressos dels darrers 12 mesos, superant els 6 mesos anteriors; es computen prestacions/ajuts que anteriorment no computaven.

postària. En aquest procés de canvi, tenen lloc un altre tipus de retallades com les aplicades a les polítiques actives de formació i ocupació.

Renda Garantida de Ciutadania (RGC)

Arran de la crisi de l'RMI, l'agost del 2011, i davant l'augment imparable de l'atur i de la precarietat del sistema de protecció social per a les persones en atur i/o precarietat laboral, sorgeix una plataforma que elabora i presenta la Iniciativa Legislativa Popular (ILP) de l'RGC, que és admesa a tràmit, per via d'urgència, al Parlament de Catalunya i que ha superat la fase de recollida de signatures i de compareixences. Aquesta Renda neix amb la voluntat de substituir l'RMI i altres prestacions econòmiques parcials, d'importants petits i disperses entre múltiples departaments/serveis, d'acord amb l'article 24.3 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006 i amb l'objectiu d'optimitzar els recursos públics ja existents.

L'RGC es considera un dret subjectiu de les persones en situació de pobresa, tinguin o no problemes socials associats. És una prestació econòmica mensual equivalent a l'IRSC (664 €/mes x 12 pagues), individual (no familiar) i complementària a altres rendes, l'única condició és la de no rebutjar una feina adequada.

Renda Bàsica Universal (RBU)

Amb la crisi econòmica del 1973, a Europa sorgeix una proposta redistributiva basada en el model d'igualtat i per fer front a les conseqüències del sistema capitalista, a la precarietat laboral, la pobresa i la marginació social. Suposa l'adaptació de l'economia a la nova realitat definida per la globalització i el progrés tecnològic, que fan que disminueixi la necessitat de la feina. Com a dret econòmic es converteix en l'eix fonamental de la sostenibilitat.

És un ingrés ciutadà o subsidi universal, individual i no familiar, no condicionat, pagat i garantit per l'estat com a dret de ciutadania a cada membre de la societat, fins i tot si no vol treballar de forma remunerada, i sense tenir en consideració si les persones són riques o pobres.

Renda municipal complementària

A partir de les eleccions municipals de 2015, alguns ajuntaments de Catalunya (com el de Barcelona) han elaborat o estan elaborant una proposta de renda municipal complementària, fent ús de les prestacions d'urgència especial amb què compten els Serveis Socials Bàsics, alhora que també altres ingressos del pressupost públic. La finalitat és superar una política reactiva, molt fragmentada i amb recursos molt insuficients. Es planteja com a temporal a l'espera de la resolució de la ILP per a una RGC, sent conscients que la Generalitat de Catalunya és l'administració competent.

5. EL COTSC EN LLUITA. Per a un canvi real en la vida de les persones i famílies: apostem per l'RGC i co-construïm alternatives transformadores

“Ningú és lliure sense les necessitats materials garantides. Ningú pot construir un projecte de vida sense estabilitat i seguretat laboral i econòmica”.

Calen mesures que transformin diversos àmbits com el model econòmic i fiscal, les polítiques formatives/laborals, l'habitatge, el sanitari o el model de SS.

Arran de les modificacions de l'RMI de l'agost del 2011 i de la crisi que suposa per a les persones perceptores i per al col·lectiu de professionals que hi treballem, el COTSC pren una posició activa en defensa del dret a uns ingressos mínims per garantir una vida digna: “Ningú és lliure sense les necessitats materials garantides. Ningú pot construir un projecte de vida sense estabilitat i seguretat laboral i econòmica”.

Els treballadors/es socials coneixem de primera mà les situacions de precarietat econòmica i el patiment de persones i famílies que no poden cobrir les necessitats bàsiques amb els seus propis recursos. Aquestes persones es troben desatenses pel sistema d'atenció i protecció social, es veuen precipitades a situacions d'exclusió social, i s'adrecen a nosaltres en última instància i amb unes expectatives que, en la majoria dels casos, no veuen resoltes.

Ens hem convertit en l'escut humà de les administracions, en un context de retallades en els drets i els serveis públics, i estem atenent la pobresa gestionant *microajuts* i elaborant múltiples *informes*, desatenent la nostra funció central relacional i educativa, de diagnòstic i de proposta d'accions, de protecció, prevenció, promoció i de transformació social.

En aquest context socioeconòmic i laboral, en què *el treball* deixa de ser l'eix principal d'inclusió social i en què *l'estat del benestar* deixa de ser garant de drets socials, de la redistribució de la riquesa i provisió de seguretat, *calen mesures que transformin diversos àmbits com el model econòmic i fiscal, les polítiques formatives/laborals, l'habitatge, el sanitari o el model de SS.*

Coincidim en el fet que les noves propostes han d'anar en la línia de: prioritzar els valors col·lectius; promoure una economia més igualitària i sostenible (sistema fiscal just, creació d'ocupació de qualitat i protegir l'estat del benestar) i enfortir la qualitat democràtica (ALLEPUZ, R. i ROSSELL, MJ.: 2014).

Considerem també que cal repensar les polítiques actives d'ocupació entenent-les des d'una perspectiva àmplia, des de l'educació dels joves en l'àmbit formatiu però també en valors col·lectius i d'emprenedoria, i sobretot la formació de persones adultes sigui quin sigui el seu nivell educatiu i perfil d'ocupabilitat. Creiem que cal garantir circuits integrats i personalitzats d'orientació-formació-inserció durant tot el període que aquella persona es trobi en situació d'atur, amb garanties d'accés a programes de formació *professionalitzadora* i a una ocupació real, sigui en el mercat privat (amb el suport econòmic i col·laboracions públiques/privades que s'escaiguin) o en el sector públic (apostant pel treball protegit). Pensem que tots/es podem ser protagonistes de l'economia, però per això cal incorporar valors i

pràctiques col·lectives, socialment responsables, locals i transformadores¹⁹.

En consonància amb aquestes propostes, el col·lectiu de treballadors/es socials som conscients que formem part de l'estructura social i del sistema de protecció social, i que, com a actors claus, hem de prendre un posicionament personal i ètic, com a professionals i també com a ciutadans/es.

Considerem que des del COTSC ens correspon un paper actiu d'observatori de la política social i de denúncia de les situacions que es produeixen de vulneració de drets socials dels ciutadans. Amb aquest compromís, des de la Comissió dels SSB participem activament en els nous moviments socials per a la recuperació dels drets socials. Pel que fa a la lluita contra la pobresa i l'exclusió social participem o hem participat en:

- Comissió Promotora de la ILP per una RGC
- Fòrum d'Alternatives a l'Atur, la Pobresa i la Desigualtat
- Campanya Pobresa Zero
- Pacte per la Lluita contra la Pobresa 2014-2016
- Plataforma per una Fiscalitat Justa i Solidària
- Constitucionalització dels Drets Socials
- Decàleg dels Serveis Socials Bàsics i per un canvi de Model dels SSB
- Campanya en contra de l'LRSAL (Llei de Racionalització i Sostenibilitat de l'Administració Local)
- Dictamen sobre la Llei 24/2015, de 29 de juliol, de mesures urgents per fer front a l'Emergència Habitacional i a la Pobresa Energètica

Des del convenciment que la pobresa és un únic fenomen que es mostra en diferents dimensions de la vida de les persones, entenem que la mesura prioritària, viable i que està en mans del nou Govern de la Generalitat de Catalunya, és l'aprovació de la ILP per a una Renda Garantida de Ciutadania. Des del COTSC **defensem l'aprovació de l'RGC perquè:**

- La cartera de prestacions econòmiques d'atenció a la pobresa és dispersa, no està ben articulada i és insuficient. L'RGC optimitzaria les prestacions i recursos en espècies ja existents.
- Pal·liaria les situacions de pobresa durant tot el període de carència o insuficiència i sense una contraprestació d'inserció laboral més enllà de l'establerta (acceptació d'una oferta de feina adequada), ja que el mercat de treball no té capacitat d'absorbir els milers de demandes d'ocupació.

¹⁹ Aquests valors, proposats des de l'Economia Social i Solidària, poden veure's recollits en múltiples experiències de cooperativisme, com les que conformen la Xarxa de l'Economia Social i Solidària: www.xes.cat. Volem fer referència a la *Guia d'Economia Social i Solidària per a l'Administració Local*, com a idees claus i viables per als nous Ajuntaments.

- Dignificaria la situació d'aquelles persones que es troben en situació d'atur o de precarietat econòmica per causes estructurals, objectivables i acreditables, sense obligar-les a ser ateses per Serveis Socials.
- Permetria als treballadors/es socials dur a terme les funcions definides a la Llei 12/2007 de Serveis Socials –de diagnòstic social, d'atenció i promoció individual i familiar, grupal i comunitària, de prevenció i protecció– ja que no s'obliga a les persones perceptores de l'RGC a realitzar contraprestacions que no tenen sentit i que perverteixen la nostra funció i el possible impacte de la nostra intervenció.

Entenem que s'hauria de desvincular de la Cartera de Serveis i Prestacions dels Serveis Socials per atendre d'una manera digna i no estigmatitzada.

Des del Col·legi, ens sembla clau la institució que assumirà la competència de l'RGC. *Entenem que s'hauria de desvincular de la Cartera de Serveis i Prestacions dels Serveis Socials per atendre d'una manera digna i no estigmatitzada, sinó com un dret subjectiu, aquelles persones que es troben sense ingressos o amb uns ingressos inferiors al qual s'estableix en l'IRSC.* Si la causa de la pobresa és l'atur, si el que motiva l'RGC és la situació econòmica/laboral i és clarament objectivable i acreditable, creiem que no té sentit que depengui dels serveis socials sinó que hauria de dependre del Departament de Treball, actualment, Departament de Treball, Afers Socials i Famílies, i formar part d'un sistema que garantís uns ingressos mínims i equivalents a l'IRSC i, alhora, l'accés a itineraris, programes i llocs de feina o ocupació, ajustats a les necessitats i competències de les persones.

Bibliografia

- ADELANTADO, J. *Cambios en el estado de Bienestar*. Barcelona: Icaria, 2000.
- AGUILAR HENDRICKSON, M. Los servicios sociales: las tribulaciones de un sector emergente. MORENO FERNÁNDEZ, L. (ed.). *Reformas de las políticas de bienestar en España*. Madrid: Ed. Siglo XXI, 2009.
- AGUILAR HENDRICKSON, M. *Los servicios sociales en la tormenta*. Documentación Social 166, 2014.
- ALFAMA, E. i OBRADORS, A. *Estudios de inclusión social en España. Un análisis del estado de la investigación sobre inclusión y exclusión social*. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, 2006. No publicado.
- ALLEPUZ, R. i ROSSELL, M. J. *Anatomia de la pobresa a Catalunya. Causes estructurals que provoquen l'exclusió social de les persones vulnerables*. Ed. Pagès, 2014.
- *Anàlisi de les polítiques actives d'ocupació executades pel Servei d'Ocupació de Catalunya*. CCOO. 2008.
- ARCARONS, J. GARGANTÉ, S. TOLEDANO, D. *Rescatem les persones. Preguntes i respostes sobre la Iniciativa Legislativa Popular per la Renda Garantida de Ciutadania*. Ed. Icaria. Col·lecció: ASACO, 2013.
- Documental *La Granja del Pas*. PAHC Sabadell. Sílvia Munt. 2015. <http://www.cma.cat/tv3/alcarta/sense-ficcio/la-granja-del-pas/video/5580881/>
- Estatut d'Autonomia de Catalunya. 2006. Títol I. Capítol I. Article 24.3.
- Entrevista a en Jochen Kluge. *Repensant les polítiques actives d'ocupació en temps de crisi*. Institut Català d'Avaluacions de Polítiques Públiques. 2011. <http://www.avaluacio.cat/politiques-actives-ocupacio/>
- Entrevista a Jaume Botey. *Las propuestas de Junts pel Sí sobre la Renta Mínima de Inserción son escasas*. [25/01/2016]. http://www.eldiario.es/catalunya/propuestas-Junts-Renta-Minima-Insercion_0_476652774.html
- FOSSAS, E. *Regions i sector cultural a Europa*. Generalitat de Catalunya, Institut d'Estudis Autònòmics, Barcelona, 1990.
- GARCIA, Jordi. *Guia d'Economia Social i Solidària per a l'Administració Local*. Diputació de Barcelona, 2014.
- GINESTA, M. *La constitucionalització dels drets socials, una proposta des del treball social*. Revista Social.cat. 2015.
- GOMÀ, Ricard. La reestructuración de los regímenes de bienestar europeos. A ADELANTADO, J. *Cambios en el estado de Bienestar*. Barcelona: Icaria, 2000.
- GUTIÉRREZ, E. *Nova pobresa i Renda Mínima d'Inserció*. Dossier Catalunya Social. Propostes des del Tercer Sector. 2014.
- SALES i CAMPOS, A. *El delito de ser pobre. Una gestión neoliberal de la marginalidad*. Ed. Icaria, ASACO, 2014.
- SUBIRATS, J. BRUGUÉ, Q. i GOMÀ, R. De la pobreza a la exclusión social. *Revista Internacional de Sociología*. Núm. 33, 2002.
- LOPEZ, C. i ESPINOSA, C. Rendes de ciudadanía. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, núm. 199, 2013. ISSN 0212-7210.
- Mapa de prestacions de Catalunya. Departament de Benestar Social. Generalitat de Catalunya. 2015.
- Pla d'acció per a la lluita contra la pobresa i per a la inclusió a Catalunya 2015-2016. Generalitat de Catalunya.
- Documents elaborats per la Comissió de SSB del COTSC:
 - *Parlament Ciutadà per una RGC, ja!* Setmana de la Dignitat. Juny 2014.
 - *Compareixença al Parlament a favor de la ILP RGC*. 09/12/2014
 - *Constitucionalització dels Drets Socials*. 2015.

La irregularitat administrativa dels immigrants. Una empenta a la *desafiliació*

The administrative irregularity of immigrants. A boost to *unafiliation*

Càndid Palacín Bartrolí¹

Resum

El procés migratori està sotmès a situacions d'estrès de diverses procedències. Aquest article aborda, a partir de la perspectiva d'immigrants i treballadors socials, com el marc legislatiu, en relació al díptic regularitat/irregularitat, es configura com a font de patiment i estrès. D'altra banda, també s'aborden algunes conseqüències de la crisi econòmica recent i els efectes, sobre l'espai assistencial, tant de la crisi com de la situació d'irregularitat derivada del marc legislatiu.

Paraules clau: Migració, estrès, irregularitat, crisi, espai assistencial.

Abstract

The migratory process is subject to stress situations from diverse backgrounds. This article is done from the perspective of immigrant people and social workers, addressing the legislative framework and how it becomes a cause of stress and suffering in relation to the legal/illegal dichotomy. The article deals as well with some of the consequences of the recent economic recession and how this and the illegal situation that derives from the legislative framework has affected the areas of social work care.

Key words: Migration, stress, irregularity, law, crisis, setting.

Per citar l'article: PALACÍN BARTROLÍ, Càndid. La irregularitat administrativa dels immigrants. Una empenta a la *desafiliació*. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, abril 2016, n. 207, pàgines 96-111. ISSN 0212-7210.

¹ Diplomant en treball social, llicenciat en psicologia, psicoterapeuta membre de l'escola de clínica psicoanalítica amb nens i adolescents, doctor i actualment professor col·laborador permanent de la Universitat de Barcelona (ensenyament de treball social). candidpalacin@ub.edu

Introducció

El present article té com a base una investigació duta a terme per qui signa aquest text entre els anys 2011 i 2015, que pretenia analitzar el fet migratori des d'una perspectiva psicològica i una de social. En el primer cas, es prenien com a referència les nocions d'imaginari (LACAN, 1999); dol (FREUD, 2005); i estrès (SELYE), mentre que en el segon focalitzava la mirada en els espais d'atenció que des del treball social s'adrecen a les persones immigrants. Des de la perspectiva d'immigrants i treballadors socials, aquest text se centrarà en alguns resultats lligats a estressos derivats de certa dinàmica persecutòria vers el col·lectiu d'immigrants, emparada en una legislació que separa, des del díptic regularitat/irregularitat, qui té i qui no té determinats drets i possibilitats.

Metodològicament, la recerca va ser de caràcter qualitatiu, emprant com a tècniques d'apropament l'estudi de cas (FLICK, 2004), les entrevistes en profunditat (RIBA, 2007) i els grups de discussió (SUÁREZ, 2005). En l'estudi de cas es varen analitzar sis casos treballats per qui subscriu aquest text al llarg de la seva experiència com a professional del treball social alguns, o com a psicòleg els altres. Les entrevistes varen ser catorze, a persones procedents del nord d'Àfrica, Àfrica subsahariana i Amèrica llatina. Es varen dur a terme dos grups de discussió amb professionals del treball social, un integrat per persones que havien treballat o treballaven amb proximitat el fet migratori (en el successiu, GD1), i un segon integrat per persones procedents d'altres àmbits de treball (en el successiu, GD2).

En una primera part de l'article es fa un breu repàs al model legislatiu de l'estat espanyol i a algunes transformacions operades en el curs del temps; un segon punt se centra en la vivència estressant del fet migratori, com a fet en si, d'una banda, però també des d'una lògica de la persecució que emprava eines d'assetjament, especialment quan la persona està enquadrada en la irregularitat. S'intenta també un apropament als espais d'atenció que el treball social ofereix, des de la perspectiva d'usuaris i professionals, els quals no són aliens al díptic regularitat/irregularitat, mirant d'altra banda d'avaluar aquests espais com a marc de les relacions amb l'altre.

Si bé els casos tenen una temporalitat diversa que va des de l'any 1993 fins a l'actualitat, fet que dona com a resultat diversitat de contextos socials, els grups de discussió i entrevistes en profunditat es duen a terme en el context d'allò que s'ha anomenat crisi econòmica. D'aquí ve que aquest article miri de fer-se ressò d'algun dels efectes d'aquesta crisi i la seva repercussió en els discursos tant dels immigrants com dels professionals.

Consideracions legislatives

La qüestió administrativa en el món migratori adquireix un abast determinant, ja que gaudir d'una autorització o no pot impli-

car el treball, la cotització, l'accés a prestacions, el dret d'assistència, la incoació d'un expedient d'expulsió i un possible retorn al país d'origen.

Històricament, la llei 7/1985 de drets i deures dels estrangers a Espanya va establir el visat com a element bàsic d'accés a territori espanyol. L'emissió corresponia (i correspon) a les oficines consulars dels països d'origen (seguint instruccions del Ministeri d' Afers Exteriors) essent la concessió més aviat restrictiva sigui quin sigui el tipus de visat a emetre.

L'any 1991, el col·lectiu d'immigrants en territori espanyol, arribats sense visats i mancats de permisos de residència, era considerable i la llei 7/1985 resultava una eina poc útil per resoldre la situació administrativa que el fet plantejava. Es varen posar en joc els anomenats processos de regularització, mecanisme que podríem resumir en dos mecanismes entrelligats: legislació hermètica que no pot afrontar una problemàtica creixent i uns sistemes *ad hoc* per minvar la manca. Es repetirà el 1994 vers el reagrupament familiar (resolució del 15 de febrer); l'any 1996 (Real Decret 155/1996); l'any 2000 (Llei 4/2000), i l'any 2005, amb els processos de normalització (Real Decret 2393/2004). Aquest darrer precepte legislatiu incorpora l'arrelament com a fórmula d'accés a documentació (art. 45), que implica un canvi substancial en incorporar una via que, tot i anomenar-se excepcional, té un caire ordinari.

La Llei 4/2000, en la seva primera formulació, instaurava qüestions d'importància cabdal: L'empadronament com a document que atorga drets; una equiparació, tot i que dubtosa, entre empadronat i resident; l'assistència sanitària lligada a l'empadronament; el dret a l'educació; el dret a les prestacions de caràcter no contributiu; el dret a serveis i prestacions bàsiques independentment de la situació administrativa; un procediment d'expulsió difícil de dur a terme i un procés de regularització. Malauradament, fora del procés de regularització, la llei no va ser reglamentada i fou modificada al cap de pocs mesos de la promulgació: retornen les expulsions a l'estil de l'any 1985 i es defineix qui és resident i qui no (PÉREZ, ÁLVAREZ, GONZÁLEZ, 2001).

Es van succeir modificacions, de fet, el nom de la llei va recollint l'empremta dels canvis: *Llei Orgànica 4/2000 d'11 de gener, en la redacció donada per la Llei Orgànica 8/2000, de 22 de desembre, per la Llei Orgànica 11/2003, de 29 de setembre, per la llei orgànica 14/2003, de 20 de novembre, per la Llei Orgànica 2/2009, d'11 de desembre*. A partir d'aquí, a la Llei 4/2000 encara li mancava un canvi, el derivat de la Llei 16/2012 que afecta l'assistència sanitària, regulat per l'article 12. Llavors establia quatre supòsits d'accés al sistema sanitari: els empadronats, residents o no, tenien les mateixes condicions que els espanyols; els no empadronats podien ser atesos a urgències fins al guariment de la malaltia que havia donat lloc a l'atenció; menors i dones embarassades configuraven els dos darrers supòsits amb les mateixes condicions que els espanyols. Fou modificat lleument l'any 2009 i dràsticament l'any 2012 (Llei 16/2012. Disposició final 3) suprimint-se els supòsits i remetent a la legislació

vigent en matèria sanitària, la qual no incorpora les persones mancadades d'una autorització (Llei 1/1994. Art. 7).

Pressions vers el fet migratori: Estrès

L'estrès (SELYE, 1956; AMIGO, FERNÁNDEZ, PÉREZ, 1998), vindria a donar compte de les modificacions tant físiques com psicològiques produïdes en l'organisme enfrontat a una situació poc grata, si bé alguns models emfatitzen l'avaluació que l'individu fa d'allò que li succeeix (LAZARUS i FOLKMAN, 1986). Tindria lligams amb les nocions d'angoixa i ansietat senyal descrita per Freud (1973). També s'ha posat en relació l'anomenat estrès *aculturatiu* (COLLAZOS, QURESHI-BURCKHARDT, ANTONIN, TOMÁS-SÁBADO, 2008) amb la psicopatologia (EAGLEMAN, 2013), palesant-se un increment de la malaltia mental en relació al fet migratori (GRINBERG, 1996; SELTEN, CANTOR-GRAAE i KHAN, 2007).

Una primera cita, corresponent a una dona llatinoamericana, exposa una situació de patiment perllongat en el temps en la qual la persona es veu incapacitada per fer quelcom, el que Sami-Alí anomena punt mort (1991), amb evidents repercussions orgàniques:

Sí, porque temblaba, es que se me vienen solos los nervios, ¡no puedo!, le digo, y pues me vino vómito, diarrea, me dio una neumonía también (...). Ya me estaba recuperando porque yo antes tenía una cabellera larga y todo el cabello se me cayó...

Les diferents vies d'entrada al territori generen efectes diferents. La següent cita referida a l'experiència del mar, ens remet a la por vers la pròpia supervivència (ACHOTEGUI, 2007):

Lo que recuerdas peor es el mar. Estos días que no tengo permiso para buscar trabajo también me apenan mucho, pero no están peor que el mar. El mar, inexplicable. Inexplicable. No sé, no se puede explicar.

En canvi les persones d'Amèrica llatina poden entrar amb visat d'estança, com a turistes. Malgrat la diferència de risc, la situació administrativa, un cop passats els tres mesos del visat d'estança, és la mateixa (Llei 4/2000. Art. 25 bis). La següent cita correspon a una persona llatinoamericana que ha entrat dos cops:

Sí. Dos veces. La primera vez estuve, porque en ese tiempo estaban, estaban agarrando a la gente inmigrante sin papeles y estaban mandándola a su país...

Un dels estressos que s'esmenta té relació amb la pressió exercida des dels familiars que rauen al país d'origen. La literatura al voltant del tema atorga rellevància a la migració com a fet familiar (LACOMBA, 2001, SUÁREZ-OROZCO, 2003, CAMARERO, 2010), tant com a espai de conflicte com de negociació (PEDONE, AGRELA, GIL, 2012). Sovint està en funcionament l'omissió de comunica-

cions al país d'origen (TIZÓN, 2007) o bé el que Konrad i Santonja anomenen doble mentida (2003), consistent en explicar al país d'origen que tot està bé, aquests responen que també, ambdues parts saben que no és cert. Vegem en aquest sentit la intervenció d'una persona d'un dels grups de discussió (GD2). Cal dir que es tractava d'una opinió trobada, amb matisos, en ambdós grups:

... Són portadors de tot un projecte vital de tota una família, d'expectatives d'un pare, d'una mare, de vegades fins i tot d'un familiar malalt, o estan pagant uns estudis, si la teva qüestió fracassa, no fracasses tu, fracassa tota la teva història familiar...

Tanmateix, una de les situacions lligades a l'estrès més referenciada, tant pel que fa a les persones entrevistades com als grups de discussió i als casos tractats, té a veure amb el díptic regularitat/irregularitat, lligats ambdós a una legislació sovint laberíntica i productora d'incertesa, com així sembla desprendre's de la següent cita d'una persona llatinoamericana:

... intentamos hacer mi regularización, que en ese momento, como hacía muy poquito tiempo que estaba aquí, teníamos que, teníamos que plantearlo como una contratación en origen, o sea que yo tenía que volver, romper el pasaporte y sacarme otro que estuviese limpio, este y bueno, hacer la contratación.

La situació d'irregularitat posa de manifest una de les pors habituals i molt referenciada en la investigació, l'encontre amb la policia i les conseqüències que se'n puguin derivar, que poden anar lligades a la incoació d'un expedient d'expulsió, seguint Aparicio podríem dir que l'exclusió i manca d'igualtat té com a suport el marc legislatiu (2010). Com a mostra, vegem el comentari d'un noi africà que denuncia l'arbitrarietat policial en la dinàmica persecutòria:

Yo pensaba que no, claro, (...), yo siempre digo en mis pensamientos. (...) yo sé que yo estoy limpio, y no he matado ni robado, ¿Por qué me van a llevar a comisaría? (...) Siempre ellos primero fijan lo primero de los negros, eso es lo que a mí me sabe mal...

Així ho corrobora solidàriament una persona llatinoamericana que pot, d'alguna manera, camuflar-se en el paisatge i passar inadvertit:

... a mí me ven por la calle y yo soy un español más, pero en cambio viene un compañero ecuatoriano o boliviano, y no hablemos de los hermanos africanos y entonces se complica.

La dinàmica persecutòria és denunciada per una persona del GD1. La següent cita es refereix a l'assetjament per part de les autoritats vers les vies de subsistència alternatives.

... agafen la ferralla i el paper dels contenidors, que després ve la guàrdia urbana, els multa, els fa buidar la furgoneta per portar-se després el del reciclat, el camió, és gent que s'està intentant gua-

nyar la vida dignament amb la seva ocupació i contradictòriament ningú els ho dóna en cap moment.

La següent referència, d'un home de l'Amèrica llatina, ens mostra com una persona, conscient de la seva inexistència administrativa, es capaç de generar humor sobre la situació:

...yo continuo siendo una ilusión óptica, ¿no? que no existo administrativamente...

La desigualtat s'agreuja a partir del 2012, amb el Real Decret-lei 16/2012, el qual exclou del sistema sanitari a la majoria dels estrangers en situacions d'irregularitat, per criteris economicistes (DELGADO, 2014). Vegem que la manca d'accés al sistema té com a origen l'absència de documentació, fet que novament ens palesaria la capacitat, en forma d'estrès, del díptic regularitat/irregularitat, com així ho denuncia una persona del grup de discussió dos:

També hi ha desigualtat en l'accés als recursos, no, no és el mateix (...) des de l'àmbit de salut atendre una persona autòctona, reconeguda legalment com a ciutadana, i una persona que no té un reconeixement quasi ni com a persona, si ve de manera il·legal.

Algunes derivades de la crisi

Fa uns anys, especialment l'any 2000, per l'aprovació de la primera versió de la Llei 4/2000, es va popularitzar l'anomenat efecte crida que, suposadament, aquesta llei generava. De fet la campanya electoral del partit que governava en aquell moment, amb majoria simple, va emfatitzar la modificació d'aquest precepte legislatiu a la campanya electoral (aprovat amb els vots de la resta de grups parlamentaris), assolint la majoria absoluta a les eleccions i complint, per descomptat, l'amenaça. Òbviament, la modificació restrictiva no va alterar l'entrada de població immigrant al territori, per tant l'efecte crida calia cercar-lo, si és que s'havia de fer, en una altra escena, possiblement a l'accés a l'ocupació. La situació econòmica dels darrers anys sí que sembla haver incidit en la mirada i les expectatives vers la migració com a opció. Observi's en aquest sentit els comentaris de dues dones, nord-africana la primera i llatinoamericana la segona, les quals donen compte del canvi de perspectiva:

Trabaja mucho, España está bueno, pero ahora no, no trabajo, todo mucha gente, españolas, (...)... que sí que España estaba bien, que había trabajo (...). La gente que hablaba bien de España, ya no habla tan bien...

En ese año, ahora no, porque ahora con el estallido de esta crisis yo creo que nadie piensa en venirse para Europa en estos momentos, desde allá...

Una de les principals problemàtiques gira al voltant de la manca de feina, la qual ha impactat en tota la població, amb especial

La situació econòmica dels darrers anys sí que sembla haver incidit en la mirada i les expectatives vers la migració com a opció.

efecte sobre el col·lectiu d'immigrants (PAJARES, 2010; Colectivo IOE, 2012; CARRASCO, GARCÍA, 2012; ALEMÁN, SORIANO, 2014; RECOLONS, 2015). Cal tenir en compte que per al col·lectiu no és tan sols la subsistència, sinó la situació de regularitat i l'accés a un cert grau d'estabilitat. És el dubte que planteja un noi africà:

Bueno, la verdad estaba poco nervioso, pensando no sé cómo conseguiré, ¿cómo voy a tener los papeles? ¿Y qué hago? Porque 2008 cuando yo entraba en España ya empezaba la crisis, y la gente todos estaban pensando... cada uno estaba preocupado... y además yo pensaba si todas las fábricas o todas las empresas que pueden darme un contrato para conseguir los papeles, están cerradas...

Podríem parlar d'un augment de la precarietat. Si abans de la crisi era un terreny difícil i ple de llacunes, però d'alguna manera transitable, ara semblen estar coagulades totes les vies de desenvolupament, construint-se el que Castel anomena "individus per defecte" (2010, Pàg. 326). El comentari d'una persona del GD1 dóna compte de la situació d'incertesa:

... temps enrere, fa anys, abans de la crisi, és que la gent si esperava i anava treballant en negre, al final aconseguien trobar una persona que els hi fes un contracte d'un any, però és que ara això, és com, i la gent et pregunta, però què faig? Quina altra alternativa hi ha?

Un altre efecte de la crisi té relació amb l'assignació dels rols, que per alguns autors és estereotipada i condiona la mirada sobre el fet migratori (PEDONE, AGRELA, GIL, 2012). En relació a la configuració dels rols, Parella analitza les modificacions i negociacions de les responsabilitats en dones bolivianes, posant de manifest una acomodació contínua de les relacions de gènere (2012). La següent cita ens parlaria d'aquesta acomodació que implica una inversió dels papers davant la crisi i de com un subjecte, a qui se li podria atribuir un rol passiu i associat a l'empenta migratòria d'un altre, pren davant les vicissituds del període una posició decisòria:

... aquestes primeres dones venien una mica perquè el marit tibia, jo penso que ara al cap dels anys que alguns projectes d'immigració no han sortit el que la gent s'esperava, crec que és la dona la que diu ens hem de quedar aquí (2TS1)

Es reconeix en el si del GD1 que la crisi ha afectat tothom, és la inseguretat social (CASTEL, 2004), tanmateix, dins d'aquesta inseguretat el col·lectiu s'ubica al final d'una cua sinistra. La crisi colpeja a l'àmbit social i empitjora aspectes que ja d'inici eren difícils. La següent ressenya sembla apuntar cap el fet identitari (KORMAN, 2010).

Però aquesta situació d'atur afecta tothom, l'atur mata, a tu i a tota la família. Bé, llavors això genera molta discriminació envers l'immigrant de fora, no? Hi ha pocs recursos (...) expulsar el que és diferent a mi, no?

I el treball social?

Novament ens trobem el binomi regularitat/irregularitat com a condicionant en qualsevol tipus d'atenció. Observi's la contundència d'un home llatinoamericà davant un dispositiu públic de serveis socials:

... yo estuve machacando a la asistente social de donde yo vivo y me decía que si tú no tienes DNI aquí no te ayudamos, no te ayudamos en nada.

Contràriament a l'anterior cita, en la següent, d'una noia llatinoamericana, s'atorga a l'espai d'atenció la funció de contenció i sosteniment (ROSSELL, 1987; ITUARTE, 1992) en el qual es poden expressar els sentiments vers el seu procés. Remet però a una entitat del tercer sector, fet que sembla atorgar fonament a determinats autors quan postulen un millor ajustament d'aquestes entitats a la tipologia d'usuaris (GÓMEZ 2008; MORENO, BRUQUETAS, 2011):

...que era el único sitio donde podía ir a sentirme como decir... veía gente de mi país poca, pero veía, y podía estar ahí, poderles contar lo que había, como me sentía o como me trataban en mi trabajo. Era mi soporte.

Però potser hi ha altres estratègies a primària, que podrien passar per trencar la barrera de l'enquadrament clàssic. La següent cita procedent d'una persona que desenvolupa la tasca d'atenció primària recorda, amb certa nostàlgia, les facilitats del tercer sector, especialment la proximitat (GÓMEZ, 2008; COMÍN, 2011; CRESPO, 2011) i coneixement dels usuaris derivada d'aquesta:

...des del tercer sector també es fa això, petites engrunes per l'alfabetització, tallers de recerca de feina, o no sé, petits projectes d'emprenedoria, que també estan donant al municipi, a mi potser em falta això, poder trencar diguéssim amb la barrera del despatx i dels horaris, és que jo treballava abans al tercer sector, i ho trobo molt a faltar, perquè tenia la sensació que també coneixia més a les persones i les famílies... (1TS4)

Què cal fer doncs davant la situació plantejada i la manca de prestacions o recursos en els quals apuntalar l'acció? El que sembla no oferir dubtes pel GD1 és l'efecte saludable de connectar l'usuari amb l'origen des del dispositiu assistencial, com així sembla desprendre's del següent diàleg on majoritàriament es reconeix la importància d'apropar-se al món de l'altre i comprendre'l des d'una òptica intercultural que consideri el món dissemblant que se'ns obre (AGUILAR, 2004; MATA, 2009; FEU, 2009).

- *Amb un noi que va venir que era d'una República africana, i en un moment vaig fotre la tonteria de buscar pel Google el seu país, ostres, va ser brutal, va ser brutal.*
- *Jo em vaig comprar un mapa...(...). Un mapa enorme del món. Llavors, i d'on véns tu?*

- Jo vaig fer un mural amb fotos meves del Marroc, amb els cartells dels pobles, Larache, aquí i va crear tal impacte, tothom esperava, tothom comentava.

En el GD2 el comentari següent ens situaria en un mirall que reflecteix desconcert. Hom es mira en els ulls de l'altre i el que li retornen és un mirall entelat, amb la interacció però, la imatge va esbossant els seus contorns, amb una intervenció que podríem anomenar paradoxal, però també creativa i experimentadora:

... els miro als ulls i penso que no m'entenen. I els vaig trucar després a casa seva per veure si m'havien entès el que els hi havia dit, (...)... igual els he angoixat més que no pas els he desangoixat... (...)... sap que, tornin a venir passat demà, i els vaig dir una tonteria, sap que, surti a caminar, i quan surti a caminar apunti's cada quant té aquelles punxades al cor... (...)... que s'ho apunti, a veure què. I el senyor amb aquell entreteniment deixava d'angoixar-se de que... (...)... tindria un altre infart.

Algunes conclusions

Aneshensel indica que les característiques i la biografia d'un subjecte poden explicar la seva relació amb l'estrès, tanmateix, considera també l'estructura social com a causa, la qual lliga amb el concepte de participació, sigui per restar exclòs d'aquesta o per l'esterilitat de les accions participatives (1992). Les persones immigrants veuen mancades les seves possibilitats de participació, no tan sols per les pròpies dificultats que duu implícit el procés, sinó per una hostilitat que es veu avalada pel marc legislatiu (APARICIO, 2010), deixant-los al marge durant un període llarg de la seva vida.

Sembla avalat per algunes dades que l'exposició perllongada a l'estrès ve acompanyat d'afeccions de caràcter orgànic i/o recurrència a serveis sanitaris. En aquest sentit són referides per persones entrevistades afeccions diverses, com mal de cap, irregularitats a l'estómac, insomni, pèrdua de cabell i aparició de diabetis. Les afeccions citades solen donar-se en el primer període del procés migratori havent-hi després certa remissió dels símptomes. Podria pensar-se primer en la presència de certa desil·lusió en els primers temps del procés, que podríem relacionar amb cert desajustament entre allò que s'ha imaginat i allò que s'ha trobat i la dificultat per poder pensar, mentalitzar l'experiència migratòria (SMADJA, 2009).

Sembla evident que la situació social i administrativa desfavorable de l'immigrant és generadora d'estrès i augmenta, al seu torn, les possibilitats de patir situacions estressants. Les referències no ofereixen gaires dubtes, més enllà de la diferent vivència dels subjectes implicats. L'efecte d'aquest estat administratiu pot començar en el viatge mateix, que en el cas d'Àfrica ens mostra subjectes enganyats per individus que en treuen profit d'una legis-

lació de vegades hermètica, de vegades arbitrària, sempre desconcertant. La intensitat de l'estrès no és la mateixa en tots els casos i procedències, tampoc té els mateixos efectes, el que és diferencial comença en el mateix viatge (ACHOTEGUI, et al., 2010).

L'estrella, però, de les referències és la policia i el risc d'aturada que podria comportar una expulsió del territori i, encara que aquesta no es produeixi, un augment notori de les dificultats per assolir una autorització per residir. Aquí coincideixen diferents procedències malgrat les diferències en l'arribada. No refereixen tan sols aquest punt, la irregularitat jurídica implica treballs en condicions precàries, explotació i manca de sistemes de protecció.

La crisi econòmica ha tingut diferents efectes sobre el col·lectiu d'immigrants, podríem dir que ha incidit en les expectatives vers el nou espai. Agreuja les possibilitats d'estabilitat administrativa, aspecte que incideix sobre les possibilitats laborals i ambdós mecanismes es retroalimenten. Les prestacions haurien de trencar aquesta circularitat, res més lluny de la realitat però, ja que l'accés restringit de tota la població és molt més notori entre els immigrants en introduir **el factor irregularitat, qüestió jurídicoadministrativa, que empeny els immigrants cap als marges del sistema** (APARICIO, 2010; DELGADO; 2014).

En els espais assistencials, el binomi regularitat/irregularitat és també rellevant. S'esmenta cert rebuig que s'empara en qüestions administratives, molt especialment en el marc d'atenció primària. Menys dubtes presenta el tercer sector, en què el suport sembla manifest (GÓMEZ, 2008; MORENO, BRUQUETAS, 2011). Per la proximitat o vincle amb els usuaris? Apareix en autors diversos (VERNIS, 2004, CRESPO, 2011; COMÍN, 2011), així com en els discursos dels immigrants entrevistats i en ambdós grups de discussió. És potser una de les evidències més clares que aporten les dades. Tanmateix, el mot *pròxim* només pren sentit en existir d'altres entitats que, o són distants, o no són tan pròximes i és evident que es parla dels dispositius públics de serveis socials, els quals, en aquesta investigació, presenten una notable ambivalència que podríem situar sota l'oposició acollida/refús.

Com treballar el fet migratori? El discurs professional remet sovint al vincle (HOWE, 2013), a l'escolta de l'altre i al seu procés vital, vehiculats en un espai d'atenció que, d'alguna manera, permet l'emergència de la problemàtica, si s'escau l'origen de l'altre com a punt dialògic. Richmond ja ho postulava en la segona dècada del segle passat (1995), tanmateix, hi ha propostes interessants vers una formació de base en el que s'anomena interculturalitat (2004; AGUILAR, 2004; FEU; 2009; MATA 2009). Si bé els estris de la professió aparenten com a necessaris, potser no són suficients, a la vista del reclam de l'experiència que fan alguns professionals i la importància del maneig de la relació intercultural.

El discurs dels immigrants, pel que fa a primària, ens mostra un privilegi del remei per damunt de la socialització (HAMILTON, 1960), la capacitat (PERLMAN, 1970) o l'autonomia (DE LA RED, 1993), es tracti de prestacions, d'aliments o suports puntuals. L'as-

En els espais assistencials, el binomi regularitat/irregularitat és també rellevant.

pecte potser més llampant rau en la manca de suport rebut per alguns subjectes en relació a les situacions d'irregularitat, fet que també és palesat des del discurs professional, si bé s'expressa des de la dificultat de fer quelcom que serveixi per a la inserció davant la impossibilitat de fer cursos, accedir a prestacions i, evidentment, treballar en situació de regularitat. Dificultats, en definitiva, d'acompanyar cap a la inserció en el marc del qual Castel anomena el precariat (2010). L'autor esmenat indica: "Això és precisament estar protegit des del punt de vista social en una societat d'individus: que aquests individus disposin, per dret, de les condicions socials mínimes per la seva independència" (CASTEL, 2004. Pàg. 177). Contràriament, **en la qüestió migratòria es posen les condicions màximes per la inseguretat i la dependència.**

L'absència de documentació desplaça el subjecte a zones de marginalitat, sens dubte. L'ubica però també en el centre de la injustícia i, per extensió, afecta els principis i valors del professional i de la disciplina. Vázquez fa palesa la contradicció que hi ha entre el plantejament i valors del treball social i les exigències de la política social (2004), qüestió per la qual podríem convocar Reamer per a qui, en cas de conflicte, el dret dels individus al benestar podria ser prioritari envers lleis i regles (1991). Si el concepte de justícia (BERMEJO, 2002) o justícia distributiva i la igualtat (BANKS, 1997) configuren principis del treball, la qüestió migratòria, i especialment el díptic regularitat / irregularitat ubica el professional en el si del dilema ètic.

Així, persones que es mouen en la inseguretat social (CASTEL, 2004) derivada de factors diversos però que, en el cas migratori, tenen la irregularitat administrativa com a marc, nuat amb unes condicions generals d'allò que s'ha convingut en anomenar crisi, addicionat a una política social que ha trinxat els sistemes de protecció, ens dona com a resultat el desplaçament dels subjectes per l'espai social en direcció a la *desafiliació* (CASTEL, 2010). Díficil paper pel treball social tot i que hi ha propostes d'abordatge que s'escapen de la lògica del remei i se centren en l'espai assistencial com a marc d'inclusions (MATA, 2009) vers el món de l'altre.

Bibliografia

- ACHOTEGUI, El síndrome del inmigrante con estrés crónico y múltiple: El Síndrome de Ulises. A TALARN, A (coord.). *Globalización y Salud Mental*. Barcelona: Herder, 2007, pàg. 487-524. ISBN 9788425425295.
- ACHOTEGUI, J; MORALES, M. M.; CERVERA, P; QUIROS, C.; VICENTE, J; GIMENO, N.; LLOPIS, A.; MOLTÓ, J.; TORRES, A. M.; BORRELL, C. (2010). Características de los inmigrantes con síndrome de estrés crónico del inmigrante o síndrome de Ulises. *Norte de Salud Mental*. Vol. 8, núm. 37, pàg. 23-30. [Consultat el 20 d'agost de 2015] Recuperat de: <http://revistanorte.es/index.php/revista/article/view/170>
- AGUILAR, M. J. Trabajo social intercultural una aproximación al perfil del trabajador social como educador y mediador en contextos multiculturales y multiétnicos. *Portularia: Revista de Trabajo Social*. 2004, vol. 4, pàg. 153-160. ISSN 1578-0236.
- ALEMAN, C.; SORIANO, R. M. *Servicios Sociales i Inmigración en tiempos de crisis económica. Inmigración y crisis: entre la continuidad y el cambio*. Anuario de Inmigración en España. CIDOB, Diputació de Barcelona, Fundación Ortega-Marañón y Fundació ACSAR, pàg. 91-113, 2014. [Consultat el 20 de juliol de 2015] http://www.cidob.org/articulos/anuario_de_la_inmigracion_en_espana/2012/servicios_sociales_e_inmigracion_en_tiempos_de_crisis
- AMIGO, I.; FERNANDEZ, C.; PÉREZ, M. *Manual de Psicología de la Salud*. Madrid: Ediciones Pirámide, 1998. ISBN 8436812735.
- ANSERHERNSEL, C. S. *Social Stress: Theory and Research*. Annual Review of Sociology. Vol 18, 1992, pàg. 15-38. ISSN 0360-0572.
- APARICIO, M. Diversidad Cultural, Convivencia y derechos. Un análisis en marco de la constitución española. *Revista catalana de dret públic*. 2010, núm. 40, pàg. 115-144. [Consultat el 10 de març de 2016]. Recuperat de: http://www10.gencat.net/eapc_revistadret/revistes/revista.2009-07-08.3981337849/Multiculturalisme/ca?set_language=ca&cl=ca
- BANKS, S. *Ética y valores en el Trabajo Social*. Barcelona: Paidós, 1997. ISBN 9788449303951.
- BERMEJO, F. J. *La Ética del Trabajo Social*. Bilbao: Desclée de Brouwer, 2002. ISBN 8433016695.
- CAMARERO, L. A. Transnacionalidad familiar: Estructuras familiares y trayectorias de reagrupación de los inmigrantes en España. *Empiria. Revista de Metodología de Ciencias Sociales*. 2010, núm. 19, pàg. 39-71. [Consultat el 10 de març de 2016]. Recuperat de: <http://revistas.uned.es/index.php/empiria/article/view/2014>
- CARRASCO, C.; GARCÍA, C. (2012). Inmigración y mercado de trabajo. Informe 2011. *Documentos del Observatorio Permanente de la Inmigración*. Gobierno de España. Ministerio de Trabajo e Inmigración. [Consultat el 16 d'agost de 2015]. Recuperat de: http://extranjeros.empleo.gob.es/es/Observatorio-PermanenteInmigracion/Publicaciones/fichas/archivos/OPI_28_Inmigracion_y_Mercado_de_trabajo-Informe2011.pdf
- CASTEL, R. *La inseguridad social. ¿Qué es estar protegido?* Buenos Aires: Manantial, 2004. ISBN 9875000787.
- CASTEL, R. *El ascenso de las incertidumbres. Trabajo, protecciones, estatuto del individuo*. Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica, 2010. ISBN 9789505578429.
- COLECTIVO IOE. *Impactos de la crisis sobre la población inmigrante*. Organización Internacional para las Migraciones. Colectivo IOE, 2012. [Consultat el 16 d'Agost de 2015]. Recuperat de: <http://www.colectivoioe.org/uploads/0bae582aa3b0842a9eaf50cde16f4f97d9527bcb.pdf>
- COLLAZOS, F.; QURESHI-BURCKART, A.; ANTONIN, M.; TOMAS-SABADO, J. *Estrés aculturativo y Salud Mental en la población inmigrante. Papeles del psicólogo*, 2008. Vol. 29, núm. 3, pàg. 307-315. ISSN 0214 – 7823.

Bibliografia

- COMIN, A. Como ser juez y parte y no morir en el intento. El paper del Tercer sector en les polítiques socials. *Revista de Treball Social (RTS)*. 2011, núm. 193, pàg. 9-21. ISSN 02127210.
- CRESPO, T. El tercer sector social, un sector emergent. *Revista de Treball Social (RTS)*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya. 2011, núm. 193, pàg. 45-59. ISSN 02127210.
- DE LA RED, N. *Aproximaciones al Trabajo Social*. Madrid: Consejo General de Colegios de Diplomados en Trabajo Social y Asistentes Sociales / Siglo XXI, 1993. ISBN 8432308137.
- DELGADO, L. E. (2014). El derecho a la asistencia sanitaria de los inmigrantes irregulares: Reflexiones sobre la reforma introducida por el Real Decreto-Ley 16/2012, de 29 de Abril. *Revista de Estudios Políticos*. Núm. 163, pàg. 189-231. [Consultat el 21 d'agost de 2015.] Recuperat de: <http://www.cepc.gob.es/publicaciones/revistas/revistaselectronicas?IDR=3&IDN=1317&IDA=36888>
- EAGLEMAN, D. *Incógnito. Las vidas secretas del cerebro*. Barcelona: Anagrama, 2013. ISBN 978-84-339-6351-2.
- FEU, M. Interculturalitat i Treball Social: noves realitats, nous reptes. *Revista de Treball Social (RTS)* Col·legi Oficial de Diplomats en Treball social i Assistents Socials de Catalunya. 2009, Núm. 187, pàg. 59-67. ISSN 02127210.
- FLICK, U. *Introducción a la investigación cualitativa*. Madrid: Ediciones Morata, S.L. 2004. ISBN 8471124807.
- Freud, S. *Inhibición, síntoma y angustia. A El yo y el ello*. Madrid: Alianza Editorial, 1973. ISBN 8420614750.
- FREUD, S. *Dol i Malenconia. Escritos Metapsicològics*. Barcelona: Edicions 62, 2005. ISBN 8429757554.
- GOMEZ, E. J. Inmigración, integración y tercer sector. A IZQUIERDO, A. *El modelo de inmigración y los riesgos de exclusión*. Madrid: Fundación Foessa, 2008, (pàg. 325-357). ISBN 9788484404880.
- GRINBERG, L.; GRINBERG, R. *Migración y Exilio. Estudio psicoanalítico*. Madrid: Biblioteca Nueva, 1996. ISBN 8470304224.
- HAMILTON, G. *Teoría y práctica del trabajo social de casos*. 2a edició revisada. Mèxic: La Prensa Médica Mexicana, S.A., 1960.
- HOWE, D. Attachment Theory. A DAVIES, M. (Ed.) *The Blackwell Companion to Social Work*. Malden i Oxford: John Wiley and Sons, Ltd, 2013, pàg. 417-419. ISBN 9781118451724.
- ITUARTE, A. *Procedimiento y proceso en el Trabajo Social Clínico*. Madrid: Siglo XXI, 1991. ISBN 8432307599.
- KONRAD, M.; SANTONJA, V. Sin fin aparente: psicología de las motivaciones y los proyectos migratorios. *Informació Psicològica. Col·legi Oficial de Psicòlegs de la Comunitat Valenciana*. 2003, núm. 82, pàg. 49-53. [Consultat el 20 de Juny de 2015]. Recuperat de: <http://www.informaciopsicologica.info/OJSmottif/index.php/leonardo/article/view/383/331>
- KORMAN, V. *Determinantes simbólicos e imaginarios de la identidad. Las Migraciones. Trencadís. Gaudianes psicoanalítica*. Barcelona: nc ediciones, 2010. ISBN 9788461434251.
- LACAN, J. *El estadio del espejo como formador de la función del yo (je) tal y como se nos revela en la experiencia psicoanalítica. Escritos 1*. 20a edició. Mèxic: Siglo XXI Editores, 1999. ISBN 9682312698.
- LACOMBA, J. Teorías y prácticas de la inmigración. De los modelos explicativos a los relatos y proyectos migratorios. *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*. 2001, núm. 94. [Consultat el 21 d'abril de 2016] Universitat de Barcelona. Recuperat de: <http://www.ub.edu/geocrit/sn-94-3.htm>
- LAZARUS, R. S.; FOLKMAN, S. *Estrés i processos cognitius*. Barcelona: Ediciones Martínez Roca, 1986. ISBN 8427010133.

Bibliografia

- Espanya. Ley Orgánica 7/1985, del 1 de julio, sobre derechos y libertades de los extranjeros en España. *BOE*, núm. 158, pág. 20824-20829.
- Espanya. Ley Orgánica 4/2000, del 11 de enero, sobre derechos y libertades de los extranjeros en España y su integración social. *BOE*, de 12 de enero de 2000, núm. 10, pág. 1139-1150.
- MATA, N. Criteris per una formació de base en treball social intercultural. *RTS. Revista de Treball Social*. 2009, vol. 2, núm. 187, pág. 49-58. ISSN 02127210.
- MORENO, F J.; BRUQUETAS, M. *Inmigración y Estado de bienestar en España*. Barcelona: Obra Social “La Caixa”, 2011. ISBN 9788499000473.
- PAJARES, M. (2010). Inmigración y mercado de trabajo. Informe 2010. *Documentos del Observatorio Permanente de la Inmigración*. Gobierno de España. Ministerio de Trabajo e Inmigración. [Consultat el 10 d’abril de 2016. Consultat el 21 d’Abril de 2016]. Recuperat de: http://extranjeros.empleo.gob.es/es/ObservatorioPermanenteInmigracion/Publicaciones/fichas/archivos/Inmigracion__Mercado_de_Trabajo_OPI25.pdf
- PARELLA, S. (2012). Familia transnacional y redefinición de los roles de género. El caso de la migración boliviana en España. *Papers. Revista de Sociología*. Vol. 97, núm. 3, pág. 661-684. [Consultat el 25 de juliol de 2015]. Recuperat de: <http://papers.uab.cat/article/view/v97-n3-parella>
- PEDONE, C.; AGRELA, B.; GIL, S. (2012). Políticas públicas, migración y familia. Una mirada desde el género. *Papers. Revista de Sociología*. Vol. 97, Núm. 3, pág. 541-568. [Consultat el 10 de març de 2016]. Recuperat de: <http://papers.uab.cat/article/view/v97-n3-pedone-agrela-gil>
- PÉREZ, V.; ÁLVAREZ, B.; GONZÁLEZ, C. *Espanya davant la Immigració*. Barcelona: Fundació “La Caixa”, 2001. ISBN 8488099797.
- PERLMAN, H. H. *El Trabajo social individualizado*. Segunda edición. Madrid: Ediciones Rialp, S.A., 1965.
- Espanya. Real Decreto 1/1994, del 20 de junio, por el que se aprueba el texto refundido de la Ley General de la Seguridad Social. *BOE*, del 29 de junio de 1994 Núm. 154, pág. 20658-20708.
- Espanya. Real Decreto-ley 16/2012, del 20 de abril, de medidas urgentes para garantizar la sostenibilidad del Sistema Nacional de Salud y mejorar la calidad y seguridad de sus prestaciones. *BOE*, del 24 de abril de 2012, núm. 98, pág. 31278-31312.
- Espanya. Real Decreto 155/1996, del 2 de febrero, por el que se aprueba el Reglamento de Ejecución de la Ley Orgánica 7/1985. (Vigent fins l’1 d’agost de 2001). *BOE*, del 23 de febrer de 1996, núm. 47, pág. 6949-6977.
- Real Decreto 2393/2004, del 30 de diciembre, por el que se aprueba el Reglamento de la Ley Orgánica 4/2000, de 11 de enero, sobre derechos y libertades de los extranjeros en España y su integración social. *BOE*, del 7 de gener de 2005, núm. 6, pág. 485-539.
- REAMER, F. G. *Aids & ethics*. Nova York: Columbia University Press, 1991. 0231073585.
- RECOLONS, Lluís. *Migraciones i Contexto Socio-Demográfico. A Inmigración y Crisis en España*. Barcelona: Fundació Migra Studium, 2015, pág. 5-31. [Consultat el 20 d’agost de 2015]. Recuperat de: http://www.migrastudium.org/doc/LR_MP_XA_CAST%2007042015-1429539344.pdf
- Espanya. Resolución de 15 de febrero de 1994, conjunta de las Subsecretarías de los Ministerios del Interior, de Trabajo y Seguridad Social y de Asuntos Sociales, por la que se dictan instrucciones generales y de procedimiento sobre la tramitación de visados para la reagrupación de familiares de extranjeros no nacionales de Estados miembros de la Unión Europea. *BOE*, de 24 de febrero de 1994, núm. 47, pág. 6076-6077.
- RIBA, C. *La metodología cualitativa en l’estudi del comportament*. Barcelona: Editorial UOC, 2007. ISBN 9788497886710.

Bibliografia

- Espanya. Ley Orgánica 4/2000, del 11 de enero, sobre derechos y libertades de los extranjeros en España y su integración social. *BOE*, de 12 de enero de 2000, núm. 10, pàg. 1139-1150.
- MATA, N. Criteris per una formació de base en treball social intercultural. *RTS. Revista de Treball Social*. 2009, vol. 2, núm. 187, pàg. 49-58. ISSN 02127210.
- MORENO, F. J.; BRUQUETAS, M. *Inmigración y Estado de bienestar en España*. Barcelona: Obra Social “La Caixa”, 2011. ISBN 9788499000473.
- PAJARES, M. (2010). Inmigración y mercado de trabajo. Informe 2010. *Documentos del Observatorio Permanente de la Inmigración*. Gobierno de España. Ministerio de Trabajo e Inmigración. [Consultat el 10 d'abril de 2016. Consultat el 21 d'Abril de 2016]. Recuperat de: http://extranjeros.empleo.gob.es/es/ObservatorioPermanenteInmigracion/Publicaciones/fichas/archivos/Inmigracion___Mercado_de_Trabajo_OPI25.pdf
- PARELLA, S. (2012). Familia transnacional y redefinición de los roles de género. El caso de la migración boliviana en España. *Papers. Revista de Sociología*. Vol. 97, núm. 3, pàg. 661-684. [Consultat el 25 de juliol de 2015]. Recuperat de: <http://papers.uab.cat/article/view/v97-n3-parella>
- PEDONE, C.; AGRELA, B.; GIL, S. (2012). Políticas públicas, migración y familia. Una mirada desde el género. *Papers. Revista de Sociología*. Vol. 97, Núm. 3, pàg. 541-568. [Consultat el 10 de març de 2016]. Recuperat de: <http://papers.uab.cat/article/view/v97-n3-pedone-agrela-gil>
- PÉREZ, V.; ÁLVAREZ, B.; GONZÁLEZ, C. *Espanya davant la Inmigració*. Barcelona: Fundació “La Caixa”, 2001. ISBN 8488099797.
- PERLMAN, H. H. *El Trabajo social individualizado*. Segona edició. Madrid: Ediciones Rialp, S.A., 1965.
- Espanya. Real Decreto 1/1994, del 20 de junio, por el que se aprueba el texto refundido de la Ley General de la Seguridad Social. *BOE*, del 29 de junio de 1994 Núm. 154, pàg. 20658-20708.
- Espanya. Real Decreto-ley 16/2012, del 20 de abril, de medidas urgentes para garantizar la sostenibilidad del Sistema Nacional de Salud y mejorar la calidad y seguridad de sus prestaciones. *BOE*, del 24 de abril de 2012, núm. 98, pàg. 31278-31312.
- Espanya. Real Decreto 155/1996, del 2 de febrero, por el que se aprueba el Reglamento de Ejecución de la Ley Orgánica 7/1985. (Vigent fins l'1 d'agost de 2001). *BOE*, del 23 de febrer de 1996, núm. 47, pàg. 6949-6977.
- Real Decreto 2393/2004, del 30 de diciembre, por el que se aprueba el Reglamento de la Ley Orgánica 4/2000, de 11 de enero, sobre derechos y libertades de los extranjeros en España y su integración social. *BOE*, del 7 de gener de 2005, núm. 6, pàg. 485-539.
- REAMER, F. G. *Aids & ethics*. Nova York: Columbia University Press, 1991. 0231073585.
- RECOLONS, Lluís. *Migraciones i Contexto Socio-Demográfico. A Inmigración y Crisis en España*. Barcelona: Fundació Migra Studium, 2015, pàg. 5-31. [Consultat el 20 d'agost de 2015]. Recuperat de: http://www.migrastudium.org/doc/LR_MP_XA_CAST%2007042015-1429539344.pdf
- Espanya. Resolución de 15 de febrero de 1994, conjunta de las Subsecretarías de los Ministerios del Interior, de Trabajo y Seguridad Social y de Asuntos Sociales, por la que se dictan instrucciones generales y de procedimiento sobre la tramitación de visados para la reagrupación de familiares de extranjeros no nacionales de Estados miembros de la Unión Europea. *BOE*, de 24 de febrero de 1994, núm. 47, pàg. 6076-6077.
- RIBA, C. *La metodología cualitativa en l'estudi del comportament*. Barcelona: Editorial UOC, 2007. ISBN 9788497886710.
- RICHMOND, M. E. *El caso social individual*. El diagnóstico social: textos seleccionados. Madrid: Talasa, 1995. ISBN 8488119364.

Bibliografia

- ROSSELL, T. *L'entrevista en Treball Social*. Barcelona: Escola Universitària de Treball Social: Llar del llibre, S.A, 1987. ISBN 8472793052.
- SAMI-ALI. *Pensar lo somàtic. El imaginari i la Patologia*. Buenos Aires: Paidós, 1991, ISBN 9501241432.
- SELTEN, J. P., CANTOR GRAAE, E., y KAHN, R. S. *Migration and schizophrenia. Current Opinion in Psychiatry*. 2007, pàg 111-115. ISSN 0951-7367.
- SELYE, H. *The stress of life*. Nova York: Mcgraw-Hill, 1956. ISBN 0070562121.
- SMADJA, C. *Los modelos psicoanalíticos de la psicosomática*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2009. ISBN 9788497429863.
- SUÁREZ, M. *El grupo de discusión. Una herramienta para la investigación cualitativa*. Barcelona: Laertes, 2005. ISBN 8475845541.
- SUÁREZ-OROZCO, C; SUÁREZ-OROZCO, M. M. *La Infancia de la inmigración*. Madrid: Ediciones Morata, 2003. ISBN 8471124718.
- TIZON, J. L. *Psicoanálisis, procesos de duelo y psicosis*. Barcelona: Herder, 2007. ISBN 9788425425356.
- VÁZQUEZ, O. Inmigració, treball social i política social. *Revista de Treball Social (RTS)*. 2004, núm. 163, pàg. 6-16. ISSN 02127210.
- VERNIS, A. *La colaboración entre administraciones públicas y organizaciones no lucrativas: hacia la sociedad relacional*. A IX Congreso Internacional del CLAD sobre la Reforma del Estado y de la Administración Pública. 2004. [Consulta 28 de juliol de 2015]. Recuperat de: http://itemsweb.esade.edu/biblioteca/archivo/Colaboracion_admin_publicas_ONGs.pdf

Drets socials en l'àmbit de la discapacitat

Social rights in the disability field

Isabel Macarulla Mercadé¹

Resum

L'article pretén recollir l'evolució del concepte de discapacitat, destacar les principals lleis i normatives referents a les persones amb discapacitat, sintetitzar les principals retallades que ha patit el col·lectiu en salut, benestar social, educació i finalment compartir algunes idees i reflexions a tall de conclusió.

Paraules clau: Drets humans, crisi, model d'estat del benestar, atenció centrada en la persona (ACP), apoderament.

Abstract

The article aims to do a compilation on the evolution of the concept of disability, pointing out the main legislation referring to people with disability. It summarizes the main cut backs that the collective has suffered on health, social welfare and education. As a conclusion, some ideas and reflections are being shared.

Key words: Human rights, crisis, Welfare State model, person-centered care, empowerment.

Per citar l'article: MACARULLA MERCADÉ, Isabel. Drets socials en l'àmbit de la discapacitat. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, abril 2016, n. 207, pàgines 112-118. ISSN 0212-7210.

¹ Responsable d'Acció Social. Federació ECOM.

1. Introducció

Podem classificar els drets en grups, els que habitualment denominem les tres generacions dels drets humans.

La primera generació inclou els drets civils i polítics. La segona generació recull els drets econòmics, socials i culturals. La tercera generació de drets pretén fomentar la solidaritat entre els pobles i les persones de tot el món.

El concepte de drets humans es concentra al voltant de la idea de la dignitat de la persona com a ésser humà.

És imprescindible assegurar i promoure el ple exercici de tots els drets humans i les llibertats fonamentals de les persones amb discapacitat sense cap discriminació, reconeixent la importància que per a les persones amb discapacitat revesteix la seva autonomia i independència individual, inclosa la llibertat de prendre les seves pròpies decisions.

2. Evolució del concepte de disCapacitat

Antecedents

Al llarg de la història s'ha donat una evolució en la conceptualització, identificació i intervenció de la discapacitat. Els contextos social, cultural i ideològic són els que estableixen les diferències amb què la societat ha visualitzat la discapacitat al llarg dels anys. La discapacitat és un element social i en funció de quina sigui la societat en què viu i es relaciona la persona el concepte de discapacitat canvia. Per poder entendre aquesta evolució és necessari veure els diferents paradigmes que han definit la discapacitat.

És molt important observar com aquest concepte s'ha vist determinat pel progrés en diferents camps com han estat la medicina i la sociologia, entre d'altres, en interrelació amb l'evolució de les classificacions de l'Organització Mundial de la Salut (OMS) i dels diferents organismes internacionals.

El model negativista (o prescindència) conceptualitzava les persones amb discapacitat com a éssers no desitjats i que s'havien d'exterminar, ja que no aportaven res a la societat. De fet, va ser la teoria per portar a terme l'extermini de persones amb discapacitat durant el Tercer Reich, al segle XX.

El model mèdic-rehabilitador sorgeix a principis del segle XX, amb el desenvolupament de les ciències mèdiques. El problema bàsic és la persona, amb les seves deficiències i dificultats.

La persona té un problema que cal solucionar i/o rehabilitar a l'efecte de recuperar la seva dignitat. És un problema individual que la persona ha de ser capaç de resoldre. Els diagnòstics i la decisió sobre el tractament són mèdics. Si no es pot arribar a aquesta "reparació", la persona queda exclosa de la societat. Aquest model té conseqüències negatives en la constitució de la subjectivitat i afavoreix dinàmiques d'autoexclusió.

Durant les darreres dècades del segle XX (1960/1970), neix als EUA i posteriorment a Anglaterra, el Moviment de la vida independent, amb l'objectiu de reivindicar i dignificar els drets de les persones amb discapacitat, posant les primeres llavors del que posteriorment serà denominat **model social** de la discapacitat.

Nou concepte de dis-CAPACITAT

Aquest paradigma no considera que s'hagi de "reparar" individus sinó una societat que no dona cabuda a tots els seus ciutadans i ciutadanes. **El que incapacita a les persones no és la discapacitat, sinó la societat**, amb les seves diferents barreres físiques, comunicatives i socials.

El model social percep la discapacitat més com la restricció social que aïlla i deixa fora la persona de la plena participació en la vida comunitària, que com una conseqüència de les condicions individuals de la persona.

El paradigma social de la discapacitat es troba íntimament lligat a l'assumpció de certs valors intrínsecs als drets humans i obliga la societat a reconèixer que totes les persones han de ser valorades pel seu valor inherent com a ésser humà. Aquest model també aspira a potenciar el respecte per la dignitat humana, la igualtat i la llibertat personal, tot propiciant la inclusió social basant-se en determinats principis: vida independent, no discriminació, accessibilitat universal, normalització de l'entorn i diàleg civil, entre d'altres.

Conceptualitzar que les persones **tenen** discapacitat i no són i ni, molt menys, estan discapacitades, és un altre repte que hem d'assolir tots plegats, començant pels mateixos mitjans de comunicació.

Reconèixer i acceptar que **les persones amb discapacitat** són, en primer terme, "**persones**" és l'objectiu més immediat per a la societat. Reivindicar que no són "discapacitats", "minusvàlids" o simplement "deficients" comporta assentar les bases d'una **nova cultura de les capacitats**, que valora les persones **pel seu valor inherent com a ésser humà, on es valora les capacitats de qualsevol persona per sobre de les seves discapacitats.**

Des del moviment de vida independent reclamen i defensen el terme "diversitat funcional" per estar lliure de connotacions negatives. Cal reconèixer que en funció del públic al qual ens volem dirigir, aquest terme és encara del tot desconegut. I també cal dir que hi ha part del col·lectiu de persones amb discapacitat que no se sent suficientment identificat amb aquest terme i es troba més representat amb el de "persones amb discapacitat" o "persones amb capacitats diverses".

3. La importància de l'aprovació de determinades lleis i normatives pel col·lectiu

A continuació destaquem les més significatives:

- **Constitució Espanyola**
- **LISMI (derogada)**
- **LIONDAU (derogada)**
- **Llei 39/2006, de promoció de l'autonomia personal i atenció a les persones en situació de dependència.**
- **Real Decret 1/2013, Llei General dels drets de les persones amb discapacitat i la seva inclusió social.**
- **Estatut de Catalunya 2006.**
- **Llei 12/2007, de Serveis Socials de Catalunya. Carteres de Serveis Socials.**
- **Llei 26/2011, Convenció dels drets de les persones amb discapacitat de l'ONU.**

En el decurs del temps, hem pogut constatar que tenir una bona legislació i normativa és positiu i necessari; però no suficient. Malauradament, tenim molts exemples de normatives que no s'apliquen i, en aquest sentit, nosaltres defensem que es posin tots els esforços en tenir realment les eines per tal que es puguin acomplir i que quan això no succeeixi, tinguem mesures sancionadores i/o veritablement correctores que ho promoguin. La bona voluntat no és suficient, calen accions de sensibilització; però especialment també calen mesures sancionadores.

4. La crisi i les retallades

A continuació fem un repàs de les principals retallades que s'han succeït i que afecten el col·lectiu de persones amb discapacitat:

SALUT:

- Des del juliol de 2012, s'estableix un nou model de copagament farmacèutic. Això suposa que en funció del nivell de renda de la persona, s'estableixen uns percentatges sobre el preu de recepta. Això implica que les persones han d'abonar uns imports superiors als que s'aplicaven anteriorment.
- A partir de setembre de 2012, més de 400 medicaments deixen de ser finançats per l'estat. Això suposa que aquests medicaments que abans estaven coberts i pels quals no s'havia de pagar res, actualment se n'ha d'assumir un cost.

Aquests dos temes són especialment importants i han suposat un greu perjudici pel col·lectiu de persones amb discapacitat i un tema que afecta directament a la qualitat de vida de les persones.

BENESTAR SOCIAL:

- No reflectirem les retallades produïdes en el desplegament de la Llei d'autonomia personal i dependència perquè s'hi referiran en l'article que parla específicament d'aquesta llei.
- Reducció de la quantitat disponible de les ajudes Programa d'Ajudes d'Atenció Social per a persones amb discapacitat (PUA), reducció del termini per poder sol·licitar-les i supressió d'alguns conceptes (per exemple, per adquisició de vehicles).
- Fa anys (des del 2011) que no es publica la convocatòria per supressió de barreres arquitectòniques del Departament de Benestar Social i Família.
- En la convocatòria del 2014, apareix una reducció de l'import dels ajuts del Programa de Suport a l'autonomia a la pròpia Llar.
- Dificultats per obtenir vistiplaus a l'hora d'accedir a un centre de dia.
- Dificultats que suposen per a les entitats les retallades i endarreriments en pagar les subvencions.
- Publicació de l'Ordre BSF 130/2014, de 22 d'abril, per la qual s'estableixen els criteris per determinar la capacitat econòmica de les persones beneficiàries de les prestacions de serveis no gratuïts i de les prestacions destinades a l'atenció de dependència que estableix la Cartera de Serveis Socials, i la participació en el finançament de les prestacions de servei no gratuïtes, que és realment preocupant. Fins aleshores, pel copagament de serveis es tenien en compte els ingressos provinents de les prestacions econòmiques o de salari. A partir d'aquesta nova ordre també es té en compte el patrimoni. Les diferències respecte al copagament i als diners de butxaca disponibles són molt importants i preocupants i suposa que les persones no poden tenir un projecte de vida independent.

EDUCACIÓ:

- No es cobreixen les baixes de menys de 15 dies dels docents.
- Ha augmentat el nombre d'alumnes adscrits a les Unitats de Suport a l'Educació Especial (USEE).
- S'han reduït suports per a l'alumnat amb dificultats.
- S'han reduït el nombre d'hores de vetlladors d'empresa i els auxiliars d'educació especial del Departament han d'atendre a més alumnes.

Volem mostrar el nostre malestar i preocupació per la crisi econòmica i de valors que estem vivint i per les retallades en l'estat del benestar que s'estan produint. Fent una anàlisi de les diferents retallades, tenim la sospita que hi ha una intenció de l'Estat de cobrir només les persones amb un major grau de dependència i aquelles que es troben en una situació de necessitat social important i urgent.

Durant molts anys s'ha anat construint el model de l'estat del benestar: basat en els pilars de salut, educació i prestacions econòmiques.

Aquest país s'ha caracteritzat sempre per ser innovador i pioner pel que fa als serveis d'atenció a les persones amb discapacitat. Estem segurs que les diferents retallades que s'estan succeint tenen greus afectacions en les persones, moltes de les quals es veuen exposades a situacions d'empobriment i exclusió social i privades de gaudir de qualsevol possibilitat d'autonomia personal i projecte de vida independent; suposa retrocedir 30 o 40 anys enrere. Entenem que la crisi econòmica que estem vivint suposa un replantejament de les prioritats i una racionalització dels recursos a gestionar, que pot suposar un alentiment del calendari, però mai pot qüestionar el model ni fer cap pas enrere.

5. Algunes idees i reflexions per concloure

Els recursos són necessaris; però tan important com això és com s'inverteixen i es gestionen aquests recursos.

A continuació especifiquem els aspectes en els quals creiem que cal posar més èmfasi i que s'han de fomentar:

- L'autonomia, accions d'acompanyament vers la vida independent i l'apoderament de les persones.
- Avançar en l'accessibilitat universal i el disseny per a tothom.
- Involucrar a les persones amb discapacitat en la gestió dels recursos i dels serveis d'atenció a les persones.
- Avançar en l'escola inclusiva i de qualitat, en l'escolaritat obligatòria i postobligatòria per la influència vers construir una societat inclusiva.
- Destacar la importància de l'atenció sociosanitària, a través d'un nou model d'atenció centrat en la persona.
- Establir mecanismes que permetin fer efectives les lleis i normatives.
- Simplificar els processos burocràtics i/o administratius i l'accés de les persones usuàries als serveis socials i a la cobertura de les seves necessitats.
- Revisar el sistema de copagament dels serveis socials que realment afavoreixi el projecte de vida independent de les persones.

Quan parlem del model de vida independent cal fer esment que no existeix un únic model i, en aquest sentit, cal destacar la importància dels professionals. Com a treballadors/es socials cal fer un canvi de rol: passar de "decidir per" a "estar al costat de", respectant el ritme, defensant que sigui la persona la que decideixi el seu projecte de vida. I això enllaça amb la manera com es conce-

ben els serveis d'atenció a les persones i com aquests realment es gestionen des d'un model d'Atenció Centrada en la Persona (ACP). També cal destacar la importància de garantir el tipus de suport que necessita en cada moment la persona per poder ser el més autònoma i independent possible. En aquest sentit hem d'evolucionar molt.

També considerem que és fonamental avançar en un treball transversal real i efectiu en el qual s'uneixin i treballin les diferents mirades; no és possible que, actualment, amb el nombre i tipologia d'entitats que existeixen i les diferents administracions, seguim sent incapaços de donar resposta adequada i amb una qualitat d'atenció apropiada a situacions determinades de persones que actualment estan patint.

Reclamem doncs un compromís clar de les administracions públiques, de tots els partits polítics i de tots els agents. Cal una actitud valenta i decidida al respecte i una aposta clara per mantenir i seguir avançant en els pilars de l'estat del benestar. Només així podrem sortir-nos-en de l'actual crisi. Sinó, només augmentarà la injustícia, l'exclusió social i la marginació i això és quelcom que no ens podem permetre.

Bibliografia

- AGUILAR CUEVAS, Magdalena. *Las tres generaciones de los derechos humanos*. Publicat a www.juridicas.unam.mx/publica/librev/rev/derhum/cont/30/.../pr20.pdf. [11 de desembre de 2011].
- ASÍS ROIG, Rafael. *Derechos humanos y discapacidad. Algunas reflexiones derivadas del análisis de la discapacidad desde la teoría de los derechos*. 2007. ISBN 978-84-9849-045-9.
- CAMPOY, I i PALACIOS, A (coord.) *Igualdad, No Discriminación y Discapacidad*. Dykinson, 2007. Pàg 17-50.
- BARIFFI, Francisco José. *El Régimen Jurídico Internacional de la capacidad Jurídica de las personas con discapacidad*. 1a Edició. Madrid: Ediciones Cinca, 2014. ISBN 978-84-15305-76-7.
- MUYOR RODRÍGUEZ, Jesús. La (con)ciencia del Trabajo Social en la discapacidad: Hacia un modelo de intervención social basado en derechos. *Revista de Trabajo Social y Acción Social DTS*, 2011, núm. 49, pàg. 9-13. ISSN 1133-6552.
- NÚÑEZ, Violeta. Drets individuals, drets socials i drets d'integració. *Temps d'Educació*. 1999, núm. 21. pàg. 233-238. ISSN 0214-7351.
- PALACIOS, Agustina. *La discapacidad como una cuestión de derechos humanos. Una aproximación a la Convención Internacional sobre los Derechos de las Personas con Discapacidad*. Madrid: Ediciones Cinca, 2007. ISBN 978-84-935104-5-9.
- SARABIA y EGEA. Visión y modelos conceptuales de la discapacidad. *DisWeb2000*. Artículo de portada del 31 de mayo de 2004.
- VERDUGO, Miguel Ángel i JORDAN DE URRÍES, F.B. *La concepción de discapacidad en los modelos sociales. Servicio de Información sobre Discapacidad SID*. Salamanca: Amarú, 2003. ISBN/ISSN 84-8196-190-6.

La promoció de l'autonomia personal i l'atenció a la dependència

De la creació d'un dret social al seu desmantellament

The promotion of personal autonomy and the attention to dependency

From the creation of a social right to its dismantlement

Montserrat Pérez Escobar¹, Encarna Torres Aguilera², Núria Barjola Tornos³, Lidia Obama López⁴, Maria Gonzalez Capilla⁵ i Vanessa Gonzalez Gonzalez⁶

Resum

Amb aquest article es vol fer visible l'evolució de la Llei de Dependència, des del seu ideari com a tercer pilar de l'estat del benestar fins a l'actualitat, passant per tot el seu desplegament amb una pèrdua progressiva dels drets socials de tots els ciutadans. En el primer apartat es pot trobar l'inici de la llei amb els seus objectius i expectatives, després es fa una anàlisi de com ha sigut la seva evolució al llarg dels anys, i com s'ha anat publicant decret rere decret per garantir la sostenibilitat econòmica tot afectant, però, els drets de les persones en situació de dependència. Per finalitzar, volem oferir unes conclusions per tal de garantir el manteniment de la llei, prendre accions de millora i conscienciar de la importància del dret subjectiu i universal, el "leitmotiv" del naixement de la llei.

Paraules clau: Dependència, autonomia, dret subjectiu, universalitat, Sistema Català d'Autonomia i Atenció a la Dependència (SCAAD).

Per citar l'article: PÉREZ ESCOBAR, Montserrat; TORRES AGUILERA, Encarna; BARJOLA TORNOS, Núria; OBAMA LÓPEZ, Lidia; GONZALEZ CAPILLA, Maria i GONZALEZ GONZALEZ, Vanessa. La promoció de l'autonomia personal i l'atenció a la dependència. De la creació d'un dret social al seu desmantellament. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, abril 2016, n. 207, pàgines 119-128. ISSN 0212-7210.

¹ Diplomada en treball social. Residència La Mallola (Fundació Privada Casal dels Avis d'Esplugues). Treballadora social. montse.montseperez@gmail.com

² Diplomada en treball social. Consorci Sociosanitari Ricard Fortuny de Vilafranca del Penedès. Directora Àrea Social/Qualitat. encarnacomisiondp6@gmail.com

³ Diplomada en treball social. Equip d'Atenció a la Dependència. Serveis Socials Bàsics de l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. n_barjola@hotmail.com

⁴ Diplomada en treball social. Àrea Bàsica de Salut Morera Pomar. Badalona Serveis Assistencials. lobama@bsa.cat

⁵ Graduada en treball social. Treballadora social àmbit dependència. Ajuntament de Badalona. mgonzalezc@badalona.cat

⁶ Diplomada en treball social. Ajuntament de Vilafranca del Penedès. vgonzalez@vilafranca.org

Abstract

This article aims to make visible the evolution of the Dependency Act, from its inception as the third pillar of the welfare state to the present day, looking at its implementation and the progressive loss of social rights for all citizens.

The first section explains the origin of the policy with its objectives and expectations. This is followed by an analysis of its evolution over the time, and how the consecutive decrees have been passed in order to guarantee economic sustainability although they have negatively affected the rights of people in a situation of dependency. Finally, we want to offer some conclusions in order to ensure the maintenance of the policy and its improvement, and to raise awareness of the importance of universal and subjective rights, as it was the “leit motif” of this policy when it was born.

Key words: Dependency, autonomy, subjective rights, universality, Catalan System for the autonomy and the attention to dependency.

La defensa dels drets i els serveis socials era, és i serà, la millor manera per potenciar i mantenir l'autonomia i l'autodeterminació de les persones.

La Llei de Promoció de l'Autonomia i Atenció a les Persones amb Dependència va ser aprovada el 30 de novembre del 2006 al Congrés dels Diputats, amb un gran consens de les diferents forces polítiques. S'iniciava aquí un camí ple de llums i ombres d'una de les lleis més importants en matèria social del país.

La llei de dependència va generar grans expectatives, ja que, amb la dotació de més serveis formals, es preveia un major suport a les famílies, i sobretot a les dones, les quals assumien quasi de manera exclusiva l'atenció dels seus familiars.

La defensa dels drets i els serveis socials era, és i serà, la millor manera per potenciar i mantenir l'autonomia i l'autodeterminació de les persones. Amb el reconeixement del dret subjectiu d'accés de les persones amb dependència es propiciava l'obertura dels serveis socials a una major part de la ciutadania i es donava suport de manera indirecta a les famílies cuidadores.

La llei reconeix el dret universal a l'atenció a les persones amb resolució de grau i nivell de dependència. Anteriorment a la seva entrada en vigor, les persones amb dependència tenien el dret no garantit o de concurrència a l'atenció, significava que el dret estava condicionat a la disponibilitat pressupostària i tenia prioritat d'accés qui disposava de rendes baixes.

Aquesta situació afectava i deixava fora de cobertura persones que disposaven d'una capacitat econòmica insuficient per a poder fer front a la despesa econòmica que representava pagar en la seva totalitat una plaça residencial d'àmbit privat.

Tal com recull l'exposició de motius de la llei, l'any 2002 durant la presidència d'Espanya a la Unió Europea, es van establir els tres criteris pels quals s'havien de regir les polítiques de depen-

dència dels estats membres: “universalitat, alta qualitat i sostenibilitat en el temps dels sistemes que s’implantessin”.

L’objecte de la llei preveia “regular les condicions bàsiques que havien de garantir la igualtat en l’exercici del dret subjectiu de ciutadania a la promoció de l’autonomia personal i l’atenció a les persones en situació de dependència, en els termes establerts per les lleis (...)” basant els seus principis en el caràcter universal i públic de les prestacions, l’accés igualitari i la participació de les administracions públiques, així com la implantació d’un model d’atenció integral al ciutadà a qui es reconeix com a beneficiari i el qual participa en el sistema.

La gran novetat d’aquesta llei era el dret subjectiu d’accés al Sistema d’Atenció de la Dependència.

L’antiga visió dels serveis socials, com a serveis dirigits únicament a col·lectius vulnerables, quedava així caduca i els obria a totes aquelles persones que reunissin el requisit d’estar en situació de dependència. La realitat, amb el temps, ha estat que en moltes comunitats, davant l’escassetat de recursos i el poc finançament, aquest dret ha desembocat en un major nombre de prestacions econòmiques quan aquest tipus de prestació havia de ser una excepció, ja que es pretenia prioritzar les prestacions de servei.

El capítol V de la llei, el qual fa referència al finançament, estipula que havien de garantir-se els tres nivells de protecció que oferia el Sistema: el garantit per l’Estat, el que es pactés entre l’Estat i les comunitats autònomes i el propi de la comunitat. A aquest finançament per part de les administracions públiques s’havia d’afegir el copagament per part de l’usuari, el qual contribuiria en funció de la seva capacitat econòmica i la tipologia del servei. En l’actualitat, la participació en el finançament dista molt d’allò que es preveia. Segons dades publicades al XVI Dictamen de l’Observatori Estatal de la Dependència, l’Administració General de l’Estat aporta el 22,6% i les comunitats autònomes, el 77,4%. A més, a aquestes dades s’ha de sumar una estimació del 20% sobre el total de la despesa directa del Sistema per part dels usuaris mitjançant el copagament.

Normativa

Com a exemple de les modificacions constants que ha anat patint la llei de la Dependència, es detallen a continuació alguns dels decrets i ordres que han suposat una pèrdua de drets que s’havien consolidat amb l’inici de la llei:

1. Àmbit Estatal:

Reial Decret Llei 08/2010, de 20 de maig de mesures extraordinàries per a la reducció del dèficit.

Aquest Reial-Decret (reglament extraordinari i urgent) afecta entre altres, la Llei 39/2006 i disposa que a partir de l’1 de juny de 2010, el termini per a la resolució de les sol·licituds de reconeixement

ment de la situació de dependència, així com la prestació a percebre, serà de 6 mesos des de la data de la sol·licitud.

Com a conseqüència, el dret al qual s'accedeix es genera l'endemà de l'acompliment del termini màxim de 6 mesos i no en la data de registre de la sol·licitud. Pel que fa al deute generat en concepte de retroactivitat derivat de les prestacions econòmiques, es veurà afectat per un ajornament i pagament periòdic d'igual quantia anual en un termini màxim de 5 anys. Posteriorment, aquest ajornament va ser modificat novament en la disposició addicional al Reial Decret-Llei 20/2012 amb un termini màxim de 8 anys.

Reial Decret 174/2011, d'11 de febrer, pel qual s'aprova el barem de valoració de la situació de dependència.

Inicialment i derivat d'una anàlisi de les dades recollides el primer any d'avaluació d'aplicació del barem de valoració de la situació de dependència, l'Estat va creure necessari millorar l'objectivació de la situació de dependència i la classificació dels graus i nivells establerts.

Aquest nou barem va suposar un increment de persones amb un grau II reconegut (dependència severa) les quals mitjançant el barem antic podrien haver tingut un grau III (gran dependència).

De la mateixa manera ha passat amb el grau I, persones que amb l'antic barem els hi podria haver estat atorgat un grau II ara són dependents moderades.

Aquest fet comporta un decalatge en l'assignació de recursos adients a la necessitat actual de la persona, ja que estem parlant de persones que malgrat que no necessiten ajuda per algunes activitats de la vida diària durant el dia, sí que necessiten supervisió constant (aquí es contemplarien persones amb patologies *limitants* d'origen respiratori, circulatori, osteoarticular i altres de caràcter psiquiàtric que pateixen trastorns de la conducta, malalts mentals, etc. que els impedeix en molts casos poder viure sols) i, per tant, necessitarien un ingrés institucional que en la cartera de serveis del grau I no es contempla.

Reial Decret Llei 20/2011, de 30 de desembre, de mesures urgents en matèria pressupostària, tributària i financera per a la correcció del dèficit públic.

Ens tornem a trobar amb un altre dictamen extraordinari i urgent que, pel que fa a la llei 39/2006, suposa la congelació del dret a l'accés als serveis i prestacions i un bloqueig per a les persones valorades amb grau II (dependència severa) i nivell II. Aquesta serà la primera vegada, i no la darrera, en què es determina un nou calendari per endarrerir l'efectivitat del dret a les prestacions, i que afecta les persones amb la valoració abans esmentada. Així doncs, de cara al cinquè any, el 2011, es va contemplar l'accés de les persones valorades amb grau II (dependència severa) i nivell II, i la resta de persones valorades amb grau I i nivell II, a partir de l'1 de gener de 2012, van haver d'esperar un any, fins al gener de l'any 2013, per accedir a la cartera de serveis. De la mateixa manera, els

valorats amb grau II (dependència severa) i nivell I, que amb l'anterior calendari haurien accedit el 2013, no ho van poder fer fins a l'any 2014. Aquest calendari va tornar a ser reajustat, així com les mesures per a l'accés de les persones valorades amb grau I i nivell I al Reial Decret Llei 20/2012.

Reial Decret Llei 20/2012, de 13 de juliol, de mesures per garantir l'estabilitat pressupostària i de foment de la competitivitat.

Dins d'un marc i justificació de crisi socioeconòmica, l'Estat va aprovar una sèrie de "mesures correctores" de la llei de la dependència per garantir la seva sostenibilitat.

Després d'avaluar el desplegament de la llei durant els primers 5 anys, les dades i xifres més significatives parlaven d'una elevada despesa per a la seva implantació i continuïtat. Entenem que, des de la perspectiva de la política social imperant, no es considerava una inversió en dependència i promoció de l'autonomia, sinó quelcom negatiu només valorat en termes econòmics i, per tant, sobre la qual es van aplicar les següents mesures:

1. Nou tractament al sistema de la Seguretat Social dels cuidadors no-professionals de les persones en situació de dependència: se suspèn el règim o conveni especial per a cuidadors no-professionals. Ja no serà l'Estat qui financi les cotitzacions a la Seguretat Social, sinó que es transforma en un acte voluntari i responsabilitat de cada cuidador/a. Aquesta mesura s'entén, novament, des de la consideració d'estalvi i reducció de la *despesa* en política social. No es contempla, en cap cas, com a mesura de protecció social per als cuidadors, que regularitzaven els actes semiprofessionals en l'exercici de la seva intervenció, ni es valora el reconeixement social i la visibilitat que va suposar, en la realització d'una tasca tan necessària i imprescindible.
2. Modificació del sistema de classificació. L'anterior sistema de classificació per graus i nivells de dependència es modifica perquè es valora que no ha significat una diferenciació entre les prestacions i serveis de les persones beneficiàries dins del mateix grau i, fins i tot, entre persones de nivells propers però diferents graus. Així doncs, per tal de facilitar la gestió i evitar incrementar la *despesa* de recursos i temps destinats a revisar les valoracions, s'eliminen els nivells I i II de tots els graus de dependència. Tanmateix, es modifiquen les quanties econòmiques a percebre i la intensitat dels serveis (hores/tram). Estadísticament, les dades aportades en el seguiment del desplegament de la llei a Catalunya determinen un augment de les revisions en detriment de les valoracions inicials a partir de l'any 2013. Segons dades del Departament⁷ de Treball, Afers Socials i Famílies, l'any 2013 es van rebre 33.505 sol·licituds inicials de valoració, l'any

Des de la perspectiva de la política social imperant, no es considerava una inversió en dependència i promoció de l'autonomia, sinó quelcom negatiu només valorat en termes econòmics

⁷ http://benestar.gencat.cat/ca/ambits_tematicos/persones_amb_dependencia/dades_dependencia

2014, 29.473 i el 2015, 37.845. Pel que fa a les sol·licituds de revisió, l'any 2013 se'n van rebre 33.824, el 2014, 32.417 i el 2015, 38.824 sol·licituds.

3. Nova modificació del calendari d'efectivitat del dret a les prestacions de dependència. Aquesta modificació torna a repercutir en les persones valorades amb grau I, nivells I i II. L'accés al dret ja no es farà efectiu el 2013 i 2014, com s'havia previst feia 6 mesos (al Reial Decret 30/2011 de 31 de desembre), sinó que es posposa tres anys, és a dir, fins al darrer any de desplegament de la llei, en concret al juliol de 2015. Aquesta mesura, a més, va afectar les sol·licituds presentades amb data igual o posterior a 01/07/2011, valorades amb grau I i II, ja que va deixar en suspens la realització dels Plans Individuals d'Atenció (PIA), a excepció dels casos que tenien realitzat l'acord i registre d'entrada al departament corresponent, amb data anterior o igual al 30/04/2012.
4. Incompatibilitat de les prestacions. S'introdueix l'article 25 bis, que descriu que les prestacions econòmiques seran incompatibles entre si i amb els serveis del catàleg, excepte amb aquells serveis de prevenció i de promoció i amb els de teleassistència, que seran compatibles amb els de prevenció i promoció, ajuda a domicili i centre de dia i de nit. Prèviament a aquest article, era possible sol·licitar Servei de Centre de Dia i mantenir la meitat de la prestació del cuidador no professional, per exemple, o sol·licitar el Servei d'Ajuda a Domicili i de Centre de Dia.
D'altra banda, el mateix article determina que les administracions públiques competents podran establir compatibilitats en aquelles prestacions i serveis que facilitin la permanència a l'entorn domiciliari de les persones i que, en el seu conjunt, no superin les intensitats màximes reconegudes pel seu grau de dependència. A Catalunya però, les compatibilitats van ser respectades i no es va aplicar aquest article.
5. Ajornament del pagament retroactiu d'un màxim de 5 a 8 anys. Es realitza una modificació addicional del Reial Decret Llei 8/2010, per tornar a ajornar l'abonament de les prestacions econòmiques pendents.
6. Ajornament en la percepció de les prestacions econòmiques del cuidador no professional. En particular, la prestació del cuidador no professional és la més demandada en l'acord PIA, tenint en compte entre d'altres, la manca de desenvolupament de serveis socials d'atenció a domicili, així com el model de cura tradicional en l'entorn familiar. Des del Govern, es determina que, com a mesura de contenció de la despesa, el pagament d'aquesta prestació es pot ajornar fins a un termini suspensiu màxim de dos anys, a més dels sis mesos del termini de resolució de l'expedient. Amb tot plegat, no es generen efectes retroactius fins que hagi transcorregut el termini suspensiu màxim de dos anys. Si tot i així no

es resol en 24 mesos a partir d'aquesta data, es tornen a generar efectes retroactius.

Reial Decret 1050/2013, de 27 de desembre, pel qual es regulen el nivell mínim de protecció, que regula l'aportació de l'Administració General de l'Estat al finançament de la Llei de Dependència.

Aquesta norma, que incorpora un nou criteri de finançament en funció del tipus de prestació reconeguda, torna a prioritzar aquelles prestacions que atenen al beneficiari mitjançant els serveis i no les prestacions econòmiques del cuidador no-professional. En tot cas, si aquesta prestació econòmica resulta complementada amb un servei d'atenció a domicili en la seva intensitat mínima, la suma d'ambdós serà considerada com un servei. En cas de no assolir la intensitat mínima serà considerada com una prestació econòmica.

2. Àmbit Autonòmic:

A Catalunya, el Reial Decret 20/2012 va venir acompanyat de l'aturada "transitòria" de la Prestació Econòmica Vinculada a residència assistida. (PEV)

La Comissió de la Dependència va treballar conjuntament amb la Taula del Tercer Sector Social de Catalunya, el Consell dels Il·lustres Col·legis d'Advocats de Catalunya i la Intercol·legial per tal d'analitzar la il·legalitat d'aquesta mesura.

Fruit d'aquell treball i amb les pressions de les patronals cap al Departament, es publica l'Ordre BSF/339/2014 on s'activa la prestació, però amb caràcter restringit:

ORDRE BSF/339/2014, de 19 de novembre, de modificació de l'Ordre ASC/443/2007, de 23 de novembre per la qual s'estableixen els criteris per a determinar l'import de les prestacions econòmiques del Sistema per l'Autonomia i l'Atenció a la Dependència (SAAD) en l'àmbit territorial de Catalunya. CVE-DOGC-A-14323030-2014.

En aquesta ordre, l'antic Departament de Benestar Social i Família (ara Departament de Treball, Afers Socials i Famílies) va reactivar les Prestacions Econòmiques Vinculades a residència (PEV), però amb caràcter restringit: per a les persones dependents de grau III que poguessin assumir els 1.100 euros mensuals que els costaria cobrir el diferencial entre el que costa de mitjana una residència privada (1.800 euros) i la prestació màxima (715 euros) i en casos d'urgència social.

Actualment, la Prestació Econòmica Vinculada a servei està activa per a tots els graus de dependència.

SLT/338/2013, de 17 de desembre, per la qual es modifica l'Ordre SLT/235/2013, de 9 de setembre, per la qual s'estableixen per l'any 2013 els valors de les unitats de pagament per a la contraprestació dels serveis duts a terme pels centres sociosanitaris. CVE-DOGC-A-13361017-2013

Aquest decret va suposar la reducció del temps de carència en

les estades de llarga estada sociosanitària, passant de tres mesos a un mes (30 dies): es modifica el temps de carència de l'usuari i en comptes de gaudir de 90 dies sense realitzar aportació econòmica, es redueix a 30 (sempre i quan la persona no hagi realitzat un ingrés en l'any anterior en la tipologia d'ingrés de llarga estada. En aquests casos, es considera que han esgotat la carència i han de realitzar el copagament des del primer dia d'ingrés).

Amb aquesta mesura, si una persona prèviament a l'ingrés, té reconeguda una plaça pública (concertada/col·laboradora amb la Generalitat) residencial o de centre de dia i ingressa en un centre sociosanitari com a llarga estada, el centre social només reserva la plaça durant un mes. Per tant, en el moment de l'alta, si l'usuari ha excedit aquest mes d'estada, se l'ha de donar d'alta del servei residencial o centre de dia i, per tant, es pot trobar que ha perdut la possibilitat de reiniciar el servei de residència o centre de dia de forma immediata, i encara que pugui fer el tràmit de tornar-se a apuntar i se li doni prioritat en llista d'espera, la persona ha d'esperar que el centre disposi de la plaça disponible per tornar a ingressar.

ORDRE BSF/35/2014, de 20 de febrer, per la qual s'actualitzen els criteris funcionals dels serveis dels centres residencials per a la gent gran de la Cartera de serveis socials. CVE-DOGC-A-14055039-2014.

A causa de la negociació entre les patronals i l'antic Departament de Benestar Social i Família es van reduir les ràtios dels tècnics en residències assistides fins a unes 47 hores anuals d'atenció per usuari amb convenis de concertació i col·laboracions (exceptuant els centres propis de l'antic ICASS)

Els col·legis de psicòlegs, terapeutes ocupacionals, fisioterapeutes, educadors/es socials i treball social de Catalunya van presentar les seves corresponents al·legacions sense tenir avui dia cap resposta favorable al respecte.

ORDRE BSF/130/2014, de 22 d'abril, per la qual s'estableixen els criteris per determinar la capacitat econòmica de les persones beneficiàries de les prestacions de servei no gratuïtes i de les prestacions econòmiques destinades a l'atenció a la situació de dependència que estableix la Cartera de serveis socials, i la participació en el finançament de les prestacions de servei no gratuïtes. CVE-DOGC-A-14115028-2014.

Aquesta nova ordre va comportar la incorporació del patrimoni de l'usuari per calcular la seva capacitat econòmica a l'hora de participar en el copagament del servei i/o prestació social sol·licitada.

Amb la incorporació del patrimoni, ens trobem que la majoria de persones realitza una major aportació econòmica al copagament i en contra, el Departament disminueix la seva col·laboració econòmica en el finançament del servei/prestació.

Tanmateix, suposa la pèrdua de l'essència de la llei de la dependència: el dret universal.

Els col·legis de psicòlegs, terapeutes ocupacionals, fisioterapeutes, educadors/es socials i treball social de Catalunya van presentar les seves corresponents al·legacions sense tenir avui dia cap resposta favorable al respecte.

Tanmateix, suposa la pèrdua de l'essència de la llei de la dependència: el dret universal.

La Comissió de la Dependència va presentar diverses al·legacions vers la nova ordre i el dia 1 d'abril de 2014 va obtenir resposta de la Directora general de l'antic ICASS, (ara Direcció General de Protecció Social) la Sra. Carmela Fortuny, en què informava que s'acceptava l'al·legació que fa referència a: en el supòsit que una persona ingressa a residència (tant amb una plaça concertada com amb una plaça privada amb Prestació Econòmica Vinculada) i en el domicili hi viu algun membre familiar no es tindrà en compte l'import cadastral de l'habitatge habitual.

De la resta d'al·legacions se'ns va informar que eren qüestions directament aplicables en funció de la normativa estatal.

Conclusions:

Allò que semblava el reconeixement d'un nou dret social al llarg dels anys, s'ha vist vulnerat decret rere decret, quedant així una llei buida de contingut per a moltes persones en situació de dependència, les seves famílies i els cuidadors.

Com a Comissió de Dependència i professionals del treball social on actuem com a altaveu de les persones amb dependència demanem polítiques socials que donin oportunitats i corregeixin les desigualtats actuals.

Per aquest motiu, a continuació es donen algunes recomanacions a tenir en compte, també manifestades el passat dia 16 de març per la Fundació Agrupació i Fundació Pere Tarrés en la Jornada "10 anys de la Llei de la Dependència":

- La llei anomenada de la dependència ha introduït el dret subjectiu a una assistència en cas de dependència per a les activitats bàsiques.
- Va néixer amb una manca important de previsió per assegurar el seu finançament.
- Cal un compromís de tots els grups polítics per recuperar i blindar la llei, així com un finançament coherent del Sistema.
- És necessari invertir en autonomia, és a dir, promocionar la prevenció. Potenciar els recursos existents i elaborar nous programes.
- Cal tenir en compte el vessant social de les persones per l'atorgament de grau de dependència i posterior assignació de recursos/prestacions.
- L'Administració ha d'oferir serveis públics amplis que augmentin el grau d'elecció per part de la persona beneficiària.
- El Sistema ha de tenir una visió integral dels problemes i les solucions, un enfocament transversal tant del disseny com de la implantació de les polítiques, programes i serveis.
- El model d'atenció ha de ser centrat en la persona i les seves capacitats.

- La cartera de serveis ha de ser flexible i de qualitat amb la durada necessària i assequibles per a tots els pressupostos familiars.
- Davant de necessitats d'atenció continuada, ha de ser capaç de donar respostes personalitzades.

Bibliografia

- Asociación Estatal de Directoras y Gerentes de Servicios Sociales. XVI Dictamen del Observatorio Estatal. *Evolución 2011-2015 de los datos básicos de gestión del sistema de atención a la dependencia y costes de financiación por comunidades autónomas*. Disponible a: <http://www.directoresociales.com/documentos/dictamenes-observatorio.html> Juliol 2015 [Data de consulta 21/03/16]
- Boletín Oficial del Estado. Núm. 42, de 18 de febrero de 2011. Sección: I. Disposiciones generales. Ministerio de Sanidad, Política Social e Igualdad. Referència: BOE-A-2011-3174, pàgs. 18567-18691 (125 pàgs.) [Data de consulta: 16/03/2016]
- Generalitat de Catalunya. Departament de treball, Afers Socials i Famílies. Generalitat de Catalunya. *Seguiment del Desplegament de la Llei 39/2006 a 29 de gener de 2016*. Disponible a: http://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/detalls/Article/article_dades_dependencia [Data de consulta: 10/03/2016]
- Espanya. Reial Decret Llei 08/2010, de 20 de maig de mesures extraordinàries per a la reducció del dèficit. *BOE*, 1/06/2010.
- Reial Decret 174/2011, d'11 de febrer, pel qual s'aprova el barem de valoració de la situació de dependència. *BOE*, 8/02/2011.
- Reial Decret-llei 20/2011, de 30 de desembre, de mesures urgents en matèria pressupostària, tributària i financera per a la correcció del dèficit públic. *BOE*, 31/12/2011.
- Reial Decret llei 20/2012, de 13 de juliol, de mesures per garantir l'estabilitat pressupostària i de foment de la competitivitat. *BOE*, 4/07/2012.
- Reial Decret 1050/2013, de 27 de desembre, pel qual es regulen el nivell mínim de protecció, que regula l'aportació de l'Administració General de l'Estat al finançament de la Llei de Dependència. *BOE*, 31/12/2013.
- ORDRE BSF/339/2014, de 19 de novembre, de modificació de l'Ordre ASC/443/2007, de 23 de novembre per la qual s'estableixen els criteris per determinar l'import de les prestacions econòmiques del Sistema per l'Autonomia i l'Atenció a la Dependència (SAAD) en l'àmbit territorial de Catalunya. *DOGC*, 21/11/2014.
- SLT/338/2013, de 17 de desembre, per la qual es modifica l'Ordre SLT/235/2013, de 9 de setembre, per la qual s'estableixen per a l'any 2013 els valors de les unitats de pagament per a la contraprestació dels serveis duts a terme pels centres sociosanitaris. *DOGC*, 31/12/2013.
- ORDRE BSF/35/2014, de 20 de febrer, per la qual s'actualitzen els criteris funcionals dels serveis dels centres residencials per a la gent gran de la Cartera de serveis socials. *DOGC*, 26/02/2014.
- ORDRE BSF/130/2014, de 22 d'abril, per la qual s'estableixen els criteris per determinar la capacitat econòmica de les persones beneficiàries de les prestacions de servei no gratuïtes i de les prestacions econòmiques destinades a l'atenció a la situació de dependència que estableix la Cartera de serveis socials, i la participació en el finançament de les prestacions de servei no gratuïtes. *DOGC*, 29/04/2014.

La recerca en el treball social per identificar la vulneració de drets socials

Research in Social Work to identify social rights violations

Teresa Bermúdez¹, Mercè Darnell² i Marta Plujà³

Resum

Impregnada dels valors de justícia, solidaritat i responsabilitat social que es desprenen de la Doctrina Social de l'Església, l'acció social de Càritas Diocesana de Barcelona pretén, des dels seus orígens, la satisfacció de les necessitats humanes bàsiques i la distribució equitativa dels recursos materials.

Per fer-ho, partim del coneixement de les realitats de la pobresa i l'exclusió, mirem d'identificar-ne les causes i fem denúncia profètica de les injustícies per intentar assolir una societat més justa.

Aquest coneixement sorgeix de la recerca feta a diferents nivells: analitzant el context, a partir de les dades de les persones ateses, comptant amb la veu experta de col·laboradors externs, però sempre enfocada a lluitar pels drets fonamentals en sentit ampli i a garantir l'exercici d'aquests drets per part de tothom, també de les persones més vulnerables.

Paraules clau: Recerca, drets socials, drets humans, justícia, igualtat.

Per citar l'article: Bermúdez, Teresa; DARNELL, Mercè i PLUJÀ, Marta. La recerca en el treball social per identificar la vulneració de drets socials. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, abril 2016, n. 207, pàgines 129-142. ISSN 0212-7210.

¹ Cap del programa Sense llar i habitatge de Càritas.

² Adjunta d'Acció social de Càritas.

³ Tècnica d'Anàlisi social.

Abstract

Imbued with the values of justice, solidarity and social responsibility arising from Catholic social doctrine, social action of Caritas Diocesan of Barcelona aims since its inception, to satisfy basic human needs and promote an equitable distribution of material resources.

To do so we base our knowledge on the realities of poverty and exclusion and we try to identify its causes to make prophetic denunciation of injustice and to try to achieve a fairer society.

This knowledge comes from the research done at different levels: analyzing the context, collecting data from attended people, voices of expert collaborators, but being always focused on fighting for fundamental rights in the broadest sense and on guaranteeing the exercise of these rights by all, including the most vulnerable people.

Key words: Research, social rights, human rights, justice, equality.

La perspectiva dels drets socials a Càritas

Al llarg de la història de Càritas Diocesana de Barcelona (a partir d'ara CDB) tenim multitud d'exemples de com la recerca ha contribuït a identificar la vulneració de drets socials en la nostra societat i, en conseqüència, a crear recursos i serveis destinats a posar-hi remei.

De fet, amb la perspectiva dels anys apareix de forma nítida aquesta mirada. No cal fer una revisió exhaustiva de la nostra acció social per veure que, no només portem la defensa dels drets socials en el nostre ADN, sinó que és herència directa de la Doctrina Social de l'Església (DSE).

Impregnada dels valors de **justícia, solidaritat i responsabilitat social** que es desprenen de la DSE, l'acció social de CDB pretén, des dels seus orígens, la satisfacció de les necessitats humanes bàsiques i la distribució equitativa dels recursos materials.

Per això, la justícia i la justícia social es consideren la principal defensa contra qualsevol forma d'opressió i com a la base d'un desenvolupament humà igualitari.

En posar la persona al centre, les nostres accions han de ser integrals, teixir xarxes de suport i qüestionar la injustícia. I compartir el patiment de l'altre solidàriament.

Treballar des de les potencialitats i les capacitats de les persones, acompanyant processos, és treballar en la *reapropiació* i la defensa dels drets. També ens fa ser solidaris en la recerca de solucions.

I en ajudar que les persones siguin protagonistes de les seves

vides (a través de la satisfacció de les seves necessitats) les acompanyem en la participació activa i responsable.

Els drets socials fan referència a aquells aspectes que afecten directament la vida quotidiana: la salut, l'educació, el treball, l'habitatge, l'accés a la cultura, etc. Quan es vulneren, es limiten les possibilitats de dur una vida digna i autònoma.

Partim de la base que els drets socials no gaudeixen de la mateixa protecció que els drets civils i els polítics. Això els fa més febles i, per tant, mereixedors d'una atenció especial per part nostra.

Des de CDB es treballa tant perquè les persones acabin exercint els drets, així com per aconseguir un canvi que materialitzi els drets (sensibilització) i la denúncia de les vulneracions de drets (denúncia).

Però què hi té a veure la recerca en tot això?

En la defensa dels drets socials, a Càritas partim del coneixement de les realitats de la pobresa i l'exclusió, mirem d'identificar-ne les causes i fem denúncia profètica de les injustícies per intentar assolir una societat més justa. Tot plegat no és poca cosa.

Des de la nostra perspectiva, com a part de l'Església, aquest coneixement de la realitat només es pot fer a partir del mètode que implica veure la realitat que ens envolta per després jutjar, comparant-la amb l'ideal, l'ètica que es desprèn de l'Evangeli i, des de la Fe, **actuar** per transformar-la.

És, per tant, un mètode que aporta sentit crític, des de l'òptica creient, però aprofitant les eines que ens proporcionen les ciències socials.

Per poder **actuar**, doncs, cal conèixer en profunditat (veure) l'objecte d'avaluació. I aquest veure, en sentit ampli, és el que fem a través de la recerca.

La nostra manera d'actuar porta implícit un esperit de millora que fa que desenvolupem la nostra activitat buscant permanentment millorar i aplicar idees innovadores, sempre en benefici de la persona, la comunitat i la societat en el seu conjunt. I també, busca enfortir l'anàlisi de la realitat social, per a un major compromís amb els últims i no atesos.

Així, el desafiament consisteix a assegurar que el nostre actuar portarà una globalització del bé comú sense deixar ningú al marge.

Però no és tot, el mandat institucional és fer tot això, però fer-ho sense duplicitats, amb austeritat, amb la màxima qualitat, obtenint els millors resultats, el màxim benefici per a les persones que es troben en situació més vulnerable o excloses.

I tots aquests requisits és clar que només és possible complir-los si es manté un esperit obert, l'ànim despert i una actitud creativa. Tres elements indispensables que Càritas atresora des del seu inici i que l'han convertit en referent del treball social.

Ara bé, la recerca a CDB no s'entén només com a fruit d'aquest

Per poder actuar, doncs, cal conèixer en profunditat (veure) l'objecte d'avaluació. I aquest veure, en sentit ampli, és el que fem a través de la recerca.

veure extern, sinó que també suposa un procés de reflexió sobre la pràctica diària, una avaluació anual i continuada de la nostra acció que ens porta a marcar objectius i prioritats, a proposar canvis i adaptar els nostres serveis a la realitat de cada moment. Una realitat canviant i complexa.

I tenim la sort de poder-ho fer amb la llibertat de no dependre de subvencions públiques. Comptar amb fons propis ens permet innovar sense haver de renunciar a la pròpia independència, als propis principis.

Recerca pionera

Aquests ingredients essencials són els que posseïen, ja a les dècades dels anys seixanta i setanta del segle passat, les treballadores socials de CDB que van començar a treballar a Ciutat Vella, Can Tunis, Can Valero de Barcelona; a Terrassa, Sabadell; als barris Bufalà i Sant Roc de Badalona; a Sant Adrià de Besòs; a Santa Coloma de Gramenet i als barris Can Pi i la Bomba de l'Hospitalet aprofitant l'esclatxa que els obrien els "Centres Socials" -als quals Càritas, precisament, donà cobertura jurídica-.

En un moment en què no existia l'estat del benestar, Càritas va ser capdavantera en la promoció i implementació dels serveis socials.

El primer informe que tenim documentat com a tal data del 1978, i es tracta d'un estudi sobre la infància en risc al barri del Raval de Barcelona. Es féu a partir de l'anàlisi de les situacions que cada dia vivien les nostres treballadores socials. L'experiència i la reflexió sobre la realitat va servir perquè es creessin els primers serveis específics per a aquells infants i donà peu a què s'obrissin a la resta dels territoris de la diòcesi.

Ara bé, segurament el cas més emblemàtic en aquest sentit fou l'estudi que es publicà el 1982: "Un aspecte de la marginació a casa nostra. Els beneficiaris del FAS".

El col·lectiu que formaven les persones beneficiàries del FAS⁴ era, en principi, ben definit, hi havia establertes unes condicions i uns requisits per acollir-se a aquesta ajuda de 5.550 pessetes mensuals.

Però, qui eren aquestes persones? Quina edat tenien? On i amb qui vivien? Quin era el seu estat de dependència física? Com era el seu habitatge?

La resposta a aquestes i altres preguntes només es podia donar amb el coneixement directe de les persones i això es va fer amb un estudi sense precedents pel moment en el qual es realitzà.

CDB va coordinar l'entrevista a les 32.791 persones beneficiàries d'aquesta prestació i en va poder extreure unes conclusions que

El primer informe que tenim documentat com a tal data del 1978, i es tracta d'un estudi sobre la infància en risc al barri del Raval de Barcelona.

⁴ Real Decreto 2620/1981, de 24 de julio, por el que se regula la concesión de ayudas del Fondo Nacional de Asistencia Social a ancianos y a enfermos o inválidos incapacitados para el trabajo.

servirien, no només per desplegar el catàleg de serveis adreçats a gent gran de la institució, sinó també de bona part del que es desplegaria en la futura llei de Serveis Socials uns anys més tard (1985).

Fruit d'aquest treball, es va evidenciar que un col·lectiu important de persones de la nostra societat no podia exercir els seus drets perquè els desconeixia, o perquè el seu grau de dependència li ho impedia.

I va ser així com es va començar a plantejar un treball dels serveis socials que anés més enllà de respondre a les demandes, es va veure la necessitat de prendre la iniciativa i establir prioritats. I aquests foren els paràmetres de la primera llei de Serveis Socials.

Després d'aquell treball pioner n'han vingut d'altres, alguns com **"Llar infantil. Reflexió d'un educador"** (1991) o **"Centre Sara. Deu anys de vivències, experiències i records"** (2005), que explicant dos projectes propis han contribuït, també, a la formació del voluntariat de la nostra institució.

Uns altres s'han publicat amb el format d'informe per tal de sumar-se al debat i a la reflexió sobre multitud de temes:

2003 - "Habitatge: Luxe o necessitat?"

S'hi posava en evidència el greu problema que suposava la manca d'habitatge per a la població d'absoluta insuficiència econòmica i que ja en aquell moment aventurava conseqüències insospitades.

Molt abans que esclatés la bombolla immobiliària, a CDB ja veïem als nostres despatxos com, al contrari del que es pensava, no es tractava només de persones immigrades, el 30% de les afectades de mal allotjament eren de nacionalitat espanyola, perceptores de pensions mínimes, subsidis o sense ingressos.

Calia posar-nos-hi de valent per buscar alternatives amb imaginació, però també per instar les administracions públiques que fessin el possible per desenvolupar un dret constitucional i de ciutadania -que no un luxe- i fessin un esforç regulador del mercat immobiliari, protegint les posicions més dèbils.

2004 - "Un futur per a tothom. La inserció laboral"

La inestabilitat i la precarietat són trets definitoris de mercat laboral d'aquell moment. Per la nostra experiència, els grans factors d'exclusió social eren (i són encara) la precarietat laboral i la manca de suport relacional.

En l'ideari de CDB res no justifica que l'accés a un treball digne esdevingui impossible, en particular per als més fràgils, pensem que no hi haurà progrés econòmic sense el progrés de tots.

2005 - "Un Consens Social per a un futur de ciutadania"

Càritas féu una crida respecte dels drets fonamentals de la persona independentment de la seva procedència, creença o posició social.

Amb aquest informe férem pública l'aposta de CDB per un model integrador, en favor del reconeixement de drets i deures

per a tothom, i pel rang de ciutadania dels qui s'anaven incorporant de nou al teixit social existent. Era una primera proposta cap a un nou consens social que ens ajudés a construir un model de societat plural i integrador, basat en la convivència que es fonamenta en la justícia, la pau i el respecte pels altres.

2007 - "L'Habitatge, un factor d'exclusió social"

Amb el suport de les dades –quantitatives i qualitatives– de persones ateses, s'hi feia un esbós de la situació de l'habitatge per tal de comprendre millor la situació de les persones que s'acosten a CDB.

Es volia reivindicar la necessària responsabilitat política de garantir el dret a un habitatge digne, que seguia essent un dret social pendent, des de la perspectiva de la dignitat de la persona.

2007 - «Vides trencades. Pobresa i salut precària: una visió des de Càritas»

L'informe recull les opinions dels professionals de Càritas i d'altres entitats que ens són molt properes i que destaquen per la seva experiència i coneixement en l'àmbit de la pobresa i la salut a Barcelona, amb l'objectiu d'abordar des d'una perspectiva integral i centrada en la persona, les dificultats socioeconòmiques i l'atenció a la salut.

2010 - "Amb sostre i sense llar"

Una llar té a veure amb el sostre, però a més és l'espai que proporciona intimitat, protecció, on es guarden els records i es fabriquen els somnis i els projectes i, també, és on es guarden els béns personals, siguin molts o pocs.

Es féu en un moment en el qual la crisi econòmica global i globalitzada ja s'acabava amb força les economies familiars i mostrava la precarització de l'habitatge com a una de les primeres conseqüències. Per això, també s'hi recullen les històries de vida d'algunes de les persones que en ple segle XXI no poden accedir a un habitatge propi (ni de lloguer ni de compra).

2013 - "Llar, habitatge i salut. Acció i prevenció residencial"

En aquest informe, cada un dels eixos de treball són descrits i analitzats amb la voluntat i desig de compartir el coneixement.

A banda de fer un repàs per l'acció social en concepte d'habitatge de CDB, la darrera part de l'informe es dedica a la publicació dels resultats de l'estudi realitzat en col·laboració amb l'Agència de la Salut Pública de Barcelona, en el marc del projecte europeu SOPHIE.

És la primera vegada que s'estudien i analitzen les desigualtats de salut entre països, i com influeixen en aquestes desigualtats, les condicions d'allotjament. Els resultats, d'una banda corroboren ieixemplen la impressió que es té de la fràgil i vulnerable situació de les llars afectades per problemes de mal allotjament o de pèrdua de l'allotjament, i, d'altra banda, resulten una eina preciosa

per a formular estratègies d'actuació i recomanacions i demandes d'actuació a les administracions públiques.

2014 - "Infància, el seu benestar, el nostre objectiu"

Els infants no voten, no es manifesten, tenen molt poca capacitat per incidir en la societat que els ha de procurar el benestar, per això a CDB creiem que és especialment important que esmercem recursos a salvaguardar el seu benestar, ja que allò que es viu durant les primeres etapes de la vida té unes implicacions decisives sobre la resta del cicle vital.

Els infants no voten, no es manifesten, tenen molt poca capacitat per incidir en la societat que els ha de procurar el benestar...

2015 - "Canvis en l'habitatge i salut en població vulnerable. Seguitment d'una mostra de persones ateses per Càritas Diocesana de Barcelona"

Aquest treball s'emmarca, també, dins del programa europeu SOPHIE i la col·laboració amb l'Agència de Salut Pública de Barcelona.

S'hi presenten els resultats d'una segona entrevista, a les mateixes persones entrevistades en l'informe del 2013, amb l'objectiu d'analitzar l'impacte en la salut dels canvis en les condicions econòmiques i d'habitatge.

Les conclusions revelen que les polítiques i intervencions que millorin la situació econòmica i l'accés a un habitatge assequible i adequat en les persones afectades per la crisi econòmica poden conduir a millores en la salut i la salut mental.

Construir des de l'anàlisi

Més enllà de la utilitat d'aquests informes per fer visibles les situacions d'exclusió que viuen moltes famílies del nostre entorn i per clamar per un canvi en la legislació que faci possible el reconeixement dels drets socials que es mostren clarament vulnerats, han servit per poder anar adequant l'acció social de CDB a les noves necessitats.

Així, fruit de la recerca van sortir els **centres oberts per a infants i adolescents**, ara farà 25 anys. Durant aquest temps, s'han anat transformant de la mateixa manera que ho han fet les circumstàncies vitals, socials, culturals i econòmiques dels infants, adolescents i famílies que acompanyem.

Es tracta d'un servei que es desenvolupa en horari extraescolar i que pertany al primer nivell d'atenció de la Xarxa de Serveis Socials i també al Sistema de Protecció a la Infància i l'Adolescència.

L'acció socioeducativa que s'hi desenvolupa és de caràcter preventiu i s'adreça a infants i adolescents que poden presentar factors de risc i també als seus pares, mares o cuidadors principals que, majoritàriament, viuen en entorns vulnerables que afecten de forma negativa el seu desenvolupament.

A començament dels anys 1980 sorgeix un altre dels serveis arran de l'eclosió d'una nova malaltia infecciosa, el VIH-Sida. Una

dècada més tard es va viure una autèntica revolució en el maneig dels pacients infectats, fet que va repercutir en un augment de la supervivència i una millora de la qualitat de vida de les persones infectades.

Va ser llavors (1992) que a CDB vam crear la **casa d'acollida Sara**, en un principi pensada per acollir els malalts en fase terminal, amb l'objectiu de fer un acompanyament digne a la mort. Però a mesura que avançava la investigació i la malaltia s'anava fent crònica, s'anà reestructurant el projecte vers un acompanyament en l'autonomia de les persones ateses.

Fins al moment de la creació de Càritas Diocesana de Terrassa (la casa està situada a Sabadell), la casa depenia del Programa Sense Llar i Pobresa de CDB i tenia l'objectiu de ser un marc de referència física que cobrís les necessitats bàsiques, sanitàries, d'higiene, alimentació, aixopluc, etc.; però també un marc afectiu que propiciés un clima familiar i d'acollida que permetés fer front a la malaltia a més d'una referència que per mitjà de les relacions personals, les activitats ocupacionals, laborals, recreatives, etc., es desenvolupessin en la persona actituds de lluita per la vida, en lloc d'una espera passiva de la mort.

A mitjans dels anys 1990, amb l'arribada de multitud de joves d'origen magribí, la majoria menors i en situació de desemparament, a CDB ens vam veure empeses a cobrir-ne les necessitats bàsiques, ja que a Barcelona no les cobria ningú més. Veient aquesta realitat, es va començar a fer treball de carrer amb un educador amb la intenció de detectar les necessitats reals, dificultats i motivacions dels menors per tal que poguessin accedir als recursos públics. D'aquest treball de camp en va sortir el projecte **Al-Qàntara**.

Al-Qàntara es va iniciar el maig del 1998 i fins a l'agost del 2003 es va concretar en diferents respostes com: el Centre d'acolliment diürn Al-Qàntara per a menors d'edat, el projecte Adam per a joves de 18 a 20 anys i el Centre residencial d'estada limitada Al-Qàntara per a adolescents i joves de 16 a 18 anys.

Amb tots aquests projectes interrelacionats a CDB oferíem als menors i als joves una residència legal mentre es començava a tramitar la documentació per poder regularitzar la seva situació al país i treballàvem la formació ocupacional per tal que aconseguissin el permís de residència.

Al-Qàntara donava a cada jove un seguiment individualitzat amb un pla de treball que tenia en compte totes les dimensions de la personalitat de cadascú. I també, suposava per als joves un punt de referència un cop feien vida autònoma.

Aquest projecte va demostrar que amb un bon diagnòstic del fenomen i una bona intervenció professional dotada de recursos (humans i materials) es podien donar alts índexs d'integració social dels nois d'origen magribí no acompanyats. De fet, coordinat per la Fundació Pere Tarrés i un conjunt d'entitats socials i Universitats d'arreu de la UE, a partir d'Al-Qàntara vam participar en el projecte CONRED contra la violència exercida a infants i adolescents immigrants sense xarxa de suport social, que en el marc del

programa europeu DAPHNE, comparava la situació d'aquest col·lectiu als diferents països i recollia un seguit de bones pràctiques, com la nostra.

Aquest projecte no va ser l'únic adreçat a població immigrada construït des de l'anàlisi de la realitat.

L'any 2001, un cop acabades les **tancades d'immigrants** a algunes esglésies de Barcelona i Cornellà amb les que demanaven la regularització de la seva situació legal, a CDB vam posar en marxa un operatiu que s'inicià amb caràcter d'emergència per tal de resoldre l'allotjament de les persones d'aquest col·lectiu i que, en una segona fase, va buscar la manera de facilitar la seva inserció laboral.

Vam atendre persones –majoritàriament homes provinents de països subsaharians, sobretot de Nigèria, Sierra Leone i Ghana– adreçades a Càritas pel Departament d'Immigració de la Generalitat de Catalunya.

Es tractava de persones amb un perfil laboral baix –moltes no tenien estudis o només havien cursat estudis primaris– i calia treballar prèviament qüestions com l'idioma, les habilitats personals i socials i, finalment, les competències laborals. Amb tot aquest treball, anaren sorgint altres necessitats que es van haver de cobrir per poder realitzar un itinerari d'inserció positiu. En paral·lel, a CDB vam fer una tasca de prospecció d'empreses disposades a contractar aquestes persones. El resultat fou que la majoria d'aquestes persones es van inserir laboralment, principalment en l'agricultura, la construcció i empreses de serveis.

Seguint el fil dels resultats de la recerca i amb un bagatge considerable a l'esquena, darrerament a CDB hem intensificat l'acció per millorar la inserció sociolaboral, sobretot amb la posada en marxa del **Servei d'Acompanyament a l'Ocupació Feina amb Cor** el 2013. Es tracta d'un instrument d'acompanyament intensiu i personalitzat a persones que fa temps que van quedar excloses del mercat laboral per diferents motius.

Aquest acompanyament comprèn tant la definició de l'objectiu professional, com la cerca de feina i, si s'escau, el suport per a mantenir-la en persones sense impediments insalvables per treballar (edat, situació legal, idioma, dependència o condició psicològica) que estiguin motivades, siguin aturades de llarga durada, tinguin càrregues familiars, hagin exhaurit o estiguin a punt d'exhaurir la prestació o el subsidi per desocupació i/o estiguin en risc d'exclusió social.

També contribueix a aflorar llocs de treball als quals puguin optar els i les participants, i proporcionar el suport per tal que la relació amb l'empresa sigui positiva i el més duradora possible.

Precisament, el passat mes de març va veure la llum l'informe **"Nedant a mar obert. Una resposta social al mercat de treball"**, en el qual es fa una anàlisi del context laboral actual, s'explica l'acció de CDB en aquest camp i s'hi presenta la valoració de l'impacte que el Servei d'Acompanyament a l'Ocupació ha tingut des de la seva implantació.

Igualment a partir de l'anàlisi, i tenint en compte la situació socioeconòmica del país en el període de crisi en el qual estem immersos des del 2008, es va detectar la necessitat de cercar noves formes d'intervenció que ajudessin a trencar amb el cicle de transmissió intergeneracional de la pobresa, a reduir l'elevada taxa d'abandonament o fracàs escolar, a promoure la inclusió activa de grups vulnerables i a prevenir la pobresa que afecta, especialment, la petita infància.

En aquest context, l'any 2011 a CDB ens proposàrem definir una nova línia de treball orientada a contribuir decisivament a l'eradicació de la pobresa i l'exclusió social, el projecte **Paidós**.

Les claus d'aquest projecte són l'atenció integral a la família, utilitzant mètodes i estratègies d'intervenció que fomenten les habilitats i capacitats de les persones per sortir d'una situació de dificultat a través de l'acompanyament i *co-responsabilitat* en el procés de millora personal i familiar. Un model d'atenció preventiu que permet detectar les causes i no sols els problemes, i que és capaç de modificar les estructures generadores de l'exclusió social. Que implica tota la xarxa comunitària per fer front a les situacions d'exclusió social, des de les administracions, les entitats públiques i privades i la ciutadania en general, per facilitar el procés de canvi. I que crea mecanismes que permeten conèixer, amb profunditat, l'impacte social del servei i amb intervencions coordinades pels diferents agents.

Com hem vist en diversos informes i des de diverses perspectives, tenir un habitatge és una condició indispensable per al desenvolupament de la vida de les persones i de les famílies...

En aquest context, la tasca de CDB per aconseguir l'estabilitat residencial de les famílies a les quals atenem, per tal de millorar les seves condicions de vida implica intentar evitar que perdin la seva llar.

Així, el setembre de 2011 vam crear el **Servei de Mediació en Habitatge** (SMH), per prevenir l'exclusió social residencial que pot provocar la pèrdua de l'habitatge en aquelles famílies en mora, o en risc d'entrar en mora, en relació al pagament del seu lloguer o del seu préstec hipotecari.

Però també implica que les persones puguin accedir a una llar si ja l'han perduda. I amb aquesta intenció els últims anys hem intensificat les respostes de caràcter residencial: amb un parc d'habitatges de lloguer social més gran, una col·laboració més fluida amb la Fundació Foment de l'Habitatge Social (promoguda per Càritas) i un desplegament de recursos per donar solució als múltiples problemes familiars relacionats amb l'habitatge, com ara els pisos compartits o el pagament de lloguers i de factures de serveis bàsics (llum, gas i aigua), entre d'altres.

Com hem vist en diversos informes i des de diverses perspectives, tenir un habitatge és una condició indispensable per al desenvolupament de la vida de les persones i de les famílies...

Diagnosi i prospectiva

Fins ara hem vist com a partir d'informes i avaluacions s'ha anat construint i modificant l'acció social de la institució al llarg dels anys. Encara tenim, però una altra via, instada a proposta del Consell de CDB: els Grups de Diagnosi i Prospectiva.

Es tracta de grups de treball temporal, formats tant per membres de la institució (consellers i tècnics), com per diferents experts de l'àmbit universitari, vinculats a CDB pels seus valors. Aquests grups han treballat segons els anys la situació de l'habitatge, la infància, la situació laboral...

Els seus objectius són promoure un espai on poder interpretar la realitat social en el marc de crisi econòmica i social; enquadrar la realitat quotidiana de les persones que atenem dins un context més ampli; conceptualitzar què està passant, econòmicament i social; fer una prospectiva a curt i mitjà termini i promoure propostes d'acció eficaces per a la població més necessitada davant les dificultats dels serveis socials públics per fer front a les necessitats més immediates. Alguns dels projectes que hem iniciat els últims anys s'han promogut arran de les reflexions originades en aquests grups.

Satisfereix necessitats. Necessitats que són drets

Què tenen en comú els resultats que posen en evidència totes aquestes recerques? Doncs que sovintaja la vulneració dels drets, especialment els drets de les persones empobrides i més fràgils de la nostra societat.

Les persones en situació de pobresa, normalment pel fet que necessiten o reben ajudes, estan sempre sota l'ombra de la sospita. Són sospitoses de gastar inadequadament els pocs recursos que tenen, de no saber-se administrar, de no saber prioritzar, de ser les causants de la seva situació.

Però en fer aquests judicis, no som conscients que les persones en situació de pobresa reben els mateixos missatges consumistes que la resta, i que els canvis socials han introduït altres necessitats més enllà de les que Abraham H. Maslow⁵ definia en la seva famosa piràmide.

Estem d'acord que la qualitat de vida de les persones ve determinada per la satisfacció de les seves necessitats fonamentals. Però quines són aquestes necessitats fonamentals? Estan jerarquitzades? Quí decideix quines són prioritàries? És possible satisfer-les totes?

Com dèiem, un cop superada la teoria de Maslow, hem d'abordar la qüestió des d'una altra perspectiva, i la que millor s'adequa –a parer nostre– a l'enfocament del treball social a CDB és el desenvolupament a escala humana (DEH) de Manfred Max-Neef⁶.

Les persones en situació de pobresa, normalment pel fet que necessiten o reben ajudes, estan sempre sota l'ombra de la sospita.

⁵ https://ca.wikipedia.org/wiki/Pir%C3%A0mide_de_Maslow [consultat el 2 de febrer de 2016].

⁶ MAX-NEEF, Manfred. *Desarrollo a escala humana*. Editorial Nordan-Comunidad. Montevideo: 1993.

Des d'aquesta perspectiva, qualsevol necessitat humana no resolta (afecte, participació, lleure, enteniment...) és pobresa.

Com diu el sociòleg Albert Sales, "quan la situació comporta perdre la capacitat d'elecció (no es pot triar què menjar o quina roba posar-se), quan no es poden fer plans i s'ha de viure al dia, permetre's petits "luxes" -llegeixi's drets- és una forma de conservar el seny". I des d'aquest punt de vista, també hi té un paper el treball social.

Per a CDB això ha suposat fer un salt conceptualment, ampliant la mirada des dels drets socials als drets humans: la concepció de Dret l'entendem com allò que ens pertoca simplement pel fet de "ser" independentment que "altres" ens ho vulguin reconèixer. Això vol dir que no només hem de descobrir les necessitats més bàsiques, sinó també l'afecte, la llibertat, el lleure, la creació, l'espiritualitat... I, al mateix temps, deixar de veure-les només com a necessitats per atendre a les potencialitats que suposen.

Vivim en una realitat que permanentment amenaça els nostres drets. És una realitat que afecta totes les persones, i per això ens ha d'esperonar per fer un millor acompanyament de les persones en situació més vulnerable, perquè som capaces de posar-nos al seu lloc, perquè en qualsevol moment podem estar al seu lloc.

En aquest acompanyament és molt important la participació de la persona acompanyada, deixar que prengui les seves decisions, bo i sabent que té dret a equivocar-se.

Orientar la nostra línia d'acció en aquest sentit suposa incorporar indicadors que ens ajudin a mesurar l'acompliment dels drets i que tinguin en compte la vivència real de les situacions d'exclusió per tal que l'anàlisi sigui més fiable; crear els serveis des de la perspectiva dels drets, deixant de banda les actituds paternalistes i qüestionant la nostra intervenció amb una mirada crítica. Però sobretot, sabent que no fem una intervenció sobre la realitat dels altres, sinó sobre la nostra realitat, perquè els drets són de totes les persones.

Treballar des de la perspectiva dels drets suposa, també, canalitzar queixes, reclamacions i denúncies de lleis que es vulneren, per diferents vies (administrativa, judicial, comunicació...).

Hi estem treballant, creiem que és el camí, però està per veure com ho podem materialitzar en recursos i serveis.

Un futur amb drets

Ja hem posat fil a l'agulla, i hem començat, des del Programa Sense Llar i Habitatge, engegant un projecte que acabem de definir i batejar com a **Acompanyament en drets**. Es pretén dotar de contingut jurídic l'acompanyament de les persones més vulnerables que atenem, les persones sense sostre, per tal d'assessorar-les i estar al seu costat en aquelles qüestions de caràcter legal i administratiu que puguin afectar el seu dia a dia.

A més, aquest acompanyament no es limitarà únicament a temes i qüestions de caràcter legal sinó que s'estendrà a l'execució

No només hem de descobrir les necessitats més bàsiques, sinó també l'afecte, la llibertat, el lleure, la creació, l'espiritualitat...

d'aquells tràmits i l'exercici d'aquelles accions necessàries davant les administracions públiques, els jutjats i altres organismes públics.

El dret de les persones sense llar a la seguretat de vida que garanteixi la seva integritat física i psíquica, qüestions relatives a sancions administratives, detencions il·legals, compliment de les ordenances municipals, exercici i reconeixement de drets com el de sufragi universal, a l'assistència sanitària, accés a la justícia gratuïta afecten els destinataris d'aquest projecte que en la majoria d'ocasions no disposen dels coneixements ni dels mitjans per a poder-los exercir.

Vivim en una realitat en la qual cada dia veiem amenaçats els nostres drets, i com els exercim afecta directament la manera com ens posicionem dins la societat on vivim, configura què som com a comunitat. Per això com a CDB rebutgem qualsevol mesura que suposi una restricció en l'accés als drets de qualsevol persona i que conculqui el principi d'igualtat, perquè tenim la convicció que només així es farà justícia. Hi anem treballant.

Bibliografia

CÀRITAS DIOCESANA DE BARCELONA:

- *Canvis en l'habitatge i salut en població vulnerable. Seguiment d'una mostra de persones ateses per Càritas Diocesana de Barcelona.* Barcelona, octubre 2015. <http://www.caritasbcn.org/sites/default/files/informesophie.pdf> [17/02/2016]
- *Infància, el seu benestar, el nostre objectiu.* Barcelona, desembre 2014. <http://www.caritasbcn.org/sites/default/files/Informe%20infancia-Nadal%202014.pdf> [17/02/2016]
- *L'habitatge, un factor d'exclusió social.* Barcelona, desembre 2007. http://www.caritasbcn.org/sites/default/files/Infrome_caritas.pdf [17/02/2016]
- *Llar, habitatge i salut. Acció i prevenció residencial.* Barcelona, desembre 2013. http://www.caritasbcn.org/sites/default/files/INFORME%20HABITATGE_2013_DEF_RD.pdf [17/02/2016]
- *Habitatge: Luxe o necessitat?* Barcelona, novembre 2003. <http://www.caritasbcn.org/sites/default/files/Nov2003CAT.pdf> [17/02/2016]
- PLUJÀ, Marta. *Amb sostre i sense llar. Efectes de l'habitatge precari sobre la vida de les persones. Un esment especial a les famílies amb fills.* Barcelona: desembre 2010. <http://www.caritasbcn.org/sites/default/files/Caritas%20Amb%20llar%20i%20sense%20sostre.pdf> [17/02/2016]
- *Un Consens Social per a un futur de ciutadania.* Barcelona, desembre 2005. <http://www.caritasbcn.org/sites/default/files/2005enCAT.pdf> [17/02/2016]
- *Un futur per a tothom: La dignitat en el treball.* Coordinat per JOLONCH, Anna i LUNA, Luis Miguel. Barcelona, desembre 2004. <http://www.caritasbcn.org/sites/default/files/2004enCAT.pdf> [17/02/2016]
- *Vides Trencades. Pobresa i salut precària: una visió des de Càritas.* Coordinat per JOLONCH, Anna. Barcelona, desembre 2007. <http://www.caritasbcn.org/sites/default/files/Dic2007.pdf> [17/02/2016]

Altres:

- LA SANTA SEU. *Compendi de la Doctrina Social de l'Església.* http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_sp.html [17/02/2016]
- MAX-NEEF, Manfred A. *Desarrollo a escala humana. Conceptos, aplicaciones y algunas reflexiones.* Editorial Nordan-Comunidad. Montevideo: 1993. ISBN 84-7426-217-8
- SALES, Albert. *Sobre com "els pobres" malgasten els diners.* 6 de juliol de 2015. Publicat originalment en castellà al blog *Vagos, maleantes, putas e inmigrantes* el 02/07/2015. <https://albertsales.wordpress.com/2015/07/06/sobre-com-els-pobres-malgasten-els-diners/> (17/02/2016)
- VALIÑO, Vanesa. *Defensar i repensar els drets socials en temps de crisi.* Observatori DESC. Barcelona: 2009. Dipòsit legal B-15529-2010.

Definició Global del Treball Social a Melbourne (2014)

Global definition of Social Work of Melbourne (2014)

Ana Isabel Lima Fernández¹

Resum

A l'article s'explica el perquè i el com del procés seguit per arribar a la nova definició global de treball social aprovada a Melbourne el 2014 per la Federació Internacional del Treball Social (FITS) i l'Associació Internacional d'Escoles de Treball Social (AIETS). Es va revisar a partir de l'anterior de 2000/2001 que va tenir una gran repercussió, però també va ser molt criticada pel seu marcat caràcter occidentalista. La nova definició inclou noves aportacions com la superació del binomi teoria i pràctica, una major vinculació en el deure de canvi social, l'apoderament i l'alliberament de les persones i el reconeixement de la diversitat i la responsabilitat col·lectiva dels pobles, llançant una imatge molt més visionària de la professió.

Paraules clau: Definició global, treball social, diversitat, canvi social, interacció.

Abstract

This article explains the process followed to reach the new global definition of social work adopted in Melbourne in 2014 by the International Federation of Social Workers (IFTS) and the International Association of Schools of Social Work (IASSW). The new definition is based on a revision of the previous one which was adopted in 2000/2001 and had a great impact, although it was widely criticized for its strong western character. The new definition includes new contributions such as the overcome of the binomial theory/practice, a greater link to the duty of social change, empowerment and liberation of people, recognition of diversity and the collective responsibility of people, showing a much more visionary image of the profession.

Key words: Global definition, social work, diversity, social change, interaction.

Per citar l'article: LIMA FERNÁNDEZ, Ana Isabel. Definició Global del Treball Social a Melbourne (2014). *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, abril 2016, n. 207, pàgines 143-151. ISSN 0212-7210.

¹ Treballadora social, presidenta del Consell General del Treball Social, directora Mancomunidad Mejorada-Velilla, Comitè executiu de la FITS Europa i docent de grau de treball social a les universitats UCM i UNED. analima@cgrtrabajosocial.es

1. Introducció

El present article intenta exposar el procés i les consideracions que han portat a establir la nova definició global del treball social que ha estat realitzada per l'Associació Internacional d'Escoles del Treball Social (AIETS) i la Federació Internacional del Treball Social (FITS) de manera conjunta, i que va ser aprovada el juliol de 2014 a Melbourne (Austràlia) després de revisar durant anys l'anterior definició aprovada per la FITS l'any 2000 i per la AIETS l'any 2001. En el procés de revisió van participar nombroses organitzacions associades i professionals del treball social de tot el món, entre elles van participar els Col·legis Oficials del Treball Social espanyols a través del Consejo General del Trabajo Social (CGTS).

La proposta de la nova definició es va fer el 2014, des de la Junta Directiva de l'AIETS i des del Comitè Executiu de la FITS per ser aprovada en els òrgans màxims de les dues organitzacions. La proposta realitzada i aprovada va ser la següent:

El treball social és una professió basada en la pràctica i una disciplina acadèmica que promou el canvi i el desenvolupament social, la cohesió social i l'enfortiment i l'alliberament de les persones. Els principis de la justícia social, els drets humans, la responsabilitat col·lectiva i el respecte a la diversitat són fonamentals per al treball social. Secundat per les teories del treball social, les ciències socials, les humanitats i els coneixements indígenes, el treball social involucra les persones i les estructures per fer front a desafiaments de la vida i augmentar el benestar (FITS i AIETS, 2014).

El treball social és una professió basada en la pràctica i una disciplina acadèmica que promou el canvi i el desenvolupament social, la cohesió social i l'enfortiment i l'alliberament de les persones. Els principis de la justícia social, els drets humans, la responsabilitat col·lectiva i el respecte a la diversitat són fonamentals per al treball social. Secundat per les teories del treball social, les ciències socials, les humanitats i els coneixements indígenes, el treball social involucra les persones i les estructures per fer front a desafiaments de la vida i augmentar el benestar (FITS i AIETS, 2014).

El coneixement del debat que es va produir en el procés de revisió pot portar a comprendre l'envergadura i complexitat del fet de consensuar una definició de manera global atenent les diferents mirades i les diferents pràctiques que es donen en els diferents contextos territorials en l'àmbit regional, nacional i global.

2. Antecedents i fonamentació

La definició anterior va ser aprovada per l'AIETS (2001) i la FITS (2000) a l'assemblea celebrada a Mont-real (Canadà):

La professió de treball social promou el canvi social, la resolució de problemes en les relacions humanes i l'enfortiment i l'alliberament del poble per incrementar el benestar. Mitjançant la utilització de teories sobre comportament humà i els sistemes socials, el treball social intervé en els punts en què les persones interactuen amb el seu entorn. Els principis dels drets humans i la justícia social són fonamentals per al treball social (FITS i AIETS, 2000/2001).

Aquesta definició substitueix la de 1982 com a primera Definició Internacional de Treball Social, anomenada Definició de

Brighton. Va ser aprovada per l'Assemblea General de la FITS a la seva Junta General, a Brighton (Anglaterra), i deia:

El treball social és una professió el propòsit de la qual és dur a terme canvis socials a la societat en general i en les seves formes individuals de desenvolupament (FITS, 1982).

Cal no oblidar que la definició de Mont-real va suposar un pas important per a la professió, una de les més utilitzades i citades en la literatura social. Remarcava el compromís del treball social amb els drets humans i la justícia social com a guia per a la intervenció professional. No obstant això, es van produir moltes crítiques a aquesta definició pel seu marcat caràcter "occidentalista". És per això que el 2007 la FITS i l'AIETS 2007 van crear una comissió internacional que va treballar la nova definició durant sis anys, va recopilar totes les aportacions i comentaris arribant a comptabilitzar fins a 160 comentaris. El 2013 es va iniciar una fase de finalització de la consulta a tots els membres de les dues organitzacions que va culminar amb la presentació i aprovació de les assemblees generals a Melbourne el juliol de 2014.

El Consejo General del Trabajo Social (en endavant CGTS) va participar de manera activa en la revisió de la definició des del debat que es va produir a l'Assemblea Mundial de Munic el 2006 on es decideix iniciar la revisió del procés, a causa de les crítiques rebudes. Certament existia consens en la necessitat de mantenir una definició global encara que la pràctica del treball social sigui diversa en els diferents països del planeta. Arran de la formalització del procés final per part de la FITS el 2013, des del CGTS es va crear un grup de treball format per professionals convidats, aquells a qui van proposar els col·legis oficials i per la presidenta del CGTS. En aquesta comissió van participar els Col·legis de Múrcia, València, Catalunya, Àlaba, Badajoz, Alacant i Madrid. El grup va fer una revisió i va proposar una sèrie de canvis en la definició, que va ser presentada a l'Assemblea General Ordinària de Col·legis Oficials de Diplomats en Treball Social i Assistents Socials del març de 2014, celebrada a Barcelona, i posteriorment va ser presentada a l'Assemblea de Delegats de la FITS Europa celebrada a Madrid el maig d'aquest any. Un cop recollides les propostes dels diferents països, la FITS va realitzar la proposta final analitzant cada paraula de manera exhaustiva.

3. Conceptes bàsics sobre les definicions globals de treball social. Mandats, principis, coneixement i pràctica

En la definició global de 2000/2001 s'incorporaven una sèrie de qüestions sobre la missió del treball social amb la idea de facilitar a totes les persones el ple desenvolupament de les seves potencialitats, contribuir a l'enriquiment de les seves vides i a la

prevenció de les disfuncions. Es plantejava que el sistema de valors, teoria i pràctica estaven interrelacionats entre si, detallant els conceptes bàsics des de valors de la professió que estan recollits en els codis ètics nacionals i internacionals i que parteixen d'ideals humanitaris i democràtics basats en el respecte a la igualtat, el valor i la dignitat de totes les persones. Aquesta conceptualització es manté en la següent definició juntament amb l'expressió de la solidaritat amb les persones que estan en desavantatge, la necessitat de lluitar contra la pobresa i l'exclusió social i el compromís amb els drets humans i la justícia social.

Els conceptes bàsics utilitzats en la nova definició es detallen al voltant de mandats bàsics, principis, coneixement i pràctica. Els mandats bàsics són definits per la FITS Global com la promoció del canvi social, el desenvolupament social, la cohesió social i l'enfortiment i l'alliberament de les persones. Al seu torn es defineix el treball social com una professió i la pràctica d'una disciplina acadèmica que reconeix que els factors històrics, socioeconòmics, culturals, espacials, polítics i personals interconnectats serveixen com a oportunitats i/o barreres per al benestar i el desenvolupament humà. Al seu torn, es planteja que el mandat del canvi social en el seu enfocament d'intervenció social tant individual, familiar i grupal com comunitària ha de fer-se quan es valori la seva necessitat de desenvolupament impulsat per la necessitat de qüestionar les condicions estructurals que contribueixen a la marginació, l'exclusió i l'opressió. Així mateix la professió també se sent compromesa amb l'estabilitat social, sempre que no s'utilitzi per discriminar, marginar i excloure qualsevol col·lectiu de persones.

En el procés de la nova definició es van rebre propostes que tractaven alguns principis de la professió, els més esmentats es referien al respecte pel valor i la dignitat inherent dels éssers humans, a no fer mal, el respecte per la diversitat, el suport i reconeixement de drets sovint conflictius entre si com els drets individuals, de la família, culturals, dels grups, de la llengua, a emfatitzar la coexistència de drets humans i responsabilitat col·lectiva i la interdependència. A més de tenir en compte els drets individuals i col·lectius també s'incidia que les treballadores i treballadors socials *co-construïssin* el coneixement amb les persones i les comunitats amb les quals treballen. L'objectiu de la professió és orientar-se cap a la causa dels problemes i no només en els símptomes, i que el treball social sigui transformador (TRUELL, 2014). D'altra banda, es planteja que és responsabilitat dels treballadors i treballadores socials de tot el món defensar, enriquir i fer realitat els valors i principis reflectits en definició global, ja que només es pot fer efectiva quan la professió es compromet activament amb els seus valors i la seva visió (FITS, 2014).

4. Principals disquisicions en el procés de revisió de les diferents regions de la FITS. Diferents visions

A més de les crítiques promogudes per les organitzacions de Llatinoamèrica relacionades amb l'excessiva visió occidentalista i la focalització als drets individuals deixant fora els drets col·lectius, també es va qüestionar que la definició de 2000/2001 no feia al·lusió a la teoria de treball social ni al coneixement indígena (FITS, 2012). Aquesta proposta va venir de la mà de les treballadores i treballadors socials indígenes que havien patit els efectes negatius de la imposició de models de treball social occidentals en el seu context comunitari, per la qual cosa van criticar les nefastes conseqüències que van patir a les seves comunitats posant com a mostra l'anomenada "generació robada" a Austràlia, on es va sostenir la influència de l'enfocament del treball social occidental que no va respectar ni va comprendre la importància cultural de la família i la col·lectivitat en aquest territori. Així mateix també van existir crítiques de les organitzacions de la regió d'Àsia i del Pacífic, ja que pensaven que la definició estava massa enfocada cap al canvi social (TRUELL, 2014). Cal destacar que algunes organitzacions de països europeus es van resistir al canvi de la definició, ja que la definició estava referenciada en la seva legislació i consideraven que seria molt complexa la modificació de la normativa en els seus països per tal d'actualitzar-la.

Les diferents visions dels països van generar un gran debat que va ocupar molta dedicació i esforç a les dues organitzacions, l'AIETS i la FITS. Des del treball social ens podem sentir orgullosos d'haver pogut arribar a un consens per a l'aprovació de la nova definició tenint en compte que és molt general però que queda oberta perquè es desenvolupi a cada país atenent a les característiques de cada territori, ja que es pot ampliar als nivells nacional i/o regional sempre respectant les Mocions Addicionals sobre el tema que es van aprovar a l'assemblea general de la FITS 2014:

Cap part d'aquesta definició serà interpretada de manera que interfereixi amb qualsevol altra part d'aquesta definició.

Les amplificacions en els àmbits nacionals i/o regionals no interferiran en el significat dels elements de la definició ni amb l'esperit de tota la definició.

A mesura que la definició de treball social és l'element clau per establir la identitat d'un grup ocupacional, una futura revisió d'aquesta definició ha de ser iniciada només després d'una avaluació precisa del procés d'aplicació i la necessitat de canvi. L'addició de noves observacions ha de ser la primera opció abans de modificar la definició (FITS, 2014).

5. Materials i mètodes

Per a l'obtenció de les dades recollides en el text s'ha realitzat una revisió bibliogràfica, a partir tant de fonts primàries com de fonts secundàries que tracten el tema de la definició. S'ha consultat bibliografia i documents no publicats que corresponen a la FITS i al CGTS als quals s'ha tingut accés, ja que es forma part d'aquestes organitzacions. Aquests documents són informes i actes, així com l'estatut i perfil professional i les propostes del grup de treball d'experts del CGTS. A més, des del punt de vista qualitatiu, s'ha inclòs l'observació fruit de la participació directa en el procés de revisió de la definició i de l'elaboració de la nova definició tant en el grup d'experts del CGTS com dels grups de treball i comissions de la FITS Europa i la Global on s'ha debatut aquest tema en profunditat. Aquesta observació i participació m'ha permès poder recollir les discrepàncies de les diferents organitzacions de països membres i participar en els intensos debats.

6. Resultats i discussió

L'última definició global de treball social mostra tres grans aportacions. Una d'elles es refereix a la superació del debat tradicional entre disciplina i professió o teoria i pràctica, per això defineix el treball social com una disciplina científica que capacita els professionals que s'han format en aquest àmbit per a l'exercici operatiu de les funcions que se li han encomanat.

Una altra de les aportacions es refereix a la clara posició sobre el debat del paper del treballador social, sigui com a un simple tècnic normalitzador de situacions o bé com a agent de canvi, per posicionar-se en el deure de canvi social com un professional actiu i compromès amb el benestar de les persones, grups i comunitats, per donar poder i emancipar les persones.

Finalment, l'última aportació és el reconeixement de les diversitats dels pobles i de les aportacions dels coneixements de les comunitats indígenes. En l'informe de comentaris de la FITS la definició de 2014 explica que el treball social té per objecte la reparació del colonialisme de l'històric discurs científic occidental (LIMA i VERDE, 2014).

A través de l'actual definició s'ha intentat posar fi a les crítiques de l'anterior definició adaptant-la a la situació actual del treball social en el món, centrant-se en la dignitat, la defensa dels drets humans i la justícia social incloent els drets culturals i familiars. Potser en aquesta definició la controvèrsia ve donada amb la paraula "indígena" com també es va posar de manifest en la ratificació de la definició a l'Assemblea General Ordinària de Col·legis Oficials de Diplomats en Treball Social del 13 de desembre de 2014, ja que no es tradueix de la mateixa manera en totes les regions, en el nostre cas podria ser substituïda per «minorities», per això des de la FITS es va animar a les organitza-

Finalment, l'última aportació és el reconeixement de les diversitats dels pobles i de les aportacions dels coneixements de les comunitats indígenes.

cions associades perquè l'adaptessin en l'àmbit nacional i/o regional.

La inclusió d'aquesta frase va ser una important decisió argumentada i presa per la Comissió Internacional per crear tantes definicions com fossin necessàries, reconeixent la importància que les comunitats relatives al treball social puguin adaptar-la al seu context.

El procés de revisió i actualització de la definició global ha estat molt complex, tot i això segur que seguirà despertant altres crítiques que mostren la maduresa de la professió en una organització com la FITS que va creixent progressivament passant de tenir 63 països quan va començar el procés als més de 100 que té en l'actualitat. Els nous membres que van incorporant les seves perspectives de la professió procedeixen fonamentalment de les regions de Llatinoamèrica-El Carib, d'Àsia-El Pacífic i d'Àfrica.

7. Conclusions

- Hi ha una gran complexitat per arribar a un consens mundial sobre una única definició global del treball social.
- L'actual definició global de treball social es va realitzar a partir de la que es va adoptar el 2000/2001 per les dues organitzacions internacionals FITS i AIETS tant des de la pràctica professional com de l'àmbit acadèmic.
- L'anterior definició de 2000/2001 ha estat molt coneguda, citada i respectada per moltes autoritats governamentals fins a la seva substitució el 2014, s'hi va destacar el compromís de la professió amb la justícia social i els drets humans, a més va esdevenir inspiració i guia per a molts treballadors i treballadores socials.
- No obstant això, l'anterior definició també va recollir moltes crítiques d'algunes organitzacions professionals a causa de la seva "visió occidental" del treball social, així com per centrar-se fonamentalment en drets individuals i poc en els drets col·lectius i per no tenir molt present la diversitat de les comunitats indígenes.
- L'actual definició del treball social ha estat fruit d'un llarg procés consultiu que va durar sis anys en el qual es va comptar amb una gran participació de les diferents organitzacions mundials del treball social tant des de l'àmbit acadèmic com de la pràctica professional on s'inclou el CGTS. A la FITS es van rebre 160 esmenes per a la nova proposta, a més els països que s'han anat incorporant a aquesta organització han anat aportant una gran diversitat de visions al voltant de la definició.
- La nova definició ha estat ben acollida, contribuint a una imatge més visionària de la professió tenint en compte les

comunitats on es treballa tant en l'àmbit local com regional i global. Les seves principals característiques són:

- Indica que es tracta d'una disciplina acadèmica basada en la pràctica que capacita els professionals per al seu exercici, a més destaca l'aposta pel canvi social, els drets humans, l'apoderament i l'emancipació de les persones.
 - Posa l'accent en la necessitat d'atendre també a la responsabilitat col·lectiva sobre el benestar des del punt de vista de la importància del reconeixement de drets per part dels governs, les comunitats i la ciutadania en general.
 - Expressa que el treball social té la seva pròpia base teòrica, que *co- construeix* coneixement amb les persones amb qui treballa, i que també pot utilitzar l'aprenentatge inclusiu del coneixement indígena.
- Els canvis produïts en la nova definició global mostren l'avenç cap a una professió més inclusiva, coherent i unida per aconseguir el seu objectiu fonamental que cobra sentit quan els treballadors i les treballadores socials adquireixen compromís amb els seus valors i la seva visió.

Bibliografia

- LIMA, A. I. i VERDE, C. Perfil profesional, funciones, espacios profesionales y población destinataria del trabajo social. A PASTOR, *Las prácticas curriculares en el grado de trabajo social. Supervisión y construcción del conocimiento desde la práctica profesional*. Madrid: Universitas, S.L., 2014, pàg. 287, 105-141. ISBN 978-84-7991-433-2.
- AYUNTAMIENTO PORTUGALETE: *Guía de lenguaje inclusivo y no sexista*. [Recuperat: 09/05/2016] <http://www.portuigualdad.com/wp-content/uploads/2016/04/Manual-igualdad-lenguaje-Libro-estilo-lenguaje-administrativo-portugalete-2016.pdf>
- CONSEJO GENERAL DEL TRABAJO SOCIAL (CGTS):
- Dictamen sobre definición y objetivos profesionales. *Servicios sociales y Política social*, Consejo General del Trabajo Social, 1993, vol. 30, pàg. 9-12.
- *Estatuto de la profesión*. Document intern aprovat en Asamblea General (2002). Sense publicar.
- *Perfil profesional del trabajador social en el siglo XXI*. Document intern aprovat en Asamblea General (2003). Sense publicar.
- *Informe grupo expertos definición del trabajo social 2014*. (Mª Asunción Martínez-Román, Koldobi Velasco, Carmina Puig, Edurne Aranguren, Ana I. Lima Fernández, Víctor Giménez, Joaquín Santos). Sense publicar.
- Federación Internacional del Trabajo Social (FITS):
- *Historia de la FITS a nivel mundial*. [recuperat: 29/4/2016] <http://ifsw.org/latin-america/historia-de-la-federacion-internacional-de-trabajadores-sociales-a-nivel-mundial/>
- *Propuesta de definición de trabajo social*. [Recuperat: 28/048/2014] <http://ifsw.org>
- *Informe a la Asamblea General de la FITS 2014 sobre la Definición Global del Trabajo Social*. TRUPELL. [Recuperat: 7/05/2014] <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/>
- *Propuesta de un nuevo documento ético*, la FITS Junta General de 2004, 7 de juliol de 2004.
- Declaració política aprovada a la Junta Executiva de la FITS, Washington DC, EUA., 2 de maig de 2005
- Actes de les assemblees generals de la FITS Global de 2006 a Munic (Alemanya); 2008 a Salvador de Bahía (Brasil); 2010 a Hong Kong; 2012 a Estocolm (Suècia); i 2014 a Melbourne (Austràlia).
- *Informe gente indígena. Pueblos indígenas y derechos humanos*. [Recuperat: 30/04/2016] <http://ifsw.org/policies/indigenous-peoples/>

Altres temes d'interès

La Convenció sobre els Drets de les Persones Discapacitades: impacte de l'article 12 en la capacitat jurídica i les figures de protecció en vista d'una possible reforma legislativa

Tracte o Mal-Tracte en la nostra pràctica professional

La Convenció sobre els Drets de les Persones amb Discapacitat: impacte de l'article 12 en la capacitat jurídica i les figures de protecció en vista d'una possible reforma legislativa

The Convention on the Rights of Persons with Disabilities: impact of Article 12 on legal capacity and protection figures foreseeing a possible legislative reform

Ferran Blanco Ros¹

Resum

Les previsions de l'article 12 de la Convenció sobre els Drets de les Persones amb Discapacitat suposen un trencament en la manera en què interactuem amb les persones amb discapacitat des del punt de vista jurídic i social. Obliga a repensar i redefinir els paradigmes en els quals es basen les figures de protecció adreçades a aquest col·lectiu desplegadas al Codi Civil de Catalunya i, per extensió, el paper del treball social.

Paraules clau: (Dis)capacitat, capacitat jurídica, tutela, suport en la presa de decisions.

Abstract

The Article 12 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities represents a rupture in the way we currently interact with people with disabilities from a social and legal point of view. It forces to rethink and redefine the paradigms on which protection figures are based and subsequently deployed into Catalonia's Civil Law Code and, by extension, the role of Social Work.

Key words: (Dis)ability, legal capacity, guardianship, decision-making support.

Per citar l'article: BLANCO ROS, Ferran. La Convenció sobre els Drets de les Persones amb Discapacitat: impacte de l'article 12 en la capacitat jurídica i les figures de protecció en vista d'una possible reforma legislativa. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, abril 2016, n. 207, pàgines 155-162. ISSN 0212-7210.

¹Treballador social de la Fundació tutelar de les comarques gironines.

Introducció

*La Convenció dels Drets de les Persones amb Discapacitat*² (a partir d'aquest punt empraré l'acrònim *CDPD* per a referenciar-la) suposa un avenç important per a tots aquells que considerem que la consecució d'una societat més justa, igualitària i equitativa és possible. La *CDPD*, pel seu caràcter general com a tractat internacional afecta a tota la població d'un país però, en especial, a les persones subjectes a una deficiència de caràcter físic, psíquic, intel·lectual o sensorial, ja que neix amb l'objectiu de promoure, protegir i assegurar el gaudi ple i en condicions d'igualtat de tots els drets humans -afegint una capa de concreció legal transversal al desplegament d'aquests- per a totes les persones amb discapacitat i promocionar el respecte de la seva dignitat inherent.

Malgrat tot, la *CDPD* es troba actualment en un impàs jurídic i legislatiu per diferents motius sotmesos a discussió: d'una banda podem teoritzar sobre la impossibilitat de dur-la a terme efectivament, sobre la falta d'una voluntat política decidida, valenta i resolutiva al respecte o bé podem adduir que falten mecanismes suficientment específics, clars o proporcionals que s'adeqüin a allò que es preveu assolir amb la *CDPD*. Aquest article intenta redreçar alguna d'aquestes qüestions des d'una perspectiva holística aplicada des del treball social.

Laboralment, el professional del treball social es pot ubicar en molts àmbits: sociosanitari, d'atenció a les persones amb discapacitat, d'atenció des dels serveis socials bàsics o especialitzats o d'atenció des de qualsevol altre recurs públic o privat on la figura del treballador social sigui present. A causa d'aquesta diversitat professional en l'exercici d'una feina concreta amb unes bases compartides, aquest article pretén esdevenir una eina per a tots aquells que exerceixin la professió focalitzant en els possibles canvis que es poden produir en el marc legal que afectin la seva tasca i, de retruc, els seus beneficiaris.

La Convenció dels Drets de les Persones amb Discapacitat

Sembla inqüestionable assumir que perquè s'hagi arribat al punt de configurar un tractat d'aquesta magnitud, és requisit previ la constatació de la vulneració sistemàtica de determinats drets de les persones amb discapacitat. De manera gràfica, podem comprovar en la següent classificació quins són els drets més afectats i els entorns on la probabilitat en què es produeix aquesta vulneració és major (DREW, 2011).

²Feta a Nova York el 13 de desembre de 2006 i ratificada per Espanya el 23 de Novembre de 2007 (publicada al BOE el 21 d'abril de 2008).

Drets humans més vulnerats segons
usuaris dels serveis de salut mental en
ordre descendent

- Exclusió, marginació i discriminació a la comunitat
- Negació o restricció de drets i oportunitats laborals
- Abús i violència física
- Impossibilitat d'accedir a serveis de salut mental efectius
- Abús o violència sexual
- Detenció arbitrària
- Denegació de l'oportunitat de contraure matrimoni o formar una família
- Falta de mitjans per a exercir la seva independència en la comunitat
- Denegació de serveis de salut bàsics
- Explotació econòmica

Entorns més susceptibles on es pot
produir una violació dels drets humans
en ordre descendent

- Espais públics de la vida ordinària
- Llar i entorn familiar
- Entorn laboral de facto o potencial
- Institucions psiquiàtriques i de salut mental
- Hospitals i centres de salut
- Presons, dependències del sistema policial i del sistema legal
- Administracions de l'Estat i serveis oficials
- Entorn acadèmic (escoles, instituts,..)

Impacte de l'article 12 de la CDPD en l'àmbit internacional i nacional

La CDPD –a través de l'article 12– unifica sota el paraigua de Capacitat Legal, la dimensió estàtica (capacitat jurídica) i la dimensió dinàmica (capacitat d'obrar) de la subdivisió del mateix concepte que en fa l'ordenament jurídic espanyol, fusionant indistintament la titularitat d'un dret amb l'aptitud de l'individu per actuar de forma efectiva en les relacions jurídiques en què intervé. Aquest fet genera debat a escala internacional arran de la necessitat o no d'adaptar el corpus legislatiu de cada país als requeriments de la CDPD pel que fa a les mesures de protecció legal vigents, és a dir, la manera com l'estat a través dels òrgans judicials procedeix a limitar la *capacitat d'exercici* d'un dret d'alguns dels seus ciutadans en considerar que requereixen una protecció especial en comparació amb els altres.

En l'àmbit nacional han sorgit dues interpretacions a priori oposades: la primera d'elles sosté que els mecanismes de protecció jurídica de les persones amb discapacitat del nostre ordenament jurídic s'oposen completament a les previsions de l'article 12 de la CDPD, ja que limiten la capacitat d'obrar de les persones amb discapacitat produint *discriminació* en l'exercici de drets concrets i, conseqüentment, cal derogar, abolir o reformar totalment el corpus legislatiu. L'altra interpretació sosté que el sistema patri de protecció és compatible amb el que estableix l'esmentat article i que només cal adaptar-lo, ajustar-lo o complementar-lo per complir les previsions de la CDPD. Vegem-ho amb més detall:

El sistema de protecció jurídica de les persones amb discapacitat al nostre país es configura articulant diversos mecanismes de pro-

tecció entre els quals la *incapacitació* contempla figures com la *tutela*, la *curatela*, la *guarda de fet* i el *defensor judicial*³. En el cas de Catalunya, s'hi sumen l'*assistència* i el *patrimoni protegit*. És imprescindible distingir entre aquells mecanismes que actuen com a mecanismes de representació de la persona subjecta a la mesura judicial i, per tant, parteixen des d'un model de substitució en la presa de decisions i aquells que esdevenen un mecanisme complementari a la capacitat de la persona per prendre les decisions per ella mateixa, configurant-se des d'un model de suport a la presa de decisions. Així doncs, podem parlar que la *tutela* esdevé un mecanisme substitutiu, ja que atorga facultats de representació a una tercera persona per a determinats actes, la *curatela* esdevé un mecanisme de complement de capacitat per a determinats actes i l'*assistència* –en el cas català– es configura com a un mecanisme de suport en la presa de decisions.

La primera de les interpretacions abans introduïdes defensa l'abolició dels mecanismes substitutius en la presa de decisions, ja que considera que en la seva aplicació concreta no existeix garantia que es respectin les preferències i la voluntat de la persona a l'hora d'escollir la ruta d'acció concreta per a l'exercici d'un dret, ans al contrari, el criteri o principi que guia el tutor o representant legal no és el respecte a la voluntat o preferències de la persona sinó que actua en funció del millor interès objectiu per a la persona subjecta a la mesura. La crítica sosté que moltes vegades el millor interès objectiu per a la persona no és coincident amb la voluntat de la persona. Podem imaginar el cas d'una persona sota tutela per una discapacitat mental que rebutja l'adscripció a determinat tractament farmacològic, però el tutor legal considera que el millor interès objectiu per a la persona passa per l'adscripció al tractament esmentat. Els detractors del model de substitució de la presa de decisions argumenten que la coerció exercida per la mesura judicial anul·la l'autonomia i l'autodeterminació de la persona en atorgar a un tercer el poder de decisió sobre aquesta –i d'altres qüestions– produint una discriminació *de facto*. D'aquesta manera, una aproximació basada en el millor interès objectiu només és justificable quan s'han esgotat totes les vies possibles basades en el suport a l'individu per tal que pugui prendre la seva pròpia decisió sempre i quan la decisió substitutòria es basi en la *millor interpretació de la voluntat i les preferències de l'individu*.

L'altra interpretació addueix que els mecanismes de substitució en la presa de decisions no generen cap tipus de discriminació per raó de discapacitat, sinó que es fonamenten en el dèficit de la persona en relació amb la seva capacitat natural o d'autogovern és a dir, la manca de capacitat per entendre, valorar, decidir i operar en funció de les conseqüències d'una determinada acció, fet que justificaria l'activació de mesures específiques destinades a la seva

³ Mecanismes regulats específicament en els art. 199 a 313 del CC i en els art. 221-1 a 227-9 del CCC.

protecció⁴. En la mateixa línia, la doctrina sosté que el sistema vigent és flexible en la mesura que l'autoritat judicial –via sentència– s'encarrega d'establir l'extensió i límits de la mesura, indicant quins actes pot realitzar la persona per si mateixa, quins ha de realitzar amb complement de capacitat i quins no pot realitzar de manera individual. (MARTÍNEZ DE AGUIRRE, 2014)

Com a models teòrics que sustenten aquestes interpretacions, podem inferir que aquells contraris a l'aplicació de qualsevol mecanisme de modificació de la capacitat d'obrar es basen en la crítica al *model mèdic de la discapacitat* com a inspirador de les bases que sustenten el sistema. S'addueix que el sistema jurídic es configura basant-se en la consideració de la persona normal (sic) com a subjecte de dret sobre la qual s'articula tota normativa (GOODING, 2015). La relació causa-efecte que proposa el model mèdic pressuposa que existeixen en les persones determinades característiques o capacitats cognitives considerades normals, apropiades o desitjables que les faculden o capaciten per decidir entre determinades accions en relació amb la manera com gestionen la seva vida o com exerceixen els seus drets de manera correcta, és a dir, de manera lliure, autònoma, independent i responsable (CUENCA GÓMEZ, 2014).

Entenent que aquesta manera de conceptualitzar la persona d'acord amb uns patrons estàndards és certament abstracta i idealitzada, aposten pel *model social de la discapacitat* (PALACIOS, 2008) que conceptualitza la discapacitat no tan sols en l'existència de la deficiència, sinó que proposa que la influència dels factors socials i culturals la determinen en bona mesura. La distinció terminològica entre deficiència i discapacitat és important en la mesura que el primer dels termes fa referència a la condició física o mental de l'individu, mentre que el segon es refereix al desavantatge causat per l'organització social contemporània que no considera, o considera insuficientment, a les persones amb deficiències i per aquest motiu en restringeix, limita o, fins i tot exclou, de la participació social.

L'èmfasi en la diferència i en la deficiència es veu ara superat per un canvi de paradigma en positiu en la manera d'aproximar-nos a la discapacitat: ja no es tracta de focalitzar en els aspectes negatius sinó en rescatar i accentuar les capacitats de les persones intentant acomodar les necessitats individuals i col·lectives en l'activitat econòmica, social i cultural. La capacitat jurídica no és un atribut natural en les persones, sinó que és una construcció social pròpia del dret que històricament ha servit com a mecanisme d'exclusió del món del Dret i dels drets a determinats col·lectius. S'addueix el fet que aquesta dicotomia entre capacitat-incapacitat i normalitat-diferència ha privilegiat determinats tipus de capacitats i determinades maneres de desenvolupar-les en detriment de l'alteritat en la forma de funcionar, fet que considera injustificable si considerem que totes les persones en algun moment de la nostra

⁴ Argument esgrimit per la STS. 282/2009 de 29 d'abril.

vida ens trobem superats per alguna situació i cerquem l'ajuda i el suport dels altres i no per aquest motiu se'ns considera incapaços des d'un punt de vista jurídic. (CUENCA GÓMEZ, 2014).

Reformar i adaptar o derogar i reconstruir?

Si bé és cert que el *Comitè de la CDPD* insta a abolir les mesures de protecció judicial basades en mecanismes de substitució en la presa de decisions⁵, el nostre país es troba en un impàs, immòbil, al respecte. Suprimir el procediment d'incapacitació i adaptar-se a l'article 12 implica forts reajustaments en el Dret patri pel que fa a les mesures de protecció a les persones. La *CDPD* aposta per la implementació de mecanismes de suport a la presa de decisions com a alternativa als mecanismes substitutius però no especifica quins són aquests mecanismes ni en concreta la forma ni el contingut de manera específica, deixant a la imaginació dels estats adheritats el seu desenvolupament.

Els mecanismes de suport en la presa de decisions suposen una revolució a l'hora d'aproximar-nos a la protecció dels drets de les persones en aquesta situació específica de necessitat però al mateix temps plantegen una sèrie de problemes difícils de resoldre. Aquests mecanismes es basen en la complementació de la capacitat natural i inherent a totes les persones de prendre decisions en la mesura que, per part de terceres persones, s'ofereix suport individualitzat en aquelles àrees o qüestions que la persona desitgi o manifesti. Partint des de la voluntarietat i l'entesa mútua, en aquest sistema s'estableix una relació de confiança –contràriament als sistemes de substitució en què la relació és de caràcter paternalista– que possibilita que la persona rebí assistència per a prendre la seva pròpia decisió retenint plenament la seva capacitat legal. A banda, com que no hi ha intervenció judicial, és revocable en qualsevol moment a instància de part.

Abandonar totalment qualsevol sistema que limiti la capacitat d'obrar d'una persona comporta una sèrie d'inconvenients que cal considerar: en primera instància la inexistència de mecanismes que salvaguardin –com és el cas de la rendició de comptes requerida al representant legal– que les persones de suport o terceres persones no manipulin la persona ajudada per al seu propi benefici sumint-la en una situació *de facto* de desprotecció⁶. En segon lloc, la retenció de la plena capacitat a l'hora de prendre decisions per part de la persona pot generar inseguretat jurídica en el moment en què implica al mateix temps la retenció de la legitimació activa i la responsabilitat civil, fet que posa en dubte altres parts del marc legislatiu, en especial les relatives a l'anul·labilitat dels actes o

⁵ (CDPD/C/GC/1, 19 de Maig de 2014, paràgrafs 26, 28 i 50)

⁶ Podem pensar en el cas d'una venda patrimonial molt per sota del valor de mercat o en la firma de contractes amb clàusules abusives, per exemple.

contractes adquirits per aquestes persones. Estretament lligat a aquest apartat, és imprescindible, doncs, acceptar que aquestes persones es troben subjectes a assumir els riscos, conseqüències i responsabilitats que implica prendre determinades decisions per tal de garantir cert grau de seguretat jurídica respecte del caràcter irrevocable de certes decisions (MARTÍNEZ DE AGUIRRE, 2014).

Aplicabilitat

Encara que Catalunya hagi estat pionera en introduir l'assistència, la figura més propera als mecanismes de suport a la presa de decisions que preveu la *CDPD* i la situació d'incertesa i immobilitat pel que fa a la seva aplicació, convé no oblidar que els ordenaments jurídics d'un país estan dissenyats de tal forma que permeten la màxima llibertat possible als ciutadans regulant situacions amb caràcter de mínims i deixant marge d'actuació més enllà del que predisposen. Per aquest motiu és important recalcar que disposem de força marge operatiu a banda –però no al marge– de la llei per impulsar iniciatives que garanteixin l'equilibri entre la protecció de les persones amb discapacitat i l'exercici dels seus drets. En aquest sentit, l'actuació des de la iniciativa pública i privada i la xarxa d'institucions sense ànim de lucre combinada amb un ús adequat i responsable de serveis ja existents esdevenen una peça clau per garantir aquest equilibri, especialment les institucions que desenvolupen en l'actualitat càrrecs tutelars, que parteixen des d'una posició privilegiada a l'hora d'integrar aquest nou paradigma que ens proposa la *CDPD*. No només perquè compten amb una estructura organitzativa desenvolupada sinó perquè disposen de l'experiència i dels recursos tècnics i humans necessaris per a gestionar un possible canvi de model. Certament, els professionals que integren aquestes entitats desenvolupen la seva tasca acostumats a tractar els problemes, qüestions o assumptes de persones amb diverses mesures de protecció jurídica així com disposen de cert grau de familiarització amb la manera en què els usuaris prenen les decisions, expressen els seus desitjos o manifesten les seves aspiracions.

Redefinició de la tasca del T.S.

La materialització efectiva dels avenços que suposa aquest nou paradigma no depèn exclusivament d'una reforma legislativa i de l'acceptació dels governs i la seva actitud envers la seva implementació, sinó que depèn també del paper de les organitzacions i entitats que treballen per a capacitar les persones i del grau d'implicació dels professionals que hi treballen. El fet de saber que s'aproxima un canvi en la manera com es conceptualitzen i s'apliquen les mesures de protecció jurídica és d'especial interès per a tots els professionals del sector en la mesura que contribueix a sensibilitzar i generar una actitud diferent –que pot o no conduir

al canvi- envers els paradigmes tant en referència als models de protecció com als de construcció de la discapacitat. Sembla lògic assegurar que la pràctica professional s'enriqueix en la mesura que tenir coneixement d'aquesta informació permet millorar les funcions d'assessorament directe o indirecte i al mateix temps reforça el paper de nexa que desenvolupa el treballador social com a especialista en la *interacció* entre agents socials, públics i privats (FANTOVA, 2008).

És important també destacar l'embranchada que pot suposar per a eines pròpies del Treball Social com la història de vida un canvi que substitueixi la presa de decisions en base al millor interès objectiu per la millor interpretació de la voluntat de la persona en aquells casos en què no queda més remei que prendre una decisió per representació. De manera similar, crec que el professional hauria i haurà de ser especialment curós a l'hora de vetllar pels interessos de la persona discapacitada quan es tracti de protegir la seva integritat física, econòmica i patrimonial en moments de transició entre models, entenent que cal apostar pel model de suport en la presa de decisions -sia quina sia la forma final en què es materialitzi- com a pas necessari per a construir una societat més inclusiva i solidària. No serà curt ni fàcil, però la vida tampoc ho és i aquest fet no ens impedeix treballar per millorar-la i gaudir de cada moment que ens ofereix.

Bibliografia

- Comité sobre los derechos de las personas con discapacidad. Observación general. *Núm. 1, Article 12. Igual reconocimiento como persona ante la ley*. CRPD/C/GC/1, 19 de Maig de 2014. Genève: United Nations.
- CUENCA GÓMEZ, P. *El sistema de apoyo en la toma de decisiones desde la Convención Internacional sobre los Derechos de las Personas con discapacidad: principios generales, aspectos centrales e implementación en la legislación española*. REDUR, 2012, núm. 10, pàg. 61-94. ISSN 1695-078X.
- DREW, N. [et al.]. *Human rights violations of people with mental and psychosocial disabilities: an unresolved global crisis*. Global Mental Health, 2001, núm. 6, 2011. DOI: 10.1016/S0140-6736(11)61458-X.
- FANTOVA, F. *Sistemas públicos de servicios sociales: nuevos derechos, nuevas respuestas*. 1a Edició. Bilbao: Universidad de Deusto, 2008. ISBN 978-8498308761.
- GOODING, P. Navigating the 'Flashing Amber Lights' of the Right to Legal Capacity in the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Responding to Major Concerns. *Human Rights Law Review*. 2015, 15(1), pàg. 45-71. ISSN 1461-7781.
- MARTÍNEZ DE AGUIRRE, C. *El tratamiento jurídico de la discapacidad psíquica: reflexiones para una reforma legal*. 1a edició. Pamplona: Thomson Reuters Aranzadi, 2014. ISBN 978-8490592960.
- NACIONES UNIDAS. *Convención sobre los derechos de las personas con discapacidad*, Nueva York, 13 de Diciembre de 2006. Genève: United Nations.
- PALACIOS, A. *El modelo social de la discapacidad. Orígenes, caracterización y plasmación en la Convención Internacional sobre los derechos de las personas con discapacidad*. 1a edición. Madrid: Cinca, 2008. ISBN 978-8496889330.

Tracte o Mal-Tracte en la nostra pràctica professional

Treatment or Mistreatment in our professional practice

Paqui Gómez Pozuelo¹

Resum

L'enunciat "Tracte o Mal-tracte en la nostra pràctica professional" ens ofereix la possibilitat de pensar en el poder del professional davant la persona, en aquelles intervencions en les quals, de vegades, la invisibilitat i la inconsciència del poder que es té pot fer que sigui exercit en *des-benefici* de la persona. Des d'aquest punt de partida us ofereixo conceptes i principis a partir dels quals sempre he intentat desenvolupar la meva tasca professional i que, amb aquesta petita empena i des d'un marc de referència com Alzheimer Catalunya Fundació, exposo en aquest article.

Paraules clau: Relació, confiança, descompressió, reflexió, veritat.

Abstract

The concept of "Treatment or Mistreatment" in our professional practice describes a scenario where the "power" bestowed upon and exercised by the professional can be harmful to the person in our care interventions, due to the invisibility and the unawareness of the professional of his or her power.

With encouragement from Alzheimer Catalunya Foundation as a frame of reference, in this article I express concepts and principles which I use as a guide to carry out my job as a social worker and a gerontologist.

Key words: Person-professional, Relationship, Confidence, Decompression, Reflection, Truth.

Per citar l'article: GÓMEZ POZUELO, Paqui. Tracte o Mal-Tracte en la nostra pràctica professional. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, abril 2016, n. 207, pàgines 163-170. ISSN 0212-7210.

¹Treballadora social i gerontòloga. Direcció Ajudar i Protegir. Alzheimer Catalunya Fundació. pgomez@alzheimercatalunya.org www.alzheimercatalunya.org

Aquest article neix del meu propi recorregut com a treballadora social i des de la necessitat de compartir amb tots vosaltres els coneixements que he anat adquirint al llarg d'aquests anys sobre un tema del qual, cada vegada més, els professionals volem impregnar-nos per tal de millorar encara més la nostra pràctica: el tracte a la persona.

En la realització de la tasca com a treballadors socials l'element clau que guia la nostra intervenció, allà cap a on mirem en les nostres decisions i intervencions, és la persona en la seva relació amb els altres i en el seu medi social. A partir d'aquest punt central relaciono el bon tracte amb quatre conceptes que intento desenvolupar des de la reflexió constructiva:

- 1- Acció i relació
- 2- Confiança
- 3- Descompressió
- 4- Veritat

1. Simbiosi entre acció i relació

A partir d'aquest títol, "Tracte o mal tracte en la nostra pràctica professional", el primer que em ve al cap és la simbiosi entre *acció i relació*.

En el nostre dia a dia laboral el professional ha de realitzar innombrables accions: "Sap fer-les, està preparat i les fa". L'execució és correcta, durant anys s'ha format per a aquestes tasques, però si en aquest "fer" la relació que s'estableix no està basada en la cobertura de les necessitats psicoemocionals de la persona atesa, aquest individu difícilment sentirà que realment se'l tracta com a persona (BROKER, D. 2013).

La manera de relacionar-nos amb la persona atesa marcarà indubtablement la intervenció i el vincle que construirem plegats. La relació persona-professional és cabdal per tal que els objectius plantejats adquireixin un altre significat, a partir de com, tant la persona com el professional, sentim que som tractats, l'un per l'altre, en la nostra singular manera de relacionar-nos.

Per poder entendre millor aquesta simbiosi entre acció i relació, m'agradaria reflexionar a partir de tres exemples que pertanyen de la nostra pròpia realitat i experiència on la dignitat de la persona gran queda relegada a l'exigència estructural, a la funció mecànica..., a vegades incoherent amb el bon tracte i que va més enllà de la simple realització correcta de la tasca tècnica.

- 1) Les persones grans sovint han de ser ateses en situacions que considerem molt íntimes per a la dignitat humana, com per exemple, el moment del bany. El professional pot executar a la perfecció l'acció i no deixar cap plec de pell sense assecat i hidratar. Si en aquest moment tan íntim, el professional és conscient de la situació i fa possible que la persona senti la tendresa en tocar-la i en moure-la, que percebi un ambient

càlid i de seguretat, un ritme adequat en l'execució, un respecte cap a la seva identitat, cos i fins i tot història, a més d'aconseguir que la persona se senti *ben-neta*, també haurà aconseguit que se senti *ben-tractada*.

- 2) Un altre exemple en què ens trobem dia a dia és l'acte de treure la persona en situació de risc de casa seva i traslladar-la a una residència. Malauradament aquest fet es produeix més vegades de les que voldríem. És un moment generador d'un gran estrès tant per a la persona com per al seu entorn i pels professionals que realitzen l'acció. Les causes d'aquest estrès poden ser diverses, però la negació i la incertesa hi són determinants. En aquestes situacions, l'immobilisme no pot ser la resposta, és a dir, mantenir la persona en aquesta situació de risc, però sí que ho pot ser protegir-la oferint-li la possibilitat de manifestar i expressar el seu desacord, en comptes de manipular o amagar. Hem de poder prioritzar les seves emocions i sentiments, calcular el nivell de suport i empatia que necessita i proporcionar-l'hi. Ser sincer i demostrar afecte en una situació tan al límit per a la persona com aquesta, ens ajudarà a tots en aquest *acompanyament des del desacord*.
- 3) L'acte de prohibir a una persona que realitzi determinades pràctiques també n'és un altre exemple. En moments vitals de gran malestar la persona pot efectuar pràctiques desafiantes i transgressores, davant les quals un entorn "normatiu" i "social" pot respondre des de la prohibició o l'estigma, sense entendre que la persona està utilitzant aquesta via de comunicació per dir-nos que no està bé, que necessita ajuda.

Poder assumir el repte de veure més enllà d'aquest comportament, acceptar que amb el que li oferim no en té prou, identificar el rerefons, reconèixer la seva realitat... tot això ens ajudarà en la transformació per passar "d'apropiar-nos" a "apropar-nos" a ella, valorant-la com a un ésser únic i membre de ple dret a la nostra societat.

Aquests exemples ens porten a considerar que el Mal-Tracte del professional cap a la persona no és intencionat. Segurament l'auxiliar sortirà del bany pensant que està contribuint d'una manera molt eficient a prevenir futures úlceres o alteracions a la pell. Segurament el treballador social sortirà de la residència pensant que la protecció de la persona i la cobertura de les seves necessitats bàsiques estan assegurades. Segurament el director i l'equip d'aquest entorn "normalitzat" i "social" miraran la persona pensant que estan evitant la seva autodestrucció. Però hi ha aquest altre món de les relacions que irromp de ple en el món de les emocions i que és vital perquè la persona senti que realment és tractada amb dignitat i amb respecte cap a la seva llibertat.

Acció i Relació, ambdues es beneficien l'una de l'altra i les dues es necessiten.

Acció i Relació, ambdues es beneficien l'una de l'altra i les dues es necessiten.

2. Confiança entesa com un acte d'amor

Un altre concepte que em ve al cap quan parlem de Tracte o Mal-Tracte en la nostra pràctica és *La confiança entesa com un acte d'amor*.

Moltes vegades els professionals invertim molt de temps treballant perquè la persona confii en nosaltres amb la finalitat de poder aconseguir els objectius que, en reunió d'equip, hem decidit que són els que s'apropen més a l'excel·lència professional.

La transformació de la manera que tenim de desenvolupar la nostra pràctica ve quan el professional inverteix la direcció d'aquesta confiança: "Tu, persona, no ets qui has de confiar en mi, sóc jo el que he de veure el teu potencial i ajudar-te, acompanyar-te en tot el que necessitis. Sóc jo el que he de confiar en tu".

I dic que és un acte d'amor perquè en definitiva el que fem és una aposta forta i ferma per la persona. Des d'aquest punt de partida, el professional no és un boig enamorat capaç de fer qualsevol cosa per a ella i arrossegar-la en aquesta bogeria sense tenir en compte les conseqüències, sinó un valent compromès que podria en aquest camí triar un altre com a company/companya de viatge: malgrat que la por, la passivitat, la fugida, el joc de la pilota són molt suggeridores i atractives, decideix continuar i apostar per la seva elecció: La persona.

3. La descompressió

El tercer concepte que em ve al cap quan parlem d'aquest Tracte o Mal-Tracte envers la pràctica professional és *la descompressió*.

Des de la meua experiència sento que sovint el professional es queda atrapat entre les pressions externes de l'entorn de la persona: família, veïns, amics, altres recursos i professionals; i les pressions internes: la mateixa manera d'entendre l'exercici professional, el seu equip, l'organització per la qual treballa.

Davant d'aquesta realitat el professional pot arribar a la convicció de "Jo no puc fer res", que el portaria finalment al camí de la frustració, la desmotivació i la tristesa. Si algú de vosaltres esteu en aquesta situació la pregunta òbvia que em fareu serà: "I què puc fer?"

Davant les pressions, internes i externes, la meua experiència em diu que hem de sembrar, encomanar, arrossegar els nostres companys, les nostres organitzacions, a generar *espais de reflexió, de construcció i en comú*.

Aquests espais de reflexió i construcció des dels quals treballem són tant interns com externs. Espais interns propis de la nostra organització, del nostre equip, allà on poder retrobar-nos amb nosaltres mateixos des del treball social i **aportar al conjunt la visió de la nostra professió.** Espais externs, propis de la persona i del seu entorn des d'on es pot oferir una versió tècnica sobre la situació que està experimentant la persona i en la qual el seu en-

Davant les pressions, internes i externes, la meua experiència em diu que hem de sembrar, encomanar, arrossegar els nostres companys, les nostres organitzacions, a generar espais de reflexió, de construcció i en comú.

torn l'està acompanyant amb una determinada intensitat que oscil·la des de la presència i la participació activa fins a l'absència o la passivitat.

Però quin objectiu tenen aquests espais i quin contingut ens poden oferir en relació a la manera com el professional tracta a la persona en el desenvolupament de la nostra pràctica?

Els espais interns ens han d'ajudar a definir quina és la nostra missió, visió i els valors que ens mouen.

Des d'un escenari clar, l'organització i els seus integrants podem començar a creure de veritat en la persona i en les seves possibilitats. Comencem a teixir arguments que ajuden a sostenir/contenir les pressions externes, incorporant la persona i la seva particular manera de veure la vida i de viure-la.

En aquest camí, nosaltres com a entitat tutelar i des d'aquests espais de reflexió i construcció vam definir que la nostra missió era "Ajudar i Protegir la persona en el seu projecte vital" des d'una visió clara: donar més valor, més pes, a la persona que al càrrec judicial o al motiu pel qual havia estat incapacitada.

L'equip, des d'aquests espais interns propis, comença a revisar rols, tasques, protocols, instruments, espais de treball i a transformar el seu contingut per poder donar resposta a la visió, missió i valors de l'organització.

Un símptoma clar d'aquesta transformació és quan les reunions d'equip deixen de ser un "espai reporter", on cada un dels professionals enumera el que fa o podria fer la persona, per convertir-se en un "espai de treball" compartit amb la persona i el seu entorn on determinem plegats, "en comú", quines oportunitats vitals podem dibuixar partint de la seva història, la seva perspectiva, el que vol pel seu futur i les possibilitats que tenim per generar-les.

Els espais externs ens han d'ajudar a incorporar la persona i el seu entorn, formal i/o informal, per poder intercanviar visions i prendre decisions conjuntes.

A vegades la pressió que vivència l'organització i/o l'equip que hi treballem i que acaba afectant la nostra pràctica i essència com a treballadors socials ve també alimentada per la pressió de l'entorn, la família, la comunitat, altres professionals i, fins i tot, la mateixa persona i la situació en la qual està immersa.

Per poder canalitzar i gestionar aquestes pressions externes hem de treballar plegats, amb la persona i el seu entorn, des d'espais compartits amb ells.

Des d'aquests espais, interns i externs, el professional podrà combatre la **síndrome de la solitud**: "Estic sol davant d'una situació molt complexa que està generant un patiment emocional important a la persona i davant la qual no trobo alternatives". I la **síndrome de l'estruç**: "No puc amb la incertesa de la situació, la qual m'està generant ansietat i estrès i per tant prenc decisions dràstiques sense veure-hi més enllà".

Totes dues tenen un mateix placebo: "Pensar que fem el que realment NO fem" des de dues línies: El treball en xarxa i la incorporació de la persona i el seu entorn en la presa de decisions.

Totes dues tenen un mateix placebo: "Pensar que fem el que realment NO fem" des de dues línies: El treball en xarxa i la incorporació de la persona i el seu entorn en la presa de decisions.

- **El treball en xarxa:** Per poder fer front a situacions complexes on el professional necessita contenir les pressions, adquirir una visió global de la situació i definir respostes creatives és fonamental generar una xarxa entre els professionals que estan acompanyant la persona i que també formen part del seu entorn. Perquè aquest treball en xarxa es pugui realitzar no necessitem professionals experts sinó intel·ligents, motivats i generosos. L'expertesa vindrà amb els anys.

El paradigma de la complexitat qüestiona que l'essencial es troba en el que és simple i aposta perquè el que és simple sigui la manifestació pròpia de la complexitat (BUSQUET X., VALVERDE E., 2005). A partir d'aquesta reflexió podríem dir que la complexitat quedaria definida des dels sistemes evolutius com el mínim per viure i, dins d'aquesta complexitat, la intel·ligència es converteix en allò que un ésser viu necessita per entendre el que està passant al seu voltant i poder-se adaptar. Aquesta adaptació és l'inici de la transformació.

La motivació per a mi és l'impuls intern que necessitem per continuar tirant endavant malgrat les adversitats.

La generositat l'entendem des de la participació desinteressada amb l'objectiu de generar un bé comú, el menys important és el paper que hi jugues i el més important és què aportes.

Des d'aquestes definicions "casolanes" la pregunta és, perquè ens costa tant generar xarxa i mantenir-la viva? Si tal com diu la ciència, i estareu d'acord amb mi, li sobra complexitat?

Des de la meua experiència, el treball en xarxa necessita *un motor i un lideratge* per sobreviure. Un dels professionals que participa en la xarxa ha de convertir-se en aquest motor i la resta ha de ratificar-lo formalment.

- **La incorporació de la persona i el seu entorn en la presa de decisions** siguin del tipus que siguin. Cal oferir un espai relaxat però formal, on puguem traslladar les visions de cada part, un espai on arribem a acords des de la negociació i no des del xantatge. Tan sols així podrem comprometre'ns tots en els pactes, assumir conjuntament les tasques, les responsabilitats, per donar una resposta adequada que pugui compensar les equivocacions i les situacions adverses.

Treballar en xarxa i incorporar, dos ingredients que poden acabar en un Mal-Tracte cap a la persona si no s'utilitza en ells un condiment bàsic: *La veritat*.

4. La veritat entesa des del compromís, la visió tècnica i el posicionament.

Des de la meua pràctica professional, he acabat entenent que el que realment necessita una xarxa és *veritat*, entesa com el compromís de cada un dels membres a involucrar-se de veritat i no per comprometre els altres i traslladar la pressió als altres, sinó per compartir-la.

Treballar en xarxa i incorporar, dos ingredients que poden acabar en un Mal-Tracte cap a la persona si no s'utilitza en ells un condiment bàsic: *La veritat*.

El que realment necessita la persona a la qual acompanyem és veritat, entesa des de la visió que jo com a professional tinc de la seva situació, de les possibilitats que jo hi veig i dels punts que més em preocupen.

El que realment necessita l'entorn de la persona és veritat, entesa com el posicionament que adquireixo davant del desig de la persona i les demandes i/o necessitats del seu entorn.

Arribats a aquest punt del discurs que intento traslladar-vos, el que em ve al cap és el concepte de *Poder*. Aquest poder si no és administrat des de la coherència i la humilitat pot convertir-nos en generadors d'un Mal-Tracte inconscient, difícil de detectar, en què la persona es converteix en presonera d'un destí que no ha buscat i el professional, en un ens incomplet que en cert moment es pregunta què és el que fa sense trobar-ne el sentit.

Conclusió

Fa res ens preguntàvem: "I què hi puc fer?" Veritablement tens a les mans un gran poder:

El poder d'incidir en la realitat de la persona transformant-la a través de les nostres accions, de les nostres decisions i de la manera com ens relacionem/apropem a la persona i al seu entorn.

El poder d'encomanar als nostres companys, als professionals amb qui treballem i que participen en d'altres serveis, d'una manera de fer inclusiva, potenciadora i generadora d'oportunitats noves per a la persona.

El poder de generar en les nostres organitzacions l'ambició de treballar, no tant des de la legalitat, de la norma, sinó des de la moralitat, de la coherència.

Bibliografia

- BROKER, Down. *Atención centrada en la persona con demencia. Mejorando los recursos*. Primera edición. Octaedro, 2013. ISBN 978-84-9921-416-0.
- BUSQUET X. i VALVERDE E. *Aprender a morir. Vivències a la vora de la mort*. Barcelona: Institut Borja de Bioètica. Edicions a Petició SL, 2005. ISBN 9788496367012.
- MUNNÉ, Frederik. ¿Que és la complexitat?. *Revista Encuentro de Psicología Social*. 2005, 3 (2): 6-17, 85 Ref.
- Bibliografia Recomanada:
 - 1) CANIMAS, Joan. *Decidir por el otro. Nueve pautas para aquellas personas que tienen responsabilidades de apoyo, guarda o tutela*. Versió 29 setembre de 2013. Web: <http://www.acpgerontologia.com/documentacion/Canimasdecidirporeloto.pdf>
 - 2) KITWOOD, Tom. *Repensant la demència. Pels drets de la persona*. Primera Edició. Eumo Editorial, 2003. ISBN 84-9766-024-2.
 - 3) MORIN, Edgar. *Introducción al pensamiento complejo*. Gedisa Editorial, 1990. ISBN 9788474325188.
 - 4) NAVARRO, José. Capítol 5. Caos, complexitat y consultoria. A S.QUIJANO (Ed.). *Dirección de recursos humanos y consultoría en las organizaciones*. Barcelona: Icaria, 2006, pàg. 171-200. ISBN 9788474269093.
 - 5) ROMA, J. *Management de lo imposible: Maneras de trabajar con situaciones a las que no encontramos salida*. Barcelona: 2002.

Miscel·lània

La pobresa aïllada.
A propòsit de *Techo y comida*,
pel·lícula de Juan Miguel del
Castillo

La pobresa aïllada

A propòsit de *Techo y comida*, pel·lícula de Juan Miguel del Castillo

Isolated poverty

About “Ceiling and food”, a film by Juan Miguel del Castillo

El 1899, Ramon Casas pinta *La càrrega*. Representa la repressió d'una vaga esdevinguda a Barcelona. Els obrers es retiren perseguïts per les forces d'ordre; en el primer pla un d'ells està a punt de ser atropellat pels cascos d'un cavall muntat per un guàrdia civil amb un sabre a la mà. Dos anys després Giuseppe Pellizza da Volpedo va pintar el seu *Quarto Stato* (1901) en el qual una multitud de camperols marxa decididament, imaginem que a enfrontar-se a les forces dels poderosos que podem suposar que són davant d'ells. Va servir com a cartell de la superproducció de Bertolucci *Novecento* (1976) i va presidir moltes habitacions dels *progres* de l'època.

Seria fàcil il·lustrar la lluita dels desheretats del segle XIX i començaments del XX. Els pobres, els pagesos, els proletaris van construir una èpica de les seves lluites; batalles amb noms industrials: La Canadenca, el pou María Luisa, les drassanes de Gdansk; una èpica basada en una ètica de la defensa col·lectiva, de la solidaritat, de la resistència a l'agressió dels poderosos i que va generar una estètica de les que es pot observar, entre d'altres, en les obres esmentades i a moltíssimes més entre les arts plàstiques, la música, la literatura o el cinema.

Quina seria una possible representació d'aquesta lluita durant els presents anys del segle XXI? Trobaríem aquest caràcter èpic? Es podria representar en una gran tela o en una superproducció cinematogràfica? Aquestes preguntes sorgeixen quan veiem una pel·lícula com *Techo y comida* (2015) dirigida per Juan Miguel del Castillo¹, on la pobresa està retratada en un grau mínim: la *petita* història de Rocío, mare soltera i sense feina, i d'Adrián, el seu fill

Per citar l'article: SOLER AGUADO, Antonio. La pobresa aïllada. A propòsit de *Techo y comida*, pel·lícula de Juan Miguel del Castillo. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, abril 2016, n. 207, pàgines 173-175. ISSN 0212-7210.

¹ Goya a la Millor Actriu Protagonista (Natalia de Molina) i premis del Públic, de Millor Actriu i de Millor Pel·lícula del festival de Màlaga.

de 8 anys, tancats al seu pis y assetjats pel propietari que reclama el lloguer. Ella busca *desespera(nça)dament* feines ocasionals i mitjans de subsistència precaris, mentre el nen assisteix a l'enfonsament dels suports de les seves vides entre l'atenció delicada a la seva mare, les seves necessitats de nen i la ràbia davant la vida que li està tocant viure.

L'aïllament no és només una opció subjectiva de Rocío. Té causes polítiques i socials. I és aquí on sorgeix la comparació amb altres moments de la història de les crisis i les lluites socials. La solidaritat, que va ser necessària per a la resistència i el combat per obtenir millores de vida col·lectiva, va ser al mateix temps generadora d'estructures efectives per a la protecció social en forma de caixes de resistència davant les vagues, mutualitats mèdiques, caixes de pensions (en minúscules), ateneus populars, cases del poble, escoles d'alfabetització, borses de treball, etc.

L'estat del benestar va encarregar-se de gran part d'aquests serveis, fins a arribar a ser el seu gestor i finançador únic mitjançant una poderosa administració i un sistema impositiu progressiu equilibrador de les rendes. Però va arribar a la seva fi. La desaparició de la política de blocs i la competència globalitzada va promoure el liberalisme econòmic, la *desregularització*, l'abaratiment de costos, especialment els salarials i la desatenció de l'Estat a les polítiques socials.

La solidaritat a Rocío li arriba de la veïna que li passa el *tupper* de croquetes o mitjançant el cable que li permet endollar a la seva presa per proveir-la d'una electricitat que li han tallat. És una solidaritat individualitzada, privada, de persona a persona, i per això commovedora, però incapaç de treure la protagonista de la seva precarietat. Privada és també l'ETT en fallida que li promet treball. No són temps per l'èpica: l'*opressor* és un propietari que reclama el lloguer perquè el seu fill ha perdut la feina; el *capitalista* és un roí comerciant d'una botiga *cutre* que compra or; el *treball* consisteix a repartir publicitat d'aquesta botiga, unes hores al dia, amb una pancarta penjada al coll, per vint euros; la lluita contra les forces de l'ordre és un cop de pedra contra el *segurata* del *súper* on ha robat una crema de mans. Són pobres explotant pobres, lluitant contra pobres o ajudant-se entre si. Es disputen un espai mínim i fins i tot el que remena en els contenidors és viscut com una amenaça.

En aquestes condicions ser pobre és una vergonya que s'ha d'amagar, tancar entre les quatre parets d'un pis i, per això, resulta inaccessible a l'ajuda o a l'amistat. La "famèlica legió" que cantava La Internacional s'ha convertit en uns indefensos i aïllats indigents.

Els serveis públics hereus d'aquells moviments d'unitat i fraternitat fa temps que van perdre la seva ànima i tendeixen cada vegada més a transformar-se en òrgans burocràtics *funcionaritzats*, dispensadors d'uns recursos cada vegada més escassos i que els donaven la seva última raó de ser. Ni la treballadora social pot escoltar més enllà de la sol·licitud d'una prestació, ni el metge sap fer res més que prescriure vitamines a un nen desnodrit.

Potser una crítica a un film intensament realista sigui l'acumulació de disfuncions que poden semblar irrealistes pel seu excés. No ho sé. Segurament els que em llegeixin poden opinar amb més coneixement de causa. Sí que és cert que en aquest sentit la pel·lícula pot semblar una mica esquemàtica, un documental, però la interpretació ho corregeix.

Silencis, mirades, petits gestos per a sostenir la dignitat entre tanta humiliació; autoenganyos que alimenten una esperança a punt de dissoldre's; explosions de còlera davant la impotència; el pànic al caire de l'abisme; els esforços per a fer de mare, per a tenir cura o per a imposar normes quan la vida la redueix a un lloc ínfim; accions o paraules que disfressen, que dissimulen les arestes d'una realitat difícilment suportable, sobretot per a un nen. Tot el treball interpretatiu es posa al servei de mostrar allò que no ens diuen les estadístiques, ni les declaracions polítiques. Entrem a la lletra menuda dels percentatges, de les corbes, dels gràfics. Ens diu que darrere de cada número hi ha una vida, un projecte en vies del fracàs. Per això la figura del fill (recordem el *Lladre de bicicletes*, De Sica, 1948) és ineludible perquè representa els efectes *transgeneracionals* de la crisi, cosa que semblen ignorar els seus gestors polítics i econòmics.

Una gran part de la pel·lícula discorre amb la final imminent de la selecció nacional de futbol com a rerefons. L'eufòria i l'exaltació amb què se celebren els gols i el resultat fan de contrapunt a l'angoixa dels protagonistes. Valgui com a metàfora d'un món on l'èpica resideix en els estadis, els equips generen identitat, els líders són jugadors milionaris i els crits dels seus seguidors silencien històries com la que ens ocupa.

Antonio Soler Aguado

The image features a decorative graphic on the left side consisting of a light green square partially overlapping a darker green square, which in turn overlaps a grey vertical bar. A horizontal green bar spans across the middle of the page, containing the main title.

Prestatge dels llibres

*La supervisió en la acció
social. Una oportunitat para el
bienestar de los profesionales*

Trabajo social con comunidades

■ PUIG I CRUELLES, Carmina. *La supervisión en la acción social. Una oportunidad para el bienestar de los profesionales*. Publicacions URV (Arola Editores, S.L.). 978-84-8424-405-9.

Per citar l'article: PUIG I CRUELLES, Carmina. La supervisión en la acción social. Una oportunidad para el bienestar de los profesionales. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, abril 2016, n. 207, pàgines 179-182. ISSN 0212-7210.

La supervisión en la acción social. Una oportunidad para el bienestar de los profesionales

Supervision in social action. An opportunity for professionals' welfare

Carmina Puig i Cruells. Treballadora social, llicenciada en psicologia, docent de la Universitat Rovira i Virgili, supervisora d'equips psicosocials i sanitaris. Doctora, investiga sobre la supervisió i la intervenció social. Ha elaborat diferents articles sobre la intervenció social, la metodologia, la demanda, la cura dels professionals i altres articles sobre la supervisió, i ara ens convida a poder llegir aquest llibre.

El llibre parteix d'una investigació sobre la supervisió que va fer amb motiu de la seva investigació doctoral. Aquesta investigació recull diferents experiències i entrevistes fetes a les diferents parts que s'articulen en un procés de supervisió: supervisats, supervisors i contractants, i té com a finalitat poder conèixer quina és la contribució de la supervisió en la millora de la tasca i el benestar personal de tots els professionals.

Des de l'inici es va teixint tota la recerca literària que ha fet, referint tots els conceptes presentats a autors experts en la literatura sobre supervisió escrita en llengua castellana, així com la francesa i l'anglesa.

El llibre comença contextualitzant com es va gestar la investigació i assenjala dos eixos clau, **la recerca del que ja s'havia investigat sobre supervisió i la indagació des de la pròpia experiència i la dels entrevistats**. Mostrant quina ha estat la seva posició investigadora

en els diferents moments i els paradigmes que han fonamentat la recerca.

Ens introdueix el tema tractant el concepte de supervisió des dels seus orígens, fent un recorregut històric i també dels personatges que des del treball social la van iniciar i construir. Hi ha una gran recerca bibliogràfica, per acompanyar el lector en l'evolució de la supervisió i s'assenyala la importància de les escoles universitàries tant pel reconeixement inicial de la supervisió, com en els nostres dies, en què la supervisió està en el propi pla d'estudis, facilitant la interacció entre el món acadèmic i la realitat social amb la qual s'intervé.

Dins d'aquest recorregut històric, ens situa i apel·la al moment actual a partir del reconeixement de la supervisió en la Llei 12/2007 de Serveis Socials, mostrant la necessitat de la supervisió a partir de la complexa definició dels serveis socials, així com la funció i la tasca que desenvolupen.

En el segon capítol l'autora aprofundeix sobre la definició de la supervisió, partint de les conceptualitzacions més clàssiques i posant-les en relació amb els eixos comuns i les concepcions més actuals, recollint la diversitat de pràctiques i contextos des d'on s'exerceix actualment. En aquest capítol, també es reflexiona sobre els diferents contextos que configuren la supervisió (sistema institucional i sistema d'actors), condicionant-se l'un a l'altre. Del sistema institucional, ofereix una mirada de les organitzacions a partir de les persones que la configuren i les interaccions que es donen entre elles. Convidant als supervisors a treballar amb la incertesa i l'ambigüitat pròpia de les organitzacions i de les relacions. En el sistema d'actors implicats en la supervisió, tracta el contractant, el supervisor i el supervisat i exposa la posició de cada una d'aquestes parts, obrint una interessant aproximació a la figura del supervisor, des de les funcions que desenvolupa i la seva complexa posició. Posicions que cal revisar tenint present les emocions que es desperten i poder-se ocupar d'elles a partir del que Puig anomena "instància cognitiva" o "testimoni", observador que permet ocupar-se de les pors i els temors, transferències i contratransferències que també són presents en el procés de supervisió.

En el capítol més extens ens endinsa a les expectatives que es col·loquen a l'espai de supervisió i com es va gestant la demanda. Puig ens parla dels elements clau a tenir en compte en la demanda per a poder establir i consensuar allò que es treballarà durant el procés de supervisió, assenyala que la demanda pot haver-se estat generant des de molt temps enrere, i cal fer-ho present. En aquesta reflexió ens mostra la demanda com un procés.

També desenvolupa els principis bàsics que estructuraven la pràctica de la supervisió, les modalitats de la supervisió interna i externa, individual, de grup i d'equip. Presenta el procés de la supervisió, explicant, segons diferents autors, els possibles con-

tinguts de treball que es poden incloure en la supervisió. Així com l'enquadrament necessari per a dur a terme el contracte de supervisió i els elements necessaris a tenir en compte perquè sigui efectiva.

En el capítol cinquè, Carmina Puig s'endinsa a aprofundir en conceptes que estan presents en el dia a dia, moment a moment de tota intervenció social: la incertesa i la inestabilitat, i ens aproxima a diferents eixos en què els professionals sovint senten malestar: eixos emmarcats en els conflictes inherents en el quefer dels professionals (companyes, població objecte treball, altres serveis, la institució). Aquestes relacions conflictives que acompanyen el dia a dia, poden portar al *burnout*, la despersonalització, l'esgotament i realització personal reduïda. En el llibre trobem explicats justament dos dels sistemes dels quals es pot treballar aquest malestar del professional: el sistema institucional i el sistema professional.

L'autora fa diferents propostes molt interessants per dur a terme un dels punts més rellevants que marca el llibre, l'autocura del professional. Ho anomena "cuidar-se per a poder cuidar". Explora i apunta diferents maneres d'autoconeixement i d'escoltar-se del professional per a poder dur a terme allò que produeix benestar. Puig planteja que la supervisió és un espai que convida a aquesta autocura del professional.

El plantejament fins ara teòric del llibre, en el capítol sisè, fa un tomb i ens fa participar de manera pràctica en dos processos de supervisió, un en equip i un altre individual. Ambdós mostren el procés de treball i com les diferents etapes es van entrelaçant oferint una mirada diferent en la qual els professionals es puguin col·locar, obrint la seva intervenció i sortint de patrons repetitius no útils.

Per tancar, el llibre ens mostra tot un ventall de possibilitats i beneficis que la supervisió aporta al professional i consegüentment a les persones ateses, a les mateixes organitzacions i als equips d'intervenció..., mostrant la supervisió com una peça clau que acaba generant una millora en la comprensió de les diferents parts que estan relacionades amb la intervenció.

Planteja propostes de futur, un futur pròxim i un futur a llarg termini. Propostes que s'orienten dins de la complexitat en la qual el treball social està immers.

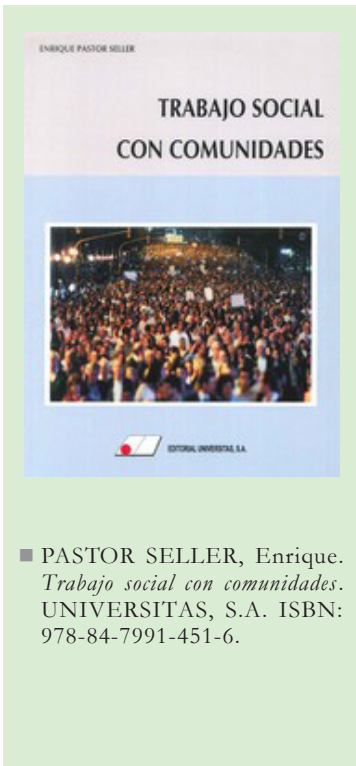
En conclusió, Carmina Puig i Cruells ens convida a un viatge per a conèixer i comprendre la supervisió, des d'on analitza, des d'on experimenta i proposa fer, sentir i estar en aquest espai complex, on els diferents ingredients que el conformen formen un tot, ple de subjectes i subjectivitat, d'incertesa i a vegades temors; on no hi ha receptes per acompanyar ni tan sols el canvi de mirada, ni les posicions professionals. Tot aquest viatge transcorre ben acompanyat de la recerca de fonts documentals, de l'experiència, la il·lusió i passió per la supervisió que ella infereix a cada pàgina del llibre.

La supervisión en la acción social

Amb aquest llibre es fa una gran aportació al treball social i a la supervisió. Té vocació de contribuir a la millora de la intervenció social i el benestar dels professionals.

Rosa Garriga Blasco

- PASTOR SELLER, Enrique. *Trabajo social con comunidades*. UNIVERSITAS, S.A. ISBN: 978-84-7991-451-6.

Per citar l'article: PASTOR SELLER, Enrique. Trabajo social con comunidades. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, abril 2016, n. 207, pàgines 183-184. ISSN 0212-7210.

Trabajo social con comunidades

Social work with communities

L'autor, treballador social, llicenciat i doctor en sociologia, és professor titular a la Universitat de Múrcia. Amb anterioritat al seu ingrés a la universitat, ha exercit com a treballador social en diverses administracions locals, entitats del Tercer Sector Social i l'exercici lliure de la professió compaginant l'atenció directa amb responsabilitats de gestió i direcció d'entitats i centres de serveis socials. En l'actualitat és el director de la publicació Azarbe-Revista Internacional de Trabajo Social y Servicios Sociales, i Vicepresident del Consejo General del Trabajo Social.

Ha publicat diversos llibres i articles en revistes d'àmbit estatal i internacional sobre el treball social i els serveis socials, i també té publicacions anteriors sobre la temàtica del treball social comunitari.

El llibre està estructurat en set capítols, que van des de la fonamentació conceptual fins als àmbits i pràctiques d'intervenció comunitària. En els tres primers capítols, l'autor analitza l'ecosistema local, dissectiona l'objecte del treball social amb comunitats i fa una revisió dels models teòrics predominants. A continuació, en els capítols quart i cinquè presenta les estratègies d'intervenció comunitària realitzant una nova proposta de construcció, i planteja el compromís amb el desenvolupament social local integral a escala humana. Finalment, el capítol sisè explica el procés metodològic i les tècniques que es poden aplicar en el treball social comunitari, i en el setè analitza els diversos àmbits i pràctiques d'intervenció comunitària.

En relació amb l'objecte del treball social amb comunitats, l'autor aprofundeix en el concepte de *comunitat* vinculant-lo amb el de *xarxes socials*. El concepte de *xarxa social* situa l'individu en el centre de la intervenció

social, superant la contradicció existent entre el nivell individual i el nivell comunitari i considerant la comunitat com a xarxa social.

Per altra banda, es presenten les estratègies d'intervenció comunitària amb la proposta d'un nou *enfocament multimodal* que incorpori les diverses estratègies (planificació social, acció social i desenvolupament comunitari) per tal de concebre la comunitat com a context, sistema i procés per al canvi social. En paraules de l'autor, "defineixo el treball social amb comunitats com el conjunt d'estratègies d'intervenció a través de les quals el treballador social ajuda a un sistema d'acció comunitari (compost per persones, famílies, grups i organitzacions) a comprometre's amb una acció col·lectiva amb l'objecte de resoldre els problemes socials, en el context d'un sistema de valors democràtics" (pàg.131).

En el capítol sobre el procés metodològic, l'autor proposa cinc fases amb un enfocament unitari i integrat basat en la perspectiva ecològica: caracterització i enllaç amb la comunitat; anàlisi estratègica, formulació i formalització de la intervenció; implementació de la proposta d'intervenció; i avaluació, validació i/o reformulació del model d'intervenció.

En el darrer capítol del llibre sobre els diversos àmbits i pràctiques d'intervenció comunitària, Pastor realitza una acurada anàlisi per presentar el treball social amb comunitats que es realitza en els diversos sistemes de protecció social i no només en el Sistema de Serveis Socials on tradicionalment s'han centrat més algunes publicacions o articles anteriors. També incorpora la tipologia d'altres experiències comunitàries existents en l'actualitat.

En el llibre, l'autor utilitza un llenguatge rigorós però alhora comprensible amb un fil conductor entre els diversos capítols que permet seguir el seu discurs sense perdre's en cap moment. I permet endisar-te en la temàtica, revisant els conceptes i models explicatius i alhora repensar quin ha de ser l'objecte del treball social comunitari pels treballadors/es socials de la nostra societat actual. La seva expertesa i revisió del marc conceptual juntament amb el seu bagatge professional, li permeten vincular les dimensions teòrica i pràctica de la intervenció social amb la comunitat i realitzar-ne una nova reformulació molt interessant i suggerent.

En conclusió, considero que aquest llibre és un excel·lent manual de consulta i una eina docent i pràctica tant per als estudiants del grau en treball social com per als professionals i tutors d'institucions i organitzacions socials vinculats amb la intervenció comunitària.

Josep Maria Torralba Rosselló

The page features a decorative graphic consisting of several overlapping rectangular blocks. A light green block is on the left, partially overlapping a darker green block. A horizontal green bar spans across the middle, containing the main title. Below this bar, a vertical grey bar extends downwards, containing a list of menu items.

La revista

Publicacions

Presentació d'articles

Fe d'errades

Subscripció

Números anteriors

- **Repensant el treball social amb famílies (I)**
Número 197 - Desembre 2012
- **Repensant el treball social amb famílies (II)**
Número 198 - Abril 2013
- **Diàlegs entre l'ètica i el treball social**
Número 199 - Agost 2013
- **Albirant nous horitzons per al treball social**
Número 200 - Desembre 2013
- **La força del treball social amb grups**
Número 201 - Abril 2014
- **Treball social en clau internacional**
Número 202 - Agost 2014
- **Compromís amb la comunitat**
Número 203 - Desembre 2014
- **Al costat dels infants i els adolescents (I)**
Número 204 - Abril 2015
- **Al costat dels infants i els adolescents (II)**
Número 205 - Agost 2015
- **Atenció integral i sanitària: elements per a la reflexió**
Número 206 - Desembre 2015
- **Drets socials i justícia social**
Número 207 - Abril 2016

Propers temes

- **Sexualitat**
- **Habitatge**

NORMES PER A LA PRESENTACIÓ D'ARTICLES A LA REVISTA DE TREBALL SOCIAL (RTS)

La *Revista de Treball Social*, editada pel Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, es publica des de l'any 1960 amb periodicitat quadrimestral. El seu objectiu és transmetre coneixements sobre el treball social, els serveis socials, el benestar social i les polítiques socials a la comunitat científica, als professionals i als col·lectius interessats.

- La RTS està oberta a tots els col·laboradors que ho desitgin per presentar articles sobre investigacions originals teòriques o experimentals, treballs teòrics i metodològics, descripcions d'experiències professionals i assaigs, sempre en relació amb el treball social, les polítiques socials i els serveis de benestar social.
- Els articles han de ser inèdits. Malgrat tot, l'equip de redacció podrà reproduir textos publicats en altres llengües i en altres àmbits geogràfics, si ho creu oportú.
- El contingut dels articles és responsabilitat exclusiva dels autors i davant l'evidència de plagi es posaran en marxa accions previstes per a informar a les persones autores, retirar el document no original de la pàgina web i informar a les persones lectores d'aquesta situació.
- L'equip de redacció estudiarà els articles rebuts i informarà a l'autor/a de l'acceptació per a la publicació. Podrà també recomanar modificacions i, si l'article es considera no publicable, es comunicarà.
- Extensió. Els articles de la secció “**A Fons**” tindran una extensió màxima de 15 pàgines (els articles que facin referència a Experiències tindran una extensió màxima de 10 pàgines), els de les seccions “**Altres temes d'interès**” un màxim de 10 pàgines; els de “**Miscel·lània**”, 3 pàgines, i els comentaris de “**Prestatge dels Llibres**” no excediran les 2 pàgines. En tots els casos que correspongui l'extensió màxima serà inclosa la bibliografia. Els articles que superin les pàgines indicades seran retornats per reduir-ne l'extensió.
Els articles es presentaran en format electrònic, lletra Arial cos 12; interlineat 1,5; marges 3 cm.
- Llengües. Els articles poden presentar-se en català o en castellà indistintament, la publicació es realitzarà bilingüe. Els títols i resums també en anglès.
- Les dades han d'anar a la capçalera dels articles. En la primera pàgina es farà constar títol i subtítol, si s'escau; nom i cognoms de l'autor/a principal i relació d'altres autors/es si el treball és d'equip; títol acadèmic, centre de treball i càrrec; també s'inclouran el número de telèfon i l'adreça de correu electrònic.
A continuació el resum, no superior a 10 línies, en l'idioma triat i, si és possible, en anglès.
Al final del resum les paraules clau, en nombre no superior a 5.
- Destacats: marcar en verd les dues o tres frases (que no excedeixin les 30 paraules cada una) que es considerin importants de l'article.
- Referències bibliogràfiques. Aniran al final del text, seguint l'ordre alfabètic i d'acord amb les següents normes de referència: ISO 690, 1987 (UNE 50-104-94) per a documents impresos i ISO 690-2 per a documents electrònics, bases de dades i programes informàtics.

Documents impresos.

- Monografies (Llibres): COGNOMS (majúscula), Nom o nom de l'entitat responsable. Títol (en cursiva). Altres responsables: traductor, editor, etc. (opcional). Edició. Lloc de

- publicació: Editorial, any. Extensió del llibre (opcional). Col·lecció (opcional). Notes (opcional). Número ISBN.
- Parts de monografies (Capítol de llibre): COGNOMS (majúscula), Nom o nom de l'entitat responsable del capítol. Títol del capítol. En COGNOMS (majúscula), Nom o nom de l'entitat responsable del llibre. Títol del llibre (en cursiva). Lloc de publicació: Editorial, any, situació en la publicació font (volum, pàgines, etc.).
 - Publicacions en sèrie (Revistes): Títol (en cursiva). Responsabilitat de la revista. Edició. Identificació del fascicle (data i/o número). Lloc de publicació: Editorial, any. Sèrie (opcional). Notes (opcional). Número ISSN.
 - Articles de publicacions en sèrie (Revistes): COGNOMS (majúscula), Nom o nom de l'entitat responsable de l'article. Títol de l'article. Col·laboradors/-es a l'article (opcional). Títol de la revista (en cursiva). Edició, any, volum, número, pàgines.
 - Legislació: País. Títol. Publicació (en cursiva), data de publicació, número, pàgines.

Documents electrònics.

- Textos complets: COGNOMS (majúscula), Nom o nom de l'entitat responsable. Títol (en cursiva) [tipus de suport]. Responsable(s) secundari(s) (opcional). Edició. Lloc de publicació: Editor, data de publicació, data d'actualització/revisió [Data de consulta] (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). (Col·lecció) (opcional). Notes (opcional). Disponibilitat i accés (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). Número normalitzat (opcional).
 - Parts de textos: COGNOMS (majúscula), Nom o nom de l'entitat responsable del document base. Títol del document base (en cursiva) [tipus de suport]. Responsable(s) secundari(s) del document base (opcional). Edició. Lloc de publicació: Editor, data de publicació, data d'actualització/revisió [Data de consulta] (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). Capítol o designació equivalent a la part. Títol de la part. Numeració dins el document base (opcional). Localització dins el document base (opcional). Notes (opcional). Disponibilitat i accés (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). Número normalitzat (opcional).
 - Publicacions en sèrie (Revistes electròniques): Títol (en cursiva) [tipus de suport]. Edició. Lloc de publicació: Editor, data de publicació [Data de consulta] (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). Sèrie (opcional). Notes (opcional). Disponibilitat i accés (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). Número normalitzat.
 - Articles i altres contribucions de publicacions en sèrie (Revistes electròniques): COGNOMS (majúscula), Nom o nom de l'entitat responsable de la contribució. Títol de la contribució. Títol de la revista (en cursiva) [tipus de suport]. Edició. Número del fascicle. Data d'actualització/revisió [Data de consulta] (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). Localització dins el document base. Notes (opcional). Disponibilitat i accés (obligatori per als documents en línia; opcional per a la resta). Número normalitzat.
- Les gràfiques, dibuixos i taules portaran les corresponents referències, indicant amb quina part del text estan relacionades.
 - Els articles s'enviaran a l'adreça electrònica de la RTS: rts@tscat.cat
 - Els articles, un cop publicats, passen a ser propietat de la RTS.
 - Els autors/es rebran 2 exemplars en format paper del número de la revista en què s'ha publicat el seu treball.

Nota als lectors:

La Revista de Treball Social (RTS) ofereix un espai de comunicació amb els lectors amb la voluntat de rebre **comentaris, suggeriments, cartes, notes** i tot el que els lectors vulguin comunicar a la direcció de la revista.

Envia les teves aportacions per correu postal a:

RTS

c/ Portaferri, 18, 1r 1a - 08002 Barcelona

o bé per correu electrònic a: rts@tscat.cat

FE D'ERRADES

Fem constar que, en el número 206 de la RTS, es van produir alguns errors a l'hora d'escriure les dades bibliogràfiques del llibre *Sabiduría Emocional y Social. Protocolo de Intervención Social mediante la Inteligencia Emocional (PISIEM)*, de l'autor Joaquín Muñoz López.

Les correccions són les següents:

1. La data de publicació és el setembre de 2014
2. L'editorial és Bosch Editor S.L.
3. L'ISBN és 978-84-942385-5-0

Demanem disculpes a l'autor per les errades comeses en la transcripció.

ERRATA

RTS n° 206 contained some mistakes regarding the bibliographic data of the book *Emotional and Social Wisdom. Social intervention protocol using Emotional Intelligence (PISIEM)*, by the author Joaquín Muñoz López.

The corrections are the following:

1. Publication date is September 2014
2. Publisher is Bosch Editor S.L.
3. ISBN is 978-84-942385-5-0

We apologize to the author for the mistakes.

Tarifes

- Subscripció anual: 45 euros
- Estranger (tarifa única): 58 euros
- Números solts: 18 euros

Dades personals

Nom i cognoms: NIF:
Adreça: C.P.:
Població:
Telèfon: Tel. mòbil: E-mail:

Dades Bancàries

Banc o Caixa:
Domiciliació Agència:
Població:
Titular:
Codi bancari: Entitat___/ Sucursal___/ DC__ Núm. C/c_____

Signatura:

Data:

Podem fer-ho arribar per correu electrònic o per fax.

